

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΘΑΝ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ο. ΓΙΟΡΝΑΣ, ΙΑΚ. ΚΥ-
ΘΡΕΩΤΗΣ, L. HUGHES, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΔΗΜ. ΤΣΙ-
ΚΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ, PAUL VERLAIN, ΤΑΚΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ΚΥΠΡΙΑΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ, ΜΙΧ. ΜΑΡΑΘΕΥ-
ΤΗΣ, ΑΝΤ. ΠΙΛΛΑΣ, ΜΑΡΙΑ ΠΑΤΤΙΧΗ, ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΔΗ-
ΜΟΥΛΗΣ, ΣΠ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΠ. ΚΕΤΤΗΡΟΣ

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

334-336

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος εκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ανδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 465900

Για τούς Συνδρομητές Έλλάδας:
Παρακαλώ να πληρώνεται η συνδρομή στην ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
Πίστωση Λογαριασμού 080/51260530
στο όνομα: Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης
αιτιολογία: Συνδρομή περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» έτος ...
και να μας στέλλεται ή απόδειξη για τὰ βιβλία μας.

Έτήσια συνδρομή	Κ€4.00
Έτήσια συνδρομή διά βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	Κ€5.00
Έτήσια συνδρομή Έλλάδος	\$20 (δολάρια)
Έτήσια συνδρομή έξωτερικού	\$20 (δολάρια)
Τιμή τεύχους	Κ€1.00

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισέ καὶ φωτογραφίες ἐπιστρέφονται.
Ἀνάτυπα πληρώνονται στὸν τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΘΑΝ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: Τὸ ἐλάφι	σ. 199
Ο. ΓΙΟΡΝΑΣ: Παντοῦ θὰ βρεῖς τὴν ὀμορφίαν τοῦ κόσμου	200
ΙΑΚ. ΚΥΘΡΕΩΤΗΣ: Στὸ χαμένο ἀδερφὸ	200
L. HUGHES (μετ. Κ. Χρυσάνθη) Στραυρὸς	201
ΔΗΜ. ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ: Δυὸ ποιήματα	202
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἐπίγραμμα στὸν Περικλῆ Δημητρίου	203
Κ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ: Ἡ κοινωνικὴ λειτουργία τῆς ποίησης καὶ ἡ μουσικὴ τῆς ποίησης	204
PAUL VERLAIN (μετ. Κ. Χρυσάνθης): Ὁ οὐρανός...	207
ΤΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ: Τρία ποιήματα	208
ΜΙΧ. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ: Ἐπιλογὴ παιδικῶν βιβλίων	210
ΑΝΤ. ΠΙΛΛΑΣ: Τρία ποιήματα	215
ΜΑΡΙΑ Π. ΠΑΤΤΙΧΗ: Ἑλληνικὲς καταβολές στὴν «Ἀμοργὸ» τοῦ Νίκου Γκάτσου	222

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Πνεῦμα καὶ ζωὴ — Κ. Χρυσάνθη «Εὐθύνη» διακόσια τεύχη — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Σπ. Ἡλιόπουλου: Βύρωνας «Τὸ νησί» μετ. Β.Μ. Ραΐζη — Κ. Χρυσάνθη: Κλ. Ἀγγελίδου «Ἐν Δήμῳ Ἀμαθοῦντος», Κ. Μητσάκη «Σημεῖα ἀναφορᾶς», Γ. Διλιμπόη «Τὸ ὄγδοο φωνῆεν», Κ. Γιαγκουλλῆ «Ποιητάρικα Α'», Παγκόσμια Πορεία Ἀγάπης ἀρ. 9, Πόπη Σωτηρίου «Ὁδοί», Πίτσα Σωτηράκου «Ὁ Ἀντώνης δὲ θὰ σκολάσει ἀπόψε», Σταμ. Ἀποστολάκη «Ὁ θάνατος τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου στὴ Λαϊκὴ ποίηση», Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν Τάκη Βαρβιτσιώτη, Γ.Π. Σαββίδη «Μικρὰ Καβαφικά», Δημ. Φαφούτη «Οἱ μικροὶ στρατιῶτες», Μιχ. Μαραθεύτη «35 χρόνια παιδείας», Ἡλ. Σιμόπουλου «Ἐσπερινὸς ἀπόλογος» καὶ «Οἱ πληγὲς καὶ τὰ παράθυρα», Σαρ. Παυλέα «Συνειδησιακὸ ὑπόγειο», Π. Ταλιαδώρου «Ἡ μπαλάντα τῆς νέας ζωῆς», Ἑλ. Παπαδάκη «Ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου στὴν ποίηση τοῦ Γ. Βαφόπουλου», Χ. Σακελλαρίου - Θαν. Καραγιάννη «Ὁδηγὸς παιδικοῦ - νεανικοῦ βιβλίου 1986». ΠΟΙΚΙΛΑ — Σπ. Κέττηρου «Ἀποχαιρετισμὸς στὸ Λοΐζο Κυθρεώτη — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ.

Υπεύθυνος κατὰ νόμον: Δρ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Τύπος: Τυπογραφεία-Λιθογραφεία «ΘΕΟΠΡΕΣ» Λτδ., Τηλ. 444940-448883, Λευκωσία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἑπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΚΗ΄

ΟΚΤΩΒΡΗΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1988

ΑΡ. 334-336

ΤΟ ΕΛΑΦΙ

Στὸν Πέρκο, ἀνήμερα τοῦ Ταζιάρχη Μιχαήλ
κάθε χρονιὰ ἐρχόταν ἓνα ἐλάφι.
Σίγουρα ἦταν ἄγγελος μιᾶς χάριτος
ἀλλόκοσμο σημάδι εὐνοίας μεγάλης,
εὐαγγελισμὸς πὼς κάποια πλήρωση μελλόταν.

Ὅμως χωρὶς καθόλου νὰ τὸ ὑποπτευθοῦμε
αὐτὸ τὸ ἐλάφι ἦταν τὸ δικό μας
τὸ ξύλο γνώσεως, τὸ μῆλο τῶν κριμάτων
κουτὶ Πανδώρας, τοῦ Αἴουλου ἀσκή.

Ζύγιζε, φαίνεται, ὁ Θεὸς τὴν κτίση
κι ἔπρεπε νὰ ζυγίσει καὶ τοὺς ὄρεινους
ἐμᾶς, τοὺς ἀδιάφορους, νὰ μᾶς ἐντάξει.
Μᾶς πείραζε ὡς τὴν αὐτογνωσία μας
μᾶς πόνεσε ὡς τὴ δικαιοσύνη του.

Ἀνήμερα στὴ χάρη τοῦ Ἀρχάγγελου
τὸ πήραμε καὶ τὸ σφαγιάσαμε τὸ ἐλάφι
τὸ πήραμε, τὸ κομματιάσαμε, τὸν μαρathonοδρόμο
τὸν καλὸ ἀφηγητὴ τῆς σωτηρίας.

Ἄλλη χρονιὰ δὲν ξαναφάνη στὸ ναΐδριο.
Μονάχα ἐμεῖς πηγαίνουμε σὰν τὰ φαντάσματα
τὶς ἀναστρες ὑγρὲς νυχτιεὲς ἔξι Σεπτέμβρη
τοῦ ἐλαφιοῦ τὸ σπαραγμὸ νὰ ξαναζήσουμε
τὸν ποῦ ἀπωλέσαμε παράδεισο νὰ νοηθοῦμε.

Μόνα φωτάκια μὲς σ' αὐτὸ τὸ ἔρεβος
οἱ πέτρες οἱ βαμμένες στὸ αἶμα τοῦ σταλμένου.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΤΟΥ ΘΑ ΒΡΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Παντού θα βρεις τη ομορφιά του κόσμου

Στο Μηδέν και στο Άπειρο

Στις καμπύλες των υψηλών οροσειρών που το νόημά τους πάει πολύ ψηλά στο σημείο που η ψυχή του ανθρώπου είν' έτοιμη ν' αφήσει πίσω της τον κόσμο τούτο και να γυρέψει τον εαυτό της στους αιθέρες

Σε λαγκαδιές κοκκινοχώματες που τρώει ο καιρός τα σωθικά τους και πλαταίνει το άνοιγμα καθώς ο ήλιος τη μισή μόνο μέρα ανοίγει το μάτι στην πληγή τους

Στην πλαγιά της πέτρας και τ' αγριολούλουδου οπού το δέρνει το βουητό της ερημιάς και της αγριομέλισσας κάθε Άνοιξη

Στη χορταριασμένη αυλή κάθε ματαλωμένου σπιτικού που οι νοικοκυραίοι του σκόρπισαν στους πέντε ανέμους χωρίς καμιά ελπίδα γυρισμού

Παντού θα βρεις την ομορφιά του κόσμου

Μου είπες ένα αιώνιο βράδυ σα μια βουβή σκιά έρχονταν από πέρα κι η ζωή μέσα μου χύνονταν ποτάμι το νόημα του κόσμου ανιστορώντας

Μου είπες κι οι καρδιές μπορούσε κάποτε ν' ανταμώσουν στην άκρη της γης στην άκρη της ζωής εκεί που κανείς δεν προσμένει

Στο τέλος με κοιτάζεις μια φορά πολύ και είπες με την πίκρα κρεμασμένη στις άκρες των ματιών

«Είμαι απ' την άλλη όχθη»

Κι είπα «Το ποτάμι είναι που ενώνει τις δυο όχθες»

Κι έχει πολύ νερό τούτη την εποχή κι ο γιος οπού τ' αφήφισε και πήρε τη μάννα του γυναίκα πιο δεν ξανάδε το φως τον ομματιών της

Το ποτάμι είναι που ενώνει τις δυο όχθες.

O. ΓΙΟΡΝΑΣ

ΣΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΑΔΕΡΦΟ

Δεν πρόφτασε να μαζέψει

τ' ανοιγμένα του φτερά.

Ο ήλιος λαμπερός

δεν όδευε στη δύση του ακόμα.

Τα γλυκά του οράματα

δε μαδήσανε μαραμένα τραντάφυλλα.

Της γραφής του το μελάνι

ήτανε ακόμα νωπό.

Όμως, νωρίς
 στα ξάρτια της ζωής
 κρεμάστηκαν οι σημαίες του θανάτου.
 Το πλοίο χτύπησε η φουρτούνα!
 Και βούλιαξε αδύναμο.
 Δεν έκανε να γαληνέψει ο γιαλός.

Της λησμονιάς οι ανθοί
 ποτέ δε θα βλαστήσουν στα περιγιάλια.
 Στες αγκαλιές των αστεριών
 θα πυργώσουν οι μνήμες.

ΙΑΚ. ΚΥΘΡΕΩΤΗΣ

LANESTON HUGHES

ΣΤΑΥΡΟΣ

Ο γέρος μου ήτανε λευκός
 και νέγρα ή μάνα μου ή γρηά.
 Το γέρο μου αν καταραστῶ
 σ' ἐμέ ή κατάρα μου γυρνᾷ.

Τή μάνα μου αν καταραστῶ
 και πῶ να πάει στα τάρταρα,
 για τον κακό μου πόθο θλίβομαι
 κι' αλλάζω εὐθὺς τήν πεθυμιά.

Πέθανε ο γέρος σε παλάτι,
 σε μιὰ καλύβα ή νέγρα μάνα.
 Ποῦ θα πεθάνω ἐγὼ ο ἀπόγονος
 μήτε λευκός και μήτε νέγρος;
 (ἀπὸ τ' ἀγγλικὰ)

(Μετ. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ)

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΚΥΡΙΕ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΣΥ ΠΟΥ ΛΕΙΠΕΙΣ

Κύριε
 πέρασε πια ο καιρός
 που όντας «πτωχοί τω πνεύματι»
 Σε πιστεύαμε
 «εν αφελότητι καρδίας».
 Αραίωσαν οι προσευχές
 οι κατευθυνόμενες ως θυμίαμα
 κατενώπιόν Σου.
 Λιγότεψαν και οι λατρεύοντές Σε
 «εν πνεύματι και αληθεία».

Τώρα Κύριε
 Σ' εξερευνούμε με την εγκεφαλική δύναμη
 των νευρώνων μας
 αντικαθιστώντας το Λόγο Σου
 με χημικές αντιδράσεις
 και εξισώσεις του διαφορικού λογισμού...
 Τώρα
 Μετράμε τις θείες Σου ιδιότητες
 με KG, MILIMETR, AMBER και DESIBEL.

Τα κεφάλια μας φουσκωμένα πετσιά από γνώση
 και οι καρδιές άδειες
 από πίστη
 γεμάτες ρωγμές,
 γεμάτες κατάγματα μη ανατάξιμα.

Τώρα
 «Μετράμε τη ζωή μας με τα κονταλάκια του καφέ»
 και παραδέρνουμε
 στο κόμα της έπαρσης
 - στον βόγγο της αβύσσου -
 εγκιβωτισμένοι στο ψεύδος
 πλανώντες και πλανώμενοι.
 Κύριε,
 Δεν είναι εσύ που λείπεις.
 Εμείς λείπουμε από Σένα
 και μας λείπεις.

ΛΥΚΑΥΓΕΣ

Μεταίχμιο. Ανάμεσα στη νύχτα και στη μέρα.
 Λευκάζει το φως της αμφιλύκης, μέσα
 στο λειμώνα της ψυχής.
 Τέτοια ώρα συνήθως είναι ξάγρυπνοι οι λύκοι
 και η συνείδηση.
 Εωθινή ψηλαφητή η κάθε αλήθεια,
 συμπλέκεται
 με τον έσω άνθρωπο
 μες στο βασίλειο της σιωπής
 (σάμπως ο Ιακώβ παλεύει με τον άγγελο).
 Μόνος στο γλυκοχάραμα,
 ομιλώ ψιθυριστά με τους χτύπους της καρδιάς.
 Εκείνη μου κράζει
 για όσα έπραξα
 μέχρι χθες.
 Τοξεύει. Σαϊτιές,
 τα όνειρα του αύριο...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ
 ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΚΛΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τόν Μαραθώνιον άθλημα ζωής
 άνέδειξες μ' εϋπρέπεια Έλληνα
 πρωταθλητή, παγκυπριονίκη Περικλή
 τής Πάφου έξέχοντα βλαστέ.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Συχνά ακούμε να γίνεται λόγος για την κοινωνική λειτουργία και σημασία της ποίησης. Το ερώτημα, δηλαδή, είναι αν η ποίηση είναι ή όχι κοινωνικό φαινόμενο. Το ίδιο ερώτημα, *mutatis mutandis*, ισχύει, φυσικά για όλες τις τέχνες: μουσική, θέατρο, εικαστικά, κινηματογράφος κ.ά. Η απάντηση στο ερώτημα είναι ομόφωνη: Η ποίηση δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αποδέκτη, χωρίς κάποιον κοινό. Ο απομονωμένος καλλιτέχνης (ποιητής, μουσικός, ηθοποιός, καραγκιοζοπαίκτης κ.ά.) είναι καταδικασμένος να χαθεί. Η θέση ότι ο ποιητής μιλά μονάχα με τον εαυτό του δε στέκεται. Η φωνή του ποιητή έχει μια συλλογικότητα, με την έννοια ότι δεν είναι μονάχα φωνή του ποιητή, αλλά φωνή όλων μας ή έστω πολλών από εμάς. Οι Στίχοι, 1 (Τ. Πατρίκιος «Χρόνια της πέτρας» 1953-54)

*Οι στίχοι σαν τα παιδιά.
Μέσα στα σπλάχνα μεγαλώνουν με μυστικούς θορύβους,
πονάνε μέσα σου αρρωσταίνουν,
παίρνουν απρόσμενα τ' ανάστημά τους,
μια μέρα σηκώνοννε κεφάλι
ενάντια σε σένα που τους γέννησες,
όσο να φύγουν κάποτε οριστικά
και να μην είναι πια δικοί σου μόνο.*

«Είναι ο ποιητής ο αυθεντικός αντιπρόσωπος των ανθρωπίνων δεινών», γράφει ο Πάνος Κ. Θασίτης.⁽¹⁾ Να δεχτούμε, λοιπόν, ότι ο ποιητής ζει και τρέφεται από την εποχή του. Αν αποκοπεί απ' αυτόν το ζωογόνο μαστό, αν απομονωθεί και αδιαφορήσει για ό,τι γίνεται γύρω του, τότε η ποίησή του ατροφεί, μαραίνεται και πεθαίνει. Ο ποιητής, βέβαια, είτε το θέλει είτε όχι, είτε το ξέρει είτε όχι, μέσα στο έργο του εκφράζει περισσότερο ή λιγότερο φανερά την πολιτική και κοινωνική του τοποθέτηση και ιδεολογία.⁽²⁾ Γνωρίζει, βέβαια, ότι η ποίηση δεν μπορεί ν' αλλάξει τις κοινωνικές δομές, συμφωνώντας με τον Τίτο Πατρίκιο που είπε κάποτε: «Κανένας στίχος σήμερα δεν κινητοποιεί μάζες/Κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα». Ανάλογη άποψη διατύπωσε ο Γιώργος Σεφέρης το 1966: «Πιστεύω πως τις δικτατορίες δεν τις σταματούν μανιφέστα διανοουμένων». Ο ίδιος όμως λίγα χρόνια αργότερα με τη γνωστή δήλωση - μανιφέστο εναντίον της δικτατορίας ανάτρεψε έμμεσα την προηγούμενη άποψή του, δείχνοντας ότι η ποίηση μπορεί να δραματίσει κάποιο ρόλο προς την κατεύθυνση της αλλαγής.

* Εισήγηση που έγινε στο Α' Παιδαγωγικό Συμπόσιο Φοιτητών και Αποφοίτων της ΠΑΚ, στις 4-5 Νοεμβρίου 1988.

1. Βλ. Πάνου Κ. Θασίτη, 7 δοκίμια για την ποίηση, Κέδρος 1979, σ. 70.

2. Βλ. Τάκη Σινόπουλου, Απόψεις για τον ποιητή και την ποίηση, «Κώδικας 1», Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 27-28.

Δεχόμαστε, λοιπόν, ότι η ποίηση έχει κάποιο κοινό. Το κοινό όμως αυτό είναι παντού και πάντοτε το ίδιο; Όχι, βέβαια! Διαφορετικό ήταν το κοινό των λαϊκών ποιητών πριν τριάντα και σαράντα χρόνια και διαφορετικό και οπωσδήποτε λιγότερο είναι το κοινό τους σήμερα. Η νεότερη ποίηση μένει απροσπέλαστη από το πλατύ κοινό, επειδή είναι γραμμένη σε μια γλώσσα κρυπτογραφική και αινιγματική και ιερογλυφική, θα έλεγα, τα κλειδιά της οποίας κρατούν οι ίδιοι. Αναπόφευκτα, λοιπόν, το κοινό μένει έξω από την επιρροή της ποίησης αυτής, που μένει ερμητικά κλειστή στον εαυτό της. Δε συνέβαινε όμως το ίδιο και παλαιότερα, όταν οι ποιητές χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα του ρεαλισμού, μια γλώσσα αναγνωρίσιμη από την κοινή νόηση.

Ανεξάρτητα, όμως, από το κοινό της ποίησης, αν είναι μεγάλοι ή μικροί, άντρες ή γυναίκες, μορφωμένοι ή όχι, ποια αποτελέσματα πρέπει να παράγει η ποίηση, η οποιαδήποτε ποίηση; Θα επικαλεστώ εδώ τις θέσεις του T.S. Eliot. Η πρώτη κοινωνική λειτουργία της ποίησης είναι η ευχαρίστηση (pleasure) που πρέπει να δίνει και δεύτερη η ωφέλεια (benefit). Όταν δεν παράγει αυτά τα δυο αποτελέσματα, τότε απλώς δεν είναι ποίηση, συμπεραίνει ο Eliot.⁽³⁾

Αν ρωτήσετε τι λογής ευχαρίστηση δίνει η ποίηση, θα σας απαντούσα πάλι με τα λόγια του Eliot: "the kind of pleasure that poetry into aesthetics, and the general question of the nature of art" (=το είδος της ευχαρίστησης που δίνει η ποίηση: απλώς γιατί κάθε άλλη απάντηση θα μας πήγαινε μακριά στην περιοχή της αισθητικής, και το γενικό πρόβλημα της φύσης της τέχνης)⁽⁴⁾. Με τον όρο ωφέλεια, πάλι, εννοούμε τη μετάδοση κάποιας εμπειρίας, που πλαταίνει τη συνείδηση και εξευγενίζει την ευαισθησία μας. Η συγκίνηση και το συναίσθημα εκφράζονται καλύτερα στην κοινή γλώσσα του λαού. Η δομή, ο ρυθμός, ο ήχος, το ιδίωμα μιας γλώσσας εκφράζουν την προσωπικότητα του λαού που τη μιλάει. Το καθήκον απέναντι του λαού του. Μονάχη έγνοια, λοιπόν, του ποιητή πρέπει να είναι η έγνοια του απέναντι στη γλώσσα, που πρέπει να τη χρησιμοποιεί ως νόμιμη σύζυγό του και όχι ως ερωμένη του, όπως θα έλεγε ο Κόντογλου. Η γλώσσα της ποίησης είναι διαφορετική από τη γλώσσα του δοκιμίου και γενικά του αφηγηματικού λόγου. Είναι μια γλώσσα μέσα στη γλώσσα, όπως θα έλεγε ο Βαλερύ. Η γλώσσα αυτή δεν είναι, δεν μπορεί να είναι θείο δώρο. Είναι, γράφει ο Τάκης Σινόπουλος⁽⁵⁾ «πριν απ' όλα η παραδομένη γλώσσα της φυλής, ύστερα η γλώσσα της εποχής του ποιητή και η γλώσσα της τάξης του, εμπλουτισμένη ταυτόχρονα με τις συσσωρευμένες εμπειρίες του παρελθόντος με τα θησαυρίσματα παλαιότερων γλωσσικών στρωμάτων».

Ακούμε συχνά δασκάλους να ζητούν από τα παιδιά να βρουν τις «ωραίες λέξεις» από ένα ποίημα. Αυτό είναι λάθος, γιατί στην ποίηση δεν υπάρχουν ωραίες και άσχημες λέξεις, γιατί ένα ποίημα δε φτιάχνεται από όμορφες λέξεις. Μια ωραία λέξη κακώς τοποθετημένη γίνεται άσχημη και μια άσχημη λέξη ορθά τοποθετημένη γίνεται όμορφη. Όταν λέω ορθά τοποθετημένη, εν-

3. Βλ. T.S. Eliot, On poetry and poets, Faber and Faber, σ. 18.

4. Βλ. T.S. Eliot, ό.π., σ. 18.

5. Βλ. T. Σινόπουλου, ό.π., σ. 27.

νοώ σε σχέση προς την προηγούμενη λέξη και σε σχέση με την επόμενη λέξη, αλλά και πρωτίστως σε σχέση με το νόημα. Κατά τον ίδιο τρόπο ένα ωραίο ποίημα δεν είναι ζήτημα μεμονωμένων στίχων, αλλά πρόβλημα ολόκληρου του ποιήματος. Όλα αυτά άπτονται του κεφαλαίου που ακούει στο όνομα «μουσική της ποίησης». Η μουσική της ποίησης, βέβαια, είναι άλλο πράγμα και η μελοποίηση ενός ποιήματος άλλο πράγμα. Το πρώτο ευυπάρχει στην ποίηση, ενώ το δεύτερο είναι κάτι που γίνεται μετά από κάποιο τρίτο. Στις πρωτόγονες κοινωνίες ποίηση, χορός και μουσική είναι όψεις του ίδιου νομίσματος. Δεν έχουμε δημοτικά ποιήματα, αλλά δημοτικά τραγούδια. Ο λαός όταν σκαρώνει τραγούδια δε συλλαμβάνει τον ποιητικό λόγο χωρία από το μέλος, αλλά μέλος ρυθμός και λόγος συνυπάρχουν και συλλειτουργούν. Σε τελευταία ανάλυση, αφού ένα ποίημα έχει τη δική του μουσική, ποια ανάγκη έχει να μελοποιηθεί; Είναι ορθό να δεχτούμε ότι ο μοντέρνος ποιητής αναγνωρίζει δυο εχθρούς, τον πεζό λόγο και τη μουσική, και ότι η μελοποίηση ενός ποιήματος σκοτώνει το ποίημα, το λόγο, δεδομένου ότι το πλατύ κοινό δεν το αγγίζει η ποίηση αλλά είναι παθιασμένο μονάχα με το μέλος, τη μουσική; Αντίθετα, πάλι, μήπως η μουσική αναδεικνύει ένα ποίημα (ιδιαίτερα ένα μέτριο ποίημα, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια μικρή λυρική στιγμή και που αποκτά έτσι μια συγκινησιακή επιφάνεια) ή μήπως έχουμε να κάνουμε συγχρόνως με δυο τέχνες που η μια δεν έχει να κάνει με την άλλη και οι δρόμοι τους ούτε καν διασταυρώνονται, δεδομένου ότι το ποίημα από λεκτικό γεγονός μεταβάλλεται σε μουσικό άκουσμα; Έχετε παρατηρήσει ότι τα λόγια μέσα στο τραγούδι τείνουν να χάσουν την εκφραστική τους σπουδαιότητα, ενώ, στο άλλο άκρο, στην ποίηση, εκείνο που τείνει να χάσει την αξία του είναι η μουσική; Συμφωνείτε με το Βαλερύ ότι η ποίηση δεν είναι μουσική ή νομίζετε ότι οι ποιητές οφείλουν ν' αποδώσουν στην ποίηση εκείνη την εξουσία που η μεγάλη μοντέρνα μουσική της έχει αφαιρέσει;

Αν τα πιο πάνω ερωτήματα αποτελούν πράγματι πρόβλημα, όπως νομίζω ότι αποτελούν, και όχι ψευδοπρόβλημα, τότε θα έλεγα ότι το πρόβλημα κατά κύριο τρόπο «μινιμοποιείται», στις εξής περιπτώσεις:

α) Αν ο συνθέτης προτού μελοποιήσει ένα ποίημα, το μελετήσει, συλλάβει το ύφος και την υπάρχουσα μουσική του, την οποία να καταστήσει απλώς πιο «φωναχτή».

β) Αν ο συνθέτης συνεργαστεί στενά με τον ποιητή και

γ) Αν ο ποιητής και συνθέτης είναι ένα και το αυτό πρόσωπο.

Τις ίδιες «υποχρεώσεις» έναντι του ποιήματος έχει και εκείνος που απαγγέλλει ένα ποίημα!

Τα ερωτήματα αυτά οι νεαρότεροι από τους δασκάλους θα θυμούνται ότι τα αγγίξαμε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου, στο μάθημα της ειδικεύσης ελληνικών. Θα έπρεπε τα συμπεράσματα και τα πορίσματα των ερευνών που είχαν γίνει τότε να δημοσιεύονταν κιόλας, για ευρύτερο προβληματισμό και συζήτηση, δεδομένου ότι η υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι φτωχή. Επιθυμώ εδώ να κλείσω τη σύντομη αυτή εισήγηση παραθέτοντας τα σχετικά συμ-

περάσματα στα οποία κατέληξε από παραπλήσια έρευνα ο Νικήτας Παρίσης.⁽⁶⁾

«Καταλήγοντας, θα έλεγα ότι ο ποιητικός λόγος προκαλεί στον επαρκή αναγνώστη ένα αίσθημα εύφορης διάθεσης, που αποκαθαίρει λυτρωτικά ή ταράζει σεισμικά το μυαλό και την ψυχή. Αντίθετα, η μελοποιημένη ποιητική γραφή δημιουργεί ένα μεταίσθημα, που είναι άλλου γένους συγκίνηση και ριζικά διαφορετική απ' αυτό που εισπράττουμε, όταν πλησιάζουμε το σώμα της ποίησης με αργό, έμπειρο και ανιχνευτικό χάρδι».

Κ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ

6. Βλ. Ν. Παρίσι, Κριτικές δοκιμές, Εκδόσεις Δόμος, σ. 31.

PAUL VERLAIN

Ο ΟΥΡΑΝΟΣ...

*Πάνω απ' τή στέγη ό ούρανός
τόσο γλυκός, τόσο γλαυκός!
Πάνω απ' τή στέγη ένα δεντρό
τή φύχτα σείει πρασινωπό.*

*Τούς κώδωνες στόν ούρανό
κοιτάς να ήχοῦν με ήρεμο άχό.
Κοιτάς πουλάκι στο κλαδί
τόν πόνο του να τραγουδεί.*

*Θεέ μου, ή ζωή, Θεέ μου εἶν' εκεί
ήρεμη κι άπλη.
Κι ό ψίθυρος εκεί ήρεμεί
σάν φτάνει από τήν πολιτεία εκεί.*

*Σάν τι έκανες έσὸν εκεί δά
πού όλο μου κλαῖς καί κλαῖς.
Πές τι έκανες έσὸν εκεί δά
με τή δική σου νιότη, «πές»!*

(Μετ. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ)

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΝΟΙΞΗ

*Βάρβαρη ἔφοδο σήμερα ἢ Ἄνοιξη
 μὲ τὴν ὁμοβροντία τῶν ἀνθῶν μιᾶς μυγδαλιᾶς.
 Κι' ἐσὺ ταλαίπωρή μου καρδιά
 διαβρωμένη ἀπὸ τὸ πολύμηνο τῆς νοσταλγίας σκουλήκι
 ἄξαφνα βρέθηκες δίχως μετερίζι.
 Ἄμηχανος ψηλὰ στὴν ἔπαλξη τῶν ματιῶν μου
 ἀνεμίζω λευκὴ σημαιοῦλα τὸ δάκρυ μου
 καὶ παραδίνομαι.*

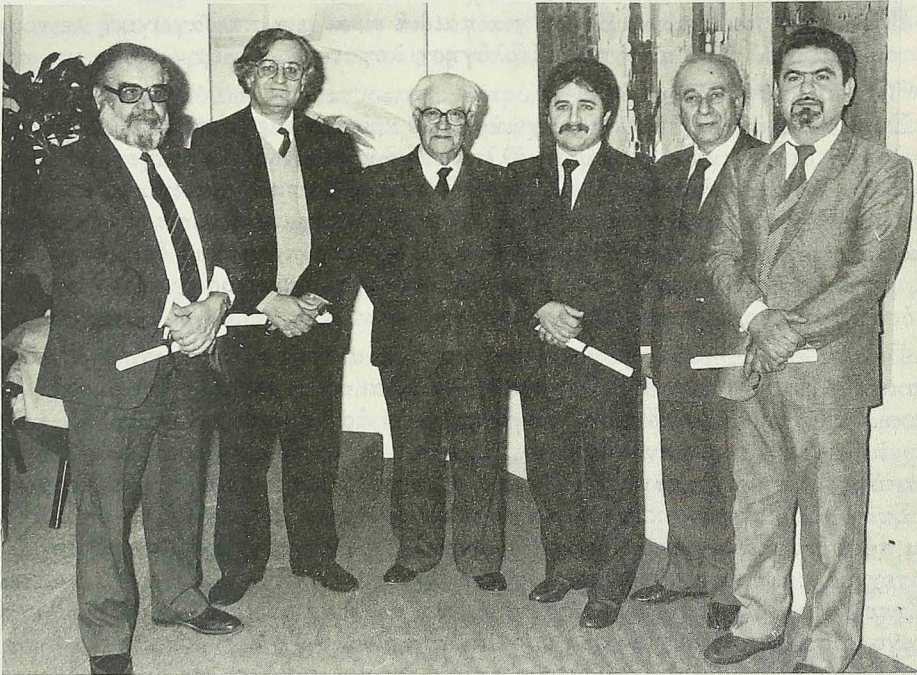
ΜΙΑ ΝΕΑ ΚΥΟΦΟΡΙΑ

*Γιατὶ μ' ἐγκαταλείπεις, Ποίηση,
 γιατί μ' ἀφήνεις νὰ συνθλίβομαι
 ἀπὸ τὸ παράπονο τῶν μυριάδων ἀπόντων στίχων μου,
 γιατί μὲ καταδικάζεις νὰ μηρυκάζομαι διαρκῶς
 τοὺς λίγους καλογραμμένους στίχους ποὺ ἔδωσα,
 δεῖξε μου ξανὰ τὴν εὐμένειά σου, Ποίηση,
 καὶ χάρισέ μου μιὰ νέα κυοφορία,
 ἐγὼ ἄλλιῶς ὄνειρευόμουνά πάντα τὸ δεσμό μας
 νὰ μείνουμε πιστοὶ ἐραστὲς μέχρι τὸ τέλος
 κι' ὅταν ἀργὰ κτυπήσει ὁ θάνατος τὴν πόρτα μου
 νὰ φύγω καβαλλάρης στὰ φτερά
 τοῦ τελευταίου μου στίχου.*

Η ΨΥΧΗ ΜΑΣ

*Διχοτομήσαμε τὴ ψυχὴ μας, τὸ ἓνα μισὸ
 τὸ ὑποθηκεύσαμε στὴν ἀνάμνηση
 καὶ τ' ἄλλο μισὸ τὸ κυβεύουμε κάθε μέρα
 στὸ χρηματιστήριο τοῦ χρόνου
 στιγμή - στιγμή μετρώντας τίς ὥρες
 καὶ τίς μέρες ποὺ ἀντιπαρέρχονται.
 Τοῦ κάκου νυχτοήμερα πασκίζουμε
 ν' ἀποσπαστοῦμε ἀπὸ τὸ χτέσ καὶ τὸ αὔριο
 νὰ προσκολληθοῦμε σὲ κάποιο παρὸν
 νὰ πάρουμε πίσω τὴ ψυχὴ μας.*

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Στις 8 Φεβρουαρίου 1989 έγινε στην Αίθουσα Εκδηλώσεων του Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζικής Κύπρου η τελετή της απονομής του «Ειδικού Βραβείου Κυπριακών Φιλολογικών Εκδόσεων» της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών που αθλοθέτησε το Πολιτιστικό Ίδρυμα της Τράπεζας Κύπρου. Το βραβείο απενεμήθη στους Γιάννη Κατσούρη, Κωνσταντίνο Γιαγκουλλή και Παύλο Παρασκευά για τη φιλολογική τους εργασία στην έκδοση των Απάντων του Βασίλη Μιχαηλίδη και του Δημήτρη Λιπέρτη από τον εκδοτικό οίκο Χρ. Ανδρέου.

Στη φωτογραφία οι βραβευθέντες ανάμεσα στους Κ. Χρυσάνθη πρόεδρο της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, Π. Σέργη, Σύμβουλο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζικής Κύπρου.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

I

Η επιλογή παιδικών βιβλίων για παιδιά είναι μια παιδαγωγική λειτουργία που διαφέρει τόσο από την αξιολόγηση λογοτεχνικών έργων όσο και από τη λογοτεχνική κριτική.

Στην αξιολόγηση ένα λογοτεχνικό έργο κρίνεται με βάση μια καθορισμένη κλίμακα αισθητικών, ηθικών ή άλλων αξιών, εκείνων που δέχεται προσωπικά ο ασκών την αξιολόγηση. Στη λογοτεχνική κριτική ο κριτικός δεν αξιολογεί. Αποδέχεται το έργο έτσι όπως είναι. Εξ αφορμής όμως του περιεχομένου και της όλης δομής του έργου, ο κριτικός διατυπώνει τις δικές του απόψεις, με σκοπό την έναρξη ενός δημιουργικού διαλόγου τόσο με τον συγγραφέα όσο και με το αναγνωστικό κοινό.

Πολλοί ταυτίζουν τη λογοτεχνική κριτική με την αξιολόγηση ενός λογοτεχνικού έργου. Η ταύτιση όμως αυτή δεν είναι ορθή. Παρόλο ότι μεταξύ της κριτικής και της αξιολόγησης λογοτεχνικών έργων υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία, όπως είναι η ανάλυση του έργου και η διατύπωση ορισμένων θέσεων και απόψεων, υπάρχει εντούτοις κι ένα διαφορετικό στοιχείο που τις διαχωρίζει. Στην αξιολόγηση υπάρχει ένα «προκαθορισμένο μέτρο» με το οποίο κρίνεται τόσο το περιεχόμενο όσο κι η μορφή ενός λογοτεχνικού κειμένου. Στη λογοτεχνική κριτική το προκαθορισμένο αυτό μέτρο δεν υπάρχει. Ο κριτικός δεν ζητεί να επιβάλει τις δικές του απόψεις, αλλά να ανοίξει ένα διαφωτιστικό διάλογο τόσο με τον συγγραφέα όσο και το κοινό. Αν ο κριτικός, αντί να ανοίξει τον διαφωτιστικό αυτό διάλογο, επιδιώξει να επιβάλει τις δικές του απόψεις, τότε ξεφεύγει από το λειτούργημα της κριτικής και εμπίπτει σ' εκείνο της αξιολόγησης.

Η επιλογή παιδικών βιβλίων διαφέρει τόσο από τη λογοτεχνική κριτική όσο και από την αξιολόγηση λογοτεχνικών κειμένων. Στην επιλογή παιδικών βιβλίων εξετάζεται αν ένα έργο είναι κατάλληλο να δοθεί σ' ένα παιδί μιας συγκεκριμένης ηλικίας. Γι' αυτό και η επιλογή παιδικών βιβλίων εμπίπτει στην αρμοδιότητα των παιδαγωγών που ασχολούνται συγχρόνως και με την τέχνη του λόγου. Κατά την επιλογή παιδικών βιβλίων λαμβάνονται υπόψη και συνεξετάζονται δυο βασικά στοιχεία:

α) Το παιδί, όσον αφορά την ψυχοσωματική του ανάπτυξη καθώς και τα ενδιαφέροντά του στις διάφορες φάσεις της ψυχοπνευματικής του ανάπτυξης.

β) Το βιβλίο, όσον αφορά το περιεχόμενο, την παρουσίαση και επεξεργασία του περιεχομένου του καθώς και την ποιότητά του από εκδοτική άποψη.

II

Η ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού και τα ενδιαφέροντά του στις διάφορες φάσεις της ψυχοπνευματικής του ανάπτυξης είναι θέματα που εξετά-

ζουν η ψυχολογία και η παιδαγωγική επιστήμη γενικότερα. Τα ενδιαφέροντα του παιδιού, ακριβώς όπως και εκείνα των ενηλίκων, συνδέονται τόσο με την έμφυτη περιέργεια, με την οποία μας προίκισε η φύση, όσο και με τις διάφορες ψυχοσωματικές μας ανάγκες. Επειδή οι ανάγκες του ανθρώπου, όσον αφορά το είδος τους, είναι οι ίδιες σ' όλες τις ηλικίες, είναι δηλαδή ανάγκες υλικές, σωματικές, διανοητικές, συναισθηματικές, κοινωνικές, σεξουαλικές κλπ., γι' αυτό δεν θα 'ταν υπερβολή αν λέγαμε, πως όλα τα θέματα που ενδιαφέρουν τους ενήλικες ενδιαφέρουν και τα παιδιά.

Οι ανάγκες όμως του ανθρώπου, παρόλο ότι είναι όμοιες ως προς το είδος, διαφοροποιούνται, εντούτοις, συνεχώς με την ηλικία. Διαφορετικές είναι, για παράδειγμα, οι συναισθηματικές και διανοητικές ανάγκες του μικρού παιδιού και διαφορετικές του εφήβου. Τα ενδιαφέροντα, επομένως, του παιδιού, παρόλο ότι σχετίζονται με όλα τα θέματα που απασχολούν και τους ενήλικες — τη φύση, τον κόσμο, τη ζωή, τον άνθρωπο, τον Θεό — διαφοροποιούνται εντούτοις ως προς το περιεχόμενο, την έκταση και το βάθος ανάλογα με την ψυχοσωματική και κατ' επέκταση την ψυχοπνευματική του ανάπτυξη.

Δυο ψυχοσωματικοί παράγοντες που ιδιαίτερα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιλογή παιδικών βιβλίων, επειδή επηρεάζουν άμεσα τα ενδιαφέροντα και την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού, είναι η *αντιληπτική ικανότητα* και η *ανάπτυξη της φαντασίας του παιδιού*. Το παιδί το ενδιαφέρουν όλα τα θέματα. Δεν μπορεί όμως να κατανοήσει όπως ένας μεγαλύτερος, επειδή ο εγκέφαλός του δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί πλήρως. Η αντιληπτική του ικανότητα συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη του εγκεφάλου του.

Όπως μας πληροφορεί η ψυχολογία, ο εγκέφαλος αναπτύσσεται ως την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών. Μπορούμε, επομένως, ως την ηλικία αυτή να μιλούμε στο παιδί για όλα τα θέματα, αλλά χωρίς να προχωρούμε σε βαθιές λογικές αναλύσεις. Και μετά την ηλικία αυτή, για μερικά ακόμη χρόνια που καλύπτουν την εφηβική ηλικία, η αντιληπτική ικανότητα συνεχίζει να αναπτύσσεται. Το γεγονός αυτό επηρεάζει ιδιαίτερα την εφηβική λογοτεχνία, η οποία, όπως νομίζω, δεν έχει μελετηθεί επαρκώς.

Εκτός από την αντιληπτική ικανότητα, τα ενδιαφέροντα του παιδιού επηρεάζονται και από τη φαντασία του, που είναι αρκετά αναπτυγμένη σε σύγκριση με το λογικό. Η περιορισμένη αντιληπτική ικανότητα από τη μια κι η πλούσια φαντασία του από την άλλη, συντελούν ώστε το μικρό παιδί να ενδιαφέρεται για παραμύθια, απλά ποιήματα και μικρές ιστορίες. Στα είδη αυτά του λόγου προστίθενται αργότερα ο διάλογος, το δράμα, ο μύθος, το μυθιστόρημα και γενικά όλα τα είδη του λόγου εκτός από το δοκίμιο, παρόλο ότι φιλοσοφικές ιδέες και επιστημονικές γνώμες μπορούν να ενσωματωθούν με απλό τρόπο στα καθαυτό παιδικά λογοτεχνικά είδη.

III

Το βιβλίο αποτελεί το άλλο στοιχείο που πρέπει να συνεξετάζεται μαζί με τα ενδιαφέροντα και την ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού κατά την επιλογή παιδικών βιβλίων. Το βιβλίο εξετάζεται από πλευράς περιεχομένου, παρουσίασης του περιεχομένου και εκδοτικής αρτιότητας.

1. *Το περιεχόμενο του παιδικού βιβλίου.* Το περιεχόμενο πρέπει να συνάδει με την εξέλιξη των γνωστικών ενδιαφερόντων του παιδιού και τη συναισθηματική του ανάπτυξη. Το μικρό παιδί ενδιαφέρεται για το άμεσο περιβάλλον του, τόσο το κοινωνικό όσο και το φυσικό. Ενδιαφέρεται για τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια, για τα οικιακά και άλλα ζώα, για τα φυτά που βλέπει γύρω του. Του αρέσει να του μιλούν για όλα αυτά. Συγχρόνως όμως επιζητεί και την ικανοποίηση βασικών συναισθηματικών και ψυχικών του αναγκών. Τούτο έχει πολύ μεγάλη σημασία για την καταλληλότητα ενός παιδικού βιβλίου.

Το παιδί χρειάζεται βασικά ασφάλεια και στοργή. Οι ψυχικές αυτές ανάγκες ικανοποιούνται, από την άποψη του περιεχομένου ενός βιβλίου, όταν οι σχέσεις των προσώπων παρουσιάζονται αρμονικές, όταν το καλό νικά το κακό, όταν τα περιγραφόμενα γεγονότα δεν προκαλούν φόβο. Ένας λόγος για τον οποίο το παιδί αγαπά το χιούμορ, είναι γιατί το χιούμορ διασκεδάζει τον φόβο κι αποκαθιστά την εσωτερική του γαλήνη.

Ενώσω το παιδί μεγαλώνει τα ενδιαφέροντά του επεκτείνονται από το άμεσο στο ευρύτερο κοινωνικό και φυσικό του περιβάλλον. Γι' αυτό και το ενδιαφέρουν οι περιπέτειες, οι εξερευνησεις, τα οδοιπορικά, οι ανακαλύψεις και εφευρέσεις, οι πιο περίπλοκες ανθρώπινες σχέσεις. Με την αύξηση της ηλικίας, η φαντασία του παιδιού περιορίζεται από την ανάπτυξη της λογικής κρίσης. Αναπτύσσεται έτσι η ρεαλιστική αντίληψη του κόσμου.

Παρόλο ότι η ψυχική ανάγκη για ασφάλεια και στοργή εξακολουθεί να είναι έντονη, το μεγάλο παιδί είναι έτοιμο να γνωρίσει την πραγματικότητα όπως αυτή υπάρχει γύρω του. Αρχίζει να προβληματίζεται για τις διαφορές κοινωνικές καταστάσεις που βλέπει στο κοινωνικό του περιβάλλον, για τις ατομικές και κοινωνικές διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους, για τις οικογενειακές σχέσεις, για τη ζωή και τον θάνατο και συχνά διερωτάται: «Γιατί είναι έτσι ο κόσμος;», «Γιατί να συμβαίνουν όλα αυτά;». Γι' αυτό και θέλει κάποιες εξηγήσεις. Επειδή το παιδί, παρόλο τον προβληματισμό του τραυματίζεται ψυχικά εύκολα, οι εξηγήσεις που θα δώσει ο συγγραφέας, αναλύοντας τη ρεαλιστική όψη της ζωής, πρέπει να 'ναι πολύ προσεγμένες. Οι εξηγήσεις αυτές αποτελούν, μετά τη θεματογραφία, ένα βασικό κριτήριο για την καταλληλότητα ενός βιβλίου που προορίζεται για μεγαλύτερα παιδιά.

2. *Η παρουσίαση του περιεχομένου.* Εκτός από το περιεχόμενο, το βιβλίο εξετάζεται και ως προς την παρουσίαση του περιεχομένου του. Με τον όρο «παρουσίαση» εννοώ τα ακόλουθα τέσσερα στοιχεία: Το λογοτεχνικό είδος, π.χ. παραμύθι, διήγημα, ιστορία, κλπ., που διάλεξε ο συγγραφέας για να πει αυτό που θέλει, την πλοκή του έργου, τη γλωσσική διατύπωση και την εικονογράφηση.

α) *Το λογοτεχνικό είδος* που επιλέγει ο συγγραφέας όταν γράφει για παιδιά, εξαρτάται τόσο από το συγκεκριμένο περιεχόμενο του βιβλίου όσο και από τον σκοπό που επιδιώκει. Για την καλλιέργεια της φαντασίας το παραμύθι προσφέρεται καλύτερα. Για τη συναισθηματική καλλιέργεια η ποίηση έχει περισσότερα πλεονεκτήματα. Για την παρουσίαση των ανθρώπινων σχέσεων και γεγονότων της ζωής το αφήγημα και το διήγημα προτιμούνται. Για την

περιγραφή τόπων το ταξιδιωτικό πλεονεκτεί, ενώ για την παρουσίαση πιο σύνθετων καταστάσεων, που να περιλαμβάνουν τόσο ανθρώπινες σχέσεις όσο και περιγραφή τόπων και γεγονότων, το μυθιστόρημα είναι προτιμότερο.

β) Η *πλοκή του έργου* πρέπει να 'ναι ανάλογη με το λογοτεχνικό είδος. Άλλη είναι η πλοκή στην ποίηση και διαφορετική στον πεζό λόγο. Άλλη είναι η πλοκή στο παραμύθι και διαφορετική στο διήγημα και το μυθιστόρημα. Η χρήση της ορθής πλοκής για το αντίστοιχο λογοτεχνικό είδος αποτελεί βασικό κριτήριο για την αισθητική αξία ενός έργου, γι' αυτό και πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη. Η πλοκή σ' ένα έργο παιδικής λογοτεχνίας δεν διαφέρει ουσιαστικά από την πλοκή σε αντίστοιχα είδη της λογοτεχνίας, που προορίζονται για τους ενήλικες. Είναι όμως πιο απλή, ανάλογα με την ηλικία των παιδιών προς τα οποία απευθύνεται ο συγγραφέας.

γ) Η *γλωσσική διατύπωση* είναι ένας άλλος πολύ σημαντικός παράγοντας από τον οποίο εξαρτάται όχι μόνο η αισθητική αλλά κι η γενικότερη παιδαγωγική αξία ενός λογοτεχνικού έργου για παιδιά. Το λεξιλόγιο πρέπει να είναι πλούσιο αλλ' όχι εξεζητημένο. Αποφεύγονται μόνο δύσκολες λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται συχνά από τον μορφωμένο πολίτη, όχι όμως και λέξεις που είναι δυνατό το παιδί να τις ακούσει από το ραδιόφωνο, την τηλεόραση ή σε μια συνομιλία μορφωμένων προσώπων. Η υπεραπλούστευση του λεξιλογίου παρεμποδίζει τη γλωσσική καλλιέργεια. Είναι αυτονόητο ότι το λεξιλόγιο είναι πιο απλό για τα πολύ μικρά παιδιά και γίνεται σταδιακά πιο πλούσιο για τα μεγαλύτερα.

Ο τομέας στον οποίο η γλωσσική διατύπωση ενός παιδικού βιβλίου διαφέρει περισσότερο από τα βιβλία για τους ενήλικες είναι η συντακτική πλοκή και η χρήση των σχημάτων λόγου. Οι προτάσεις σε βιβλία για πολύ μικρά παιδιά είναι μικρές και η σύνταξη παρατακτική. Από τα καλολογικά στοιχεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν, χωρίς όμως υπερβολές, το επίθετο, για να προσδιορίζονται διάφορες ιδιότητες προσώπων και πραγμάτων, καθώς και το επίρρημα και ο εμπρόθετος προσδιορισμός, για να διευκρινίζεται το πώς και το πού γίνεται κάτι, π.χ. γρήγορα, σιγά, με πηλό, από πάνω κλπ. Στα βιβλία για μεγαλύτερα παιδιά η συντακτική πλοκή γίνεται σταδιακά πιο σύνθετη και τα καλολογικά στοιχεία πλουσιότερα, με σκοπό όχι την απλή ωραιολογία αλλά για να αποδίδονται με ακρίβεια και σαφήνεια σύνθετα νοήματα και έννοιες με λεπτές αποχρώσεις.

δ) Η *εικονογράφηση* είναι ένα άλλο στοιχείο που συμβάλλει σημαντικά στην καλή παρουσίαση του περιεχομένου ενός παιδικού βιβλίου. Η επιτυχημένη εικονογράφηση ενδυναμώνει και προεκτείνει τα κύρια σημεία του περιεχομένου, ενώ παράλληλα καλλιεργεί αισθητικά το παιδί.

3. *Εκδοτική αρτιότητα.* Ένα βιβλίο που προορίζεται για παιδιά πρέπει να εξετάζεται και όσον αφορά την εκδοτική του αρτιότητα. Το μέγεθος των τυπογραφικών στοιχείων, η ποιότητα του χαρτιού, το μέγεθος του βιβλίου, η σελίδωση, το δέσιμο και το εξώφυλλο είναι στοιχεία που πρέπει πάντα να λαμβάνονται υπόψη, έστω κι αν η σημασία τους είναι δευτερεύουσα μπροστά στο περιεχόμενο και την παρουσίαση.

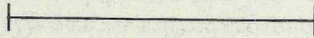
IV

Για όλους τους πιο πάνω λόγους η επιλογή των κατάλληλων παιδικών έργων είναι ένα λειτούργημα που απαιτεί όχι μόνο γνώση της τέχνης του λόγου και της παιδικής λογοτεχνίας γενικότερα, αλλά και βαθιά γνώση της παιδικής ψυχολογίας και της παιδαγωγικής επιστήμης. Η γνώση της παιδαγωγικής επιστήμης επιβάλλεται και από ένα άλλο σοβαρό λόγο. Τα παιδιά της ίδιας ηλικίας παρουσιάζουν μεταξύ τους μικρές ή μεγάλες διαφορές ως προς την ανάπτυξη, την ωριμότητα και τα ενδιαφέροντα. Γι' αυτό, πέρα από την επιλογή κατάλληλων βιβλίων για την κάθε ηλικία, χρειάζεται και η επιλογή των κατάλληλων βιβλίων για το κάθε παιδί χωριστά. Τουτό όμως είναι μια εξειδικευμένη εργασία που εμπίπτει στην αρμοδιότητα των εκπαιδευτικών που διδάσκουν ένα παιδί και κατ' επέκταση στους ίδιους τους γονιούς.

Είναι γι' αυτό τον λόγο που τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι γονιοί πρέπει να παρακολουθήσουν ειδικά μαθήματα σχετικά με την επιλογή των κατάλληλων, για την κάθε ηλικία και για το κάθε παιδί, βιβλίων. Η επιμόρφωση αυτή είναι δυνατό να γίνεται με τις αναλύσεις που ο ειδικός για την επιλογή παιδικών βιβλίων θα κάμνει, όταν παρουσιάζει ένα παιδικό βιβλίο, παλαιότερο ή καινούργιο.

Ενώ ο κριτικός λογοτεχνικών κειμένων προσπαθεί ν' ανοίξει ένα δημιουργικό διάλογο τόσο με τον συγγραφέα όσο και με το αναγνωστικό κοινό, ο παιδαγωγός, ή γενικότερα αυτός που επιλέγει βιβλία για παιδιά, προσπαθεί να ερμηνεύσει στους γονείς, στους εκπαιδευτικούς και σ' άλλους ενδιαφερομένους τους λόγους που τον οδήγησαν σ' αυτή ή εκείνη την άποψη. Μόνο με μια τέτοια ανάλυση, που αποτελεί μια μορφή επιμόρφωσης, ολοκληρώνεται το λειτούργημα της επιλογής παιδικών βιβλίων και γίνεται, όπως είναι στην ουσία του, έργο παιδείας.

ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ Ι. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

*Ντυμένος τ' απαλότατο φέγγος της χαραυγής,
με των δεντρών την καλοσύνη στη ματιά σου,
πατέρα, δραπετεύεις απ' τη χώρα της σιωπής
και στην αυλή μας αντηχούν ξανά τα βήματά σου.*

*Του χρόνου οι θύελλες βαριές, της μοναξιάς τα χιόνια
να σβήσουν δεν μπορούν τη φλόγα της ψυχής μας
και γύρω - δεξ - πώς κελαηδούν ξανά τα χελιδόνια
καθώς κυλάει του ήλιου το φως στις πλάκες της αυλής μας.*

*Έτσι καθώς οδοιπορείς μονάχος μες στο χρόνο
κι αντιφεγγάει ένα φως πικρό στα δυο σου χέρια,
ταξίδεψε μας στα βαθιά, δικά σου καλοκαίρια
κι ένα σου χάδι χάρισέ μας μόνο...*

ΕΡΗΜΩΣΗ

I

*Του δειλινού τα σήμαντρα σημαίνουν,
χλομός ο ήλιος γέρνει να χαθεί.
Φωνές που λείπουν μέσα μου πληθαίνουν
και γίνονται μια προσευχή.*

*Κάτω απ' των δέντρων την αχνόφεγγη γαλήνη
ίσκιοι αναδεύονται από χρόνια μακρινά·
σα δάκρι το νερό της στάζει η κρήνη
σε μι' άκρη εκεί στην ερημιά.*

*Κι ο πόθος στην ψυχή μου φλογισμένος
στο φέγγος μιας αυγής χαμένης πλέει.
Τ' αδέρφια μου: ένας κόσμος μακρισμένος
που τον ζητά, όλο ζητά και σιγοκλαίει.*

II

Ήταν έν' άστρο στη σκεπή μας σαν καντήλι
 κι η ώρα του κάμπου πέρα μυθική,
 μια προσευχή χαρούμενη στα χείλη
 τώρα παντού βαθιά σιωπή...

Ήταν μια λευκοφόρα ονείρων ώρα
 στα μονοπάτια του ήλιου πέρα εκεί
 - κάλεσμα σ' όμορφη μια χώρα
 τώρα παντού βαθιά σιωπή...

ΟΚΤΑΣΤΙΧΟ

Θαμπό ένα φως ακινητεί
 στις θύμησης το περιβόλι
 και λάμπει το έρημο στρατι
 στις Κυριακής τη σκόλη.

Σ' ενός ανάλαφρου φτερού
 τη σκιά που ξεμακραίνει
 τρέμει στην άχνη του καιρού
 η όψη σου κλεισμένη.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΙΛΛΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ «ΑΜΟΡΓΟ» ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΚΑΤΣΟΥ

Ἡ ποίηση τοῦ Νίκου Γκάτσου ἔχει πολὺ βαθειὲς ἑλληνικὲς καταβολές. Ἐνσαρκώνει ἓνα ὄραμα· κι εἶναι τὸ ὄραμα αὐτὸ μορφοποιημένο ἀπὸ πολλαπλὲς παραδοσιακὲς ἐξαρτήσεις. Ὅραμα, βιώματα ψυχῆς ἑλλήνισσας. Παραδοσιακὲς καταβολές στὴ μορφή — μοτίβα ρυθμοῦ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι — ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν ποίηση, τὴν σκέψη, τὴ φύση, τὴν ἱστορία καὶ τοὺς μύθους τῆς φυλῆς.

Λιτότητα, διαύγεια στὴν ἔκφραση ποὺ κατακτάει τὴν ἐλευθερία. Συμπύκνωση κλασική. Κάθε λέξη μεστή ἀπὸ νόημα, ὅπως θὰ ἴλεγε ὁ Σολωμός. Μιὰ «Ἀμοργός» αἰσθητὴ, ἀπλή: πιάνεις ἓνα ὀλόκληρο κόσμος, τὸν ἑλληνικὸ ἄκοῦς τῆ μουσικῆ του, χορεύεις τὸ χορὸ του! Ὁ Σολωμός ἔγραψε πῶς «ἡ Τέχνη σιωπηλὴ λατρεύει τὴ Φύση, καὶ τούτῃ ὡς ἀνταμοιβὴ τῆς μακρινῆς ἀγάπης, ἐβάλλθηκε γυμνὴ νὰ χορεύει μπροστά της». Θὰ τολμήσω νὰ παραφράσω τὸν Σολωμὸ καὶ νὰ πῶ γιὰ τὸν Γκάτσο: «ὁ Ποιητὴς σιωπηλὸς λατρεύει τὴν Ἑλλάδα καὶ τούτῃ ὡς ἀνταμοιβὴ τῆς μακρινῆς ἀγάπης ἐβάλλθηκε γυμνὴ νὰ χορεύει μπροστά του», ἀποκαλυπτικὴ στὸ ποιητικὸ του ὄραμα. Ἀναδύεται καὶ χορεύει ἓνας κόσμος ἑλληνικός, ποὺ ὁ ποιητὴς τὸν ἀπολύτρωσε ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξή, τὸν ἐγκλωβισμό του στὴν οὐσία του καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐλεύθερη δράση στὸ στίχο. Ἐνας κόσμος ὄραμα ποὺ τὸν ὑλοποιεῖ ὁ Γκάτσος στὴν «Ἀμοργό» του.

α) Ἡ ἑλληνικὴ συνέχεια

Ποιὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα, τὰ «ριζώματα», ὅπως θὰ τὰ ὀνόμαζε ὁ Ἐμπεδοκλῆς τῆς ἑλληνικότητάς του; Εἶναι ὅτι περιλαμβάνει ἡ ἔννοια Ἑλλάδα: τὸ φῶς της, ἡ θάλασσά της, τὰ μυρόπινα φυτὰ της, ὁ ἄνθρωπος κι ὁ μῦθος κι ἡ ἱστορία της. Στούς στίχους του ὁ ποιητὴς ἀπλώνεται στὸ παρελθὸν τὸ πιὸ κοντινὸ καὶ τὸ πιὸ ἀπόμακρο, στὸ τώρα καὶ τὸ ὕστερα· ἔχει συνείδηση τῆς ἑλληνικῆς συνέχειας, ἐκμηδενίζει τὴν ἀπόσταση τοῦ κοντινοῦ καὶ τοῦ ἀπώτερου — χώρου καὶ χρόνου — καὶ μὲ μιὰ μπερζονικὴ θεώρηση πετυχαίνει στὴν ανακύκληση τοῦ ἑλληνικοῦ χωροχρόνου, νὰ δώσει γέφυρες στὴ Γκόλφω καὶ τὸν Ἄδωνι, στὸ καμπαναριὸ τοῦ ἐξωκκλησιοῦ καὶ στὴν ἀρχαϊκὴ κολώνα, στὸ μοιρολόγι μὲ τὴν ἰωνικὴ λυρικὴ ἐλεγεία, στὴν ἀντίσταση στὴ Γερμανικὴ αὐθαιρεσία μὲ τὴ μακρόχρονη παρουσία τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ παρελθὸν συμπλέκεται μὲ τὸ παρὸν στὴν μιὰ καὶ μόνη ἱστορία τῶν ἐπῶν καὶ τῶν θρύλων τοῦ Γένους. Ὁ Καλύβας πολεμáει μὲ τὸν Λεβεντογιάννη, οἱ Γερμανοὶ μὲ τοὺς Μανιάτες· οἱ σταυραετοὶ λευτερώνονται ἀπὸ τὰ «κλεισμένα συρτάρια» σμίγουν μὲ τοὺς ἀτάραχους τσοπαναραίους ποὺ πατάνε στὰ μονοπάτια τοῦ Χελμοῦ ἀντάμα μὲ τὸν ἀρχαῖο θεό, ποὺ ψάχνει γιὰ τὴν Ἀφροδίτη — Γκόλφω του, τραγουδώντας «μ' ἓνα καλάμι φλαμουριάς τὸ πρωῖνό τους τραγούδι». Οἱ γενιὲς τῶν ἡρώων τοῦ τώρα καὶ τοῦ πάντα ἀθάνα-

τες πάνω στο ἄλογο τοῦ Ἀκρίτα μὲ τὸ κοντάρι τοῦ Ἀη - Γιωργίου «μὲ τοῦ Πλαπούτα τ' ἄραματα καὶ τοῦ Νικηταρά τὶς πάλες ἀταξιδεύουν τὰ ἑλληνικὰ πεπρωμένα».

«μ' ἓνα κλωνὶ βασιλικὸ κι ἓνα ματσάκι δούσμο»

στὸν οὐρανὸ τῆς πατρίδας, στὰ κυπαρίσσια τοῦ Μοριᾶ, στὸν κάμπο τοῦ Ἀναπλιοῦ, στὰ πληγωμένα πέλαγα, «ὅπου οἱ αἰῶνες πάλευαν μὲ τοὺς σταυροὺς τῆς παλληκαριάς».

Πλημμυρίζουν τὸν ποιητὴ πανάρχαιες καὶ πρόσφατες κληρονομημένες θύμῃσες, γεννοβολήματα ἑλληνικά. Μνήμες ποὺ σμίγουν στὶς ἀστέγες τῶν ἐρημοεκκλησιῶν στὰ σήμαντρα ποὺ ἀκόμα θρηνολογοῦν «τῆ χαμένη Ἀγιά - Σοφιά τὸ μέγα μοναστήρι». Μνήμες καὶ ἤχοι ἀπὸ τὸ «μαντολίνο τοῦ Σουλτάνου», τῶν Τούρκων τὸ συμπεθεριό, μνήμες ἀπὸ τοὺς προγόνους στὴν κοιμισμένη τριανταφυλλιά τοῦ Εὐρώτα, ἀπὸ τὰ παχιὰ λειβάδια τῆς Θεσσαλίας, ὅπου «τὰ βόδια τῶν Ἀχαιῶν», σὰν τὰ ὁμηρικὰ τοῦ Ὑπερίονα Ἡλίου

*Βόσκουν ἀκμαῖα καὶ δυνατὰ μὲ τὸν αἰῶνιο ἥλιο ποὺ τὰ κοιτάζει
Τρῶνε χορτὰρι πράσινο φύλλα τῆς λεύκης σέλινα πίνουνε καθαρὸ
νερὸ μὲς στ' αὐλάκια*

*Μυρίζουν τὸν ἰδρώτα τῆς γῆς κι ὕστερα πέφτουνε βαριά κάτω
ἀπ' τὸν ἴσκιο τῆς Ἰτιάς νὰ κοιμηθοῦνε.*

Μορφές ποὺ «σκορπᾶνε δεντρολίβανο στὶς βραγιές». Καλογριές ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ πάνθεο ποὺ χορεύουν μὲ ντέφια, βιολιά καὶ πίπιζες παίζοντας ἀκωρόνα γράμματα τὸ δακτυλίδι Τ' Ἀη - Γιαννιοῦ καὶ τὰ φλουριά τοῦ Ἀράπη, παλληκάρια «μὲ τὸ κρασί, τὰ φιλιὰ καὶ τὰ φύλλα στὸ στόμα» τραγουδᾶνε τὴν Μπαρμπαριά, ὅταν τὸ «καράβι μπαίνει στὸ γιאלὸ» καὶ «μαντήλια καλαματιανὰ κυματίζουνε», τότε ποὺ «καμπάνες μακρινές βάφουν τὸν οὐρανὸ λουλακί». Μορφές μὲ τὰ φύλλα στὸ στόμα γυμνοὶ στὰ ποτάμια, νέοι Ὀδυσσεῖς. Μορφές ποὺ ἀνασταίνουν τὰ λαϊκὰ παραμῦθια σὲ νύκτες ποὺ ροκανᾶνε «τὶς πρόκες τῶν κεραμιδιῶν νὰ μποῦν οἱ καλικάτζαροι μέσα».

Μνήμες καὶ μορφές ποὺ δὲν θαυμάζει καὶ δὲν λιβανίζει μὲ νοσηροὺς ρομαντισμοὺς, μὲ ἓνα ἀνθελληνικὸ πλατυασμὸ σὰν ἀπλὸς περιηγητῆς, ἀλλὰ ποὺ θρέφεται καὶ ποτίζεται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πεπρωμένα. Μνήμες καὶ μορφές ποὺ τρέφουν τὸ ταπεινὸ καὶ ἄχρωμο πλέον νεοελληνικὸ μας προϊόν.

β) Ἡ φυσιολατρεία

Στοὺς πλαστικοὺς στίχους τῆς Ἀμοργοῦ — ἔργο ἄκρας εὐαισθησίας καὶ ἀφογῆς μορφῆς — οἱ ἤχοι, τὰ χρώματα, τὰ μεθυστικὰ ἀρώματα ἀποθεῶνουν τὴν ἑλληνικὴ φύση! Τὸ κάθε τι ἀπλό, μικρὸ, ἀσήμαντο καὶ ταπεινὸ, τὸ δεντρολίβανο, οἱ σκῖνοι, ὁ πικραπήγανος, τὰ σπάρτα κι οἱ βασιλικοί, πλάστουργεῖται στὸ στίχο του γιγάντια ἑλληνικὸ. Ἐλαμπικάρεται ἀπὸ τὸ φῶς τὸ ἑλληνικὸ, θεοποιεῖται ἀπὸ μιὰ ὀλύμπια παρουσία.

Δὲν νομίζουμε ὅτι ἡ φυσιολατρεία τοῦ Γκάτσου ἔχει σχέσεις σύγκρισης μὲ τὴ φυσιολατρεία τοῦ παγανιστῆ Σικελιανοῦ, μὲ τὸν μεθυστικὸ βακχισμὸ του καὶ τὴν αἰσθησιακὴ του εὐφορία (ὅπως καὶ ὁ ἑλληνοκεντριμὸς του δὲν

στρατεύμετα, ὅπως ἐκεῖνου, γιὰ νὰ δώσει λύσεις μὲ δελφικά ὄραματα σὲ πνευματικά, κοσμοθεωρικά διλήμματα καὶ κρίσεις πολιτισμῶν).

Ὁ Γκάτσος εἶναι ἕνας ἀπλὸς μυσταγωγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ θαύματος ποὺ ἀποκαλύπτεται στὴν καλὸδεκτη ψυχὴ του καὶ σὲ μᾶς τὴν ποιήσή του. Ἡ φυσιολατρεία του μοιάζει περισσότερο μὲ τοῦ Ἑλύτη, μόνο ποὺ ὁ Γκάτσος δὲν ἐξιδανικεύει τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, τό χρῶμα π.χ., ὅπως ἐκεῖνος, στὸ «μὴ παραπέρα», δὲν εἶναι ὁ «πλατωνιστὴς τῆς φυλῆς», ὅπως ἀποκαλεῖ τὸν Ἑλύτη ὁ Μερακλῆς. Ὁ Γκάτσος λατρεύει τὴ φύση μὲ «ένα τραγοῦδι ποὺ δὲν τὸ ξέρει ἀκόμα κανεὶς οὔτε τὰ πιὸ τρελὰ παιδιὰ, οὔτε τὰ πιὸ σοφὰ τ' ἀηδόνια». Ἐνα τραγοῦδι γραμμένο πάνω σὲ μιὰ πέτρα κλεισμένη σὲ μιὰ σπηλιά:

«ὅταν ἀνοίξει κάποτε καὶ τιναχτεῖ ἐνάντια στὴ φθορὰ καὶ στὸ χρόνο αὐτὸ τὸ ἀγγελικὸ τραγοῦδι θὰ πάψει ξαφνικὰ ἢ βροχὴ καὶ θὰ στεγνώσουν οἱ λάσπες τὰ χιόνια θὰ λιώσουν στὰ βουνὰ θὰ κελαηδήσει ὁ ἄνεμος τὰ χελιδόνια θ' ἀναστηθοῦν οἱ λυγαριὲς θὰ ριγῆσουν κι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὰ κρῦα μάτια καὶ τὰ χλωμὰ πρόσωπα ὅταν ἀκούσουν τίς καμπάνες νὰ χτυπᾶν μέσα στὰ ραγισμένα καμπαναριὰ μονάχες τους θὰ βροῦν καπέλα γιορτινὰ νὰ φορέσουν καὶ φιογκοὺς φανταχτεροὺς νὰ δέσουν στὰ παπούτσια τους. Γιατὶ τότε κανεὶς δὲ θ' ἀστειεύεται πιά τὸ αἶμα τῶν ρυακιῶν θὰ ξεχειλίσει τὰ ζῶα θὰ κόψουν τὰ χαλινάρια στὰ παχινὰ τὸ χόρτο θὰ πρασινίσει στοὺς στάβλους στὰ κεραμῖδια θὰ πεταχτοῦν ὀλόχρωμες παπαροῦνες καὶ μῆδες καὶ σ' ὅλα τὰ σταυροδρόμια θ' ἀνάψουν κόκκινες φωτιεὲς τὰ μεσάνυχτα».

Πόσο στὸ ὀλιγοσέλιδο αὐτὸ βιβλίο τῆς Ἀμοργοῦ βαραίνει ἀσήκωτα αὐτὸ τὸ τραγοῦδι, αὐτὴ ἡ ὁμορφιὰ τῆς ἑλληνικῆς φύσης! Πουλιὰ ποὺ κυματίζουν στῆς λεμονιάς τὰ κατάρτια, «σώματα κύκνων ποὺ μείνατε ἄσπιλοι, τρυφεροὶ κι ἀκίνητοι», κορομηλιεὲς δακρυσμένες ἀπὸ ἑλληνικὴ δροσιὰ καὶ νειότη, δεντρολίβανο στὶς βραγιές, βότανα καὶ μαγνάδια σ' ἕνα μυστηριακὸ χορὸ ποὺ σβῆνουν οἱ κοῦκοι τὴν χαραυγὴ κι οἱ κουκουβάγιες τὴ νύχτα. Βουνὰ καὶ ἔλατα, οἱ μόχθοι τῶν χειμάρρων, τὰ φύλλα τῆς λεύκης, ὁ ἴσκιος τῆς ἰτιάς, καὶ «στὴ λάσπη δυὸ μικρὰ κυκλάμινα νὰ φιλιοῦνται, λύκοι ποὺ κατεβαίνουν ἀπ' τοὺς δρυμούς, «ἄνθη πουλιὰ ἐλάφια», κλωνάρια λυγαριᾶς, «δάση τῶν ἀρωμάτων», «σφυρίγματα τῆς σαύρας» μυρωδιεὲς βασιλικοῦ, γάργαρα νερὰ στὶς ρίζες τῶν πεύκων, «λυγερά κορμιὰ τῶν μικρῶν σπάρτων» γαρούφαλλα φλογάτα».

Καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἀποθεωτικὸ τῆς φύσεως ὄργανομὸ τὸ κορίτσι στὸν μοναδικὸ του ρόλο:

*Ἔτσι κοιμᾶται ὀλόγυμνη μέσα στὶς ἄσπρες κερασιεὲς μιὰ τρυφερὴ
μου ἀγάπη*

Ἐνα κορίτσι ἀμάραντο σὰ μυγαλιᾶς κλωνάρι

*Μὲ τὸ κεφάλι στὸν ἀγκῶνα τῆς γερτὸ καὶ τὴν παλάμη πάνω στὸ
φλουρί τῆς*

Πάνω στὴν προῖνὴ του θαλπωρὴ ὅταν σιγὰ - σιγὰ σὰν τὸν κλέφτη

Ἀπὸ τὸ παραθύρι τῆς ἀνοιξῆς μπαίνει ὁ αὐγερινὸς νὰ τὴν ζυπνήσει!

Κύριο στοιχεῖο τῆς φυσιολατρείας τοῦ Γκάτσου τὸ φῶς, ἕνα φῶς ποὺ δὲν γίνεταὶ καταλυτικὸ στοιχεῖο, ὅπως στὸν Καρωτάκη: «ὁ ἥλιος, θάνατος μέσα στοὺς θανάτους», οὔτε κύριο στοιχεῖο, ὅπως «ὁ ἥλιος ὁ ἠλιάτορας» στὴν ποιί-

ηση του 'Ελύτη. Το φῶς του ποιητῆ τῆς «'Αμοργού» είναι ἀπαλό· ἀρωματίζεται ἀπὸ μιὰ λεπτὴ σολωμικὴ χροιά, ἀπὸ «σταλαγματιῆς πού λάμπουν στὸ μέτωπο»:

«Εἶταν τοῦ Μάη τὸ πρόσωπο τοῦ φεγγαριοῦ ἡ ἀσπράδα
ἓνα περπάτημα ἑλαφρὸ σὰ σκίρτημα τοῦ κάμπου
ἓνα φιλὶ τῆς θάλασσας τῆς ἀφροστολισμένης».

«Ὅλα λάμπουν στὸ πανηγύρι τοῦ εὐκόλου φωτός. "Ἀσπρα τὰ φυσῆματα, «ἀστραπὲς πού ἀλωνίζουν τὰ νιάτα», ἓνα θαῦμα ὅπου στρώνονται «ἀστέρια κατὰ γῆς γιὰ νὰ πατήσουν βασιλιάδες».

Στὴν «'Αμοργό», ὅπως τὸ φῶς, ἔτσι κι ἡ παρουσία τῆς θάλασσας εἶναι διακριτικὴ! Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς εἶναι ἀποῦσα ἢ ἀόρατη. Πόσο λανθασμένη θὰ ἦταν μιὰ τέτοια ἐκτίμηση, ὅταν τοῦ ποιητῆ «ἡ πατρίδα εἶναι δεμένη στὰ πανιά» καὶ ταξιδεύει στὰ πέλαγα μὲ «τὰ κουπιὰ στὸν ἄνεμο κρεμασμένα», ὅταν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἔχουν στὰ μπράτσα τὰ γυμνά «μὲ χαραγμένες ἄγκυρες στὴ μασχάλη», μὲ τὰ μάτια, ὅπως «τὰ μάτια τῶν φυκιῶν» στραμένα στὴ θάλασσα. Μιὰ θάλασσα πού τὴ γέμισε ὁ ποιητῆς μὲ βότσαλα, χρωματιστὰ πετράδια, κελαδήματα τοῦ πουνέντε, ναυαγούς κοιμισμένους «στῶν σφουγγαριῶν τὰ σεντόνια»!

γ) Ἡ αἰσιοδοξία τοῦ ποιητῆ

«παράπονο χαμὸς καιροῦ» (Σολωμός)
«Δὲν ὠφελεῖ τὸ παράπονο» (Γκάτσος)

Ἐχουν εἰπωθεῖ ἀρκετὰ γιὰ τὴ μελαγχολία ἢ καλύτερα τὴν ἀπαισιοδοξία — γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς ιδιουσυγκρασίας — στὴν ἑλληνικὴ ποίηση*. Ἐδῶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ θέμα αὐτό· τὸ ἀναφέρουμε μόνο γιὰ νὰ παρατηρήσουμε πῶς ἂν αὐτὸ θεωρηθῆ σάν ...παραδοσιακὸ στοιχεῖο (!), λείπει ἀπὸ τὴν «'Αμοργό» τοῦ Νίκου Γκάτσου. Τὸν ποιητῆ χαρακτηρίζει αἰσιοδοξία πού τρέφεται ἀπὸ τὴ λαχτάρα τῆς ψυχῆς του. Καὶ στὸ τελευταῖο ποίημα τῆς 'Αμοργοῦ τὸ «'Ελεγείο» πού ἀπὸ φύση του θὰ δικαιολογοῦσε μιὰ κραυγαλέα φωνὴ ὁ θλιβερός τόνος εἶναι ἓνας ἀξιόπρεπος λυγμός, πού στερεῖται τὴν ἀπόλυτη ἀπόγνωση τῶν ἐλεγειακῶν τόνων ἐνὸς Μίμνερμου. Παρόλες τὶς θλιβερὲς λέξεις, πού κατὰ τὴ ρῆση τοῦ Σάρτρ «ἔχουν τὴν πυκνότητα τῶν πραγμάτων», ὅπως λ.χ. οἱ φράσεις «κοιμᾶσαι λαμπερὸς στοὺς παγωμένους κάμπους», «βαλσαμωμένα φτερά», «βουβὰ παιδιὰ τῆς ἀπαντοχῆς», «βουρκωμένο σύννεφο», «πικρὸ βότσαλο», «χωρὶς λυχνάρι τὸ ἀπόβραδο», «γκρεμισμένα νησιά», ὁ τό-

* Ἡ μελαγχολία στὴν ἑλληνικὴ ποίηση εἰπώθηκε ὅτι μᾶς ἔχει κληροδοτηθεῖ ἀπὸ τοὺς πιὸ κοντινοὺς προγόνους μας, τῆς Τουρκοκρατίας, πού ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ τὸ δάκρυ πὸ τίσαν τὸ δημοτικὸ τραγούδι μὲ τόνους θλιβερούς. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπαισιοδοξία στὴν ἀρχαία λυρικὴ ποίηση αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ μιὰ τάση μυστησμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Κι ὅλα αὐτὰ ἴσως αὐθαίρετα συμπεράσματα ἐξ αἰτίας λίγων ἀπαισιόδοξων στίχων τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν λυρικῶν:

οἴη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν ('Ὀμ. Ζ 146).

ὀλιγοχρόνιος γίγνεται ὥσπερ ὄναρ

ἦβη τιμήεσσα (Μίμνερμος).

Ἐπάμεροι· τίς δέ τις, τίδ' οὔτοις· σκιᾶς ὄναρ ἀνθρώπος.

(Πίνδαρος Πυθ. Η') κ.ά.

νος τοῦ ὄλου ἐλεγείου, εἶναι χαμηλότερος ἀπὸ τὸν θρῆνο τοῦ Βίωνα γιὰ τὸν Ἄδωνι, τοῦ Ἐλύτη γιὰ τὸν «χαμένο ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας», τοῦ Ρίτσου στὸν «Ἕμνο καὶ Θρῆνο γιὰ τὴν Κύπρο». Ὅλα τὰ θλιβερὰ «πράγματα» ἀποξεχνιοῦνται στοὺς τέσσερις θαυμάσιους στίχους τοῦ ποιήματος:

«Στὴ φωτιὰ τοῦ ματιοῦ σου θὰ χαμογέλασε κάποτε ὁ Θεὸς
Θά κλεισε τὴν καρδιά της ἢ ἀνοιξῆ σὰ μιᾶς ἀρχαίας ἀκρογιαλιᾶς
μαργαριτάρι.

Τώρα καθὼς κοιμᾶσαι λαμπερός».

Ὁ θάνατος σκοτῶνει τὸν ποιητὴ. Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ποίησή του. Κάποτε γίνονται προτρεπτικὸς δὲν σ' ἀφίνει νὰ τεлмаτωθῆς στὴ λύπη:

«Πρέπει στὸ αἷμα νὰ βουτηχτῆς πρὶν ὁ καιρὸς σὲ προφτάσει
καὶ νὰ διαβεῖς ἀντίπερα νὰ ξαναβρεῖς τοὺς συντρόφους σου

Τί ὠφελεῖ νὰ κάθῃσαι σὰν τὴ μάνα τοῦ Κίτσου καὶ νὰ λιθοβολεῖς ἀπὸ τὸν πόνο τὸ ποτάμι; Τέντωσε τὴν ψυχὴ σου

Νὰ πιάσεις ἀπὸ τὰ λουριὰ τοῦ Ἀχιλλέα τ' ἄλογο

.....
Μέσα στοὺς κλώνους μιᾶς λυγαριᾶς βλέπω τὸ παιδικὸ σου πουκάμισο
νὰ στεγνώνει

Πάρ' το σημαία τῆς ζωῆς νὰ σαβανώσεις τὸ θάνατο

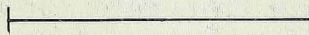
Κι ἄς μὴ λυγίσει ἡ καρδιά σου

Κι ἄς μὴ κυλήσει τὸ δάκρυ σου πάνω στὴν ἀδυσώπητη τούτη γῆ

.....
Φτάνει ἓνα ἀλέτρι νὰ βρεθεῖ κι ἓνα δρεπάνι κοφτερὸ σ' ἓνα χαρούμενο χέρι
Φτάνει ν' ἀνθίσει μόνο

Λίγο σιτάρι γιὰ τὶς γιορτὲς λίγο κρασί γιὰ τὴ θύμηση λίγο νερὸ
γιὰ τὴ σκόνη

ΜΑΡΙΑ Π. ΠΑΤΤΙΧΗ

Η ΑΙΧΜΗΡΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

Τέχνη στουφή...

πιστεύω στο πικρό σου δίδαγμα.

Στους αντίποδες τής ωραιολογίας βρίσκεται η αιχμηρή πεζογραφία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι γεννήθηκε από αντίδραση προς τη λογοτεχνία τής ωραιοπάθειας, μιās λογοτεχνίας που διακρίνεται για τὸ ἐξεζητημένο ὕφος, τὴ λεξιμαγεία τῆς, τὴν περίτεχνη διακόσμηση κι ἀδιαφορεῖ για τὸ περιεχόμενο. Ἡ ωραιολογία στὴν πεζογραφία ἤ λησμονήθηκε, ἢ, στὶς πιὸ εὐτυχισμένες ἐπιτεύξεις τῆς, ἄφησε λυρικά κείμενα μὲ διάρκεια. Κυριότεροι ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς τάσης στὴν Ἑλλαδικὴ πεζογραφία εἶναι οἱ Κωνσταντῖνος Χρηστομάνος, Παῦλος Νιρβάνας, ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ κομπογράφος, ὁ Πλάτων Ροδοκανάκης κ.ἄ. Για τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς πεζογραφίας εὐστοχη κριτικὴ ἀποτίμηση γίνεται στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Στέλιου Ξεφλούδα στὸν τόμο τῆς Βασικῆς βιβλιοθήκης «Νιρβάνας, Χρηστομάνος, Ροδοκανάκης καὶ ἄλλοι». Για νὰ τονίσουμε τὴν τεράστια διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δυὸ λογοτεχνικὰ εἶδη, εἶναι χρήσιμο νὰ διαβάσουμε σύνταμο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἐξομολογητικὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντῖνου Χρηστομάνου (1876-1911), μὲ τίτλο: «τὸ βιβλίον τῆς Αὐτοκρατείας Ἑλισάβετ». Πρωτοκυκλοφόρησε στὰ γερμανικὰ τὸ 1898 καὶ στὰ ἑλληνικὰ τὸ 1908 μὲ πρόλογο τοῦ Μωρίς Μπαρρές. Τὸν Χρηστομάνο καταδιώκει ὁ δαίμονας μιᾶς ἀχαλίνωτης ωραιολογίας· ἡ φαντασία, ὁ λεκτικὸς πληθωρισμὸς, τὰ ἤχηρὰ ἐπίθετα καὶ ἡ ἀλαζονικὴ διάθεση χαρακτηρίζουν τὰ κείμενά του, ὅπως σωστὰ ἐπισημαίνει ὁ Στέλιος Ξεφλούδας. "Ὅσο κι ἂν φαίνεται σήμερα ἀπόκοσμο τὸ βιβλίον τοῦ Χρηστομάνου, εἶναι πάντως ἓνα γνήσιο κομμάτι ἀληθινῆς τέχνης. Ἴδου τὸ ἀπόσπασμα:

Καὶ καταλάβαινα τότες, ὅτι οἱ κρήνες καὶ οἱ πηγὲς ἀλλιώως τραγουδοῦσανε στὸ πλησίασμά τῆς, ὅτι οἱ βράχοι καμπυλώνονταν καὶ ἀπάλαιναν τὰ σχήματά τους, παίρνοντας γραμμὲς ἀγνῆς ὁμορφιάς, καὶ οἱ πέτρες ἀκόμα χύνανε μιὰν εὐοσμὴ πνοή, ὅτι τὰ φύλλα τῶν δέντρων μόλις φανερωνόταν Ἐκείνη ἀνατρίχιαζαν, ὅπως ὅταν ἀπαντέχουν τὸν ἥλιο τὴν αὐγή, καὶ πάλι ἔγερναν ἀπελπισμένα ἅμα ἔφευγε μακριὰ τους.

Κοντὰ τῆς ὅλα τὰ ἄνθη δείχνανε συγκινημένα. Μερικὰ μὲ χρυσὸ χαμόγελο ἀπαντούσανε στὸ βλέμμα τῆς, ἄλλα σιγαλινὰ κουδούνιζαν τὰ καμπανωτὰ τους κεφαλάκια ἢ ἄνοιγαν κάτι οὐράνια μάτια ὀλογάλανα. Ἦταν ὅμως καὶ ἄλλα ποὺ ἔτρεμαν ὀλόκληρα χωρὶς ἢ παραμικρὴ πνοὴ ἀνέμου νὰ τ' ἀγγίξει: αὐτὰ ἦτανε σχεδὸν ὅλα ἀχνόασπρα μὲ φυλλαράκια διάφανα σὰν ἀπὸ μεταξωτὴ γάζα κ' οἱ καλυκὲς τους, ποὺ ἀψηλόστεκαν ἐπάνω σὲ κλωνιὰ χλωμὰ καὶ εὐθραυστα σὰ λαιμοὺς κύκνων, ἔγερναν ἀνάλαφρα πὸτ' ἐδῶ πὸτ' ἐκεῖ. Παρακάτω, ἀμέτρητα ἄνοιγαν κάτι μικρὰ στοματάκια, δροσερὰ καὶ ρόδινα σὰν ἀπὸ ἓνα σωρὸ παιδάκια, ποὺ στέκουν καὶ χάσκουν. Για τὰ τριαντάφυλλα δὲ θέλω νὰ μιλήσω: τοῦ καθενὸς ρόδου ἢ πνοῆ (ὦ μαγεία!) πετοῦσε νὰ μᾶς ἀνταμώσει προτοῦ ἀκόμα τὸ ἰδοῦμε, καὶ ἀπὸ κοντὰ φαί-

νονταν ίδια χείλη πού φιλούσανε τὸν ἀέρα, μυστικά. Ἄλλοῦ πάλιν ἔβλεπε κανεὶς μάτια, πὸν μὲ κόπο σήκωναν κάτι βαριά σὰν κέρνα ματόφυλλα κι ἀτένιζαν ἀποκάτω μὲ βαθύχρωμες μενεξεδένιες κόρες, ὑπνιασμένα καὶ λυπητερά. Καὶ παραπέρα ἀκόμα ἦταν ἄλλα λουλουδία μὲς τὸν ἥλιο, σὰν ἀποκαμωμένα ἀπὸ τὴ γλύκα τῆς ζωῆς, καὶ ζύγιαζαν τὰ μικρὰ πολύχρωμα φτερά τους - πεταλοῦδες ἔτοιμες νὰ πετάξουν.

Ἔλα αὐτὰ τὰ θάματα ἐγὼ τὰ ἐξηγοῦσα μὲ τὸν ἐρχομὸν Ἐκείνης
.....

Στὸ ἄλλο ἄκρο συναντᾶμε ὅ,τι καλοῦμε *αἰχμηρὴ λογοτεχνία*. Γιὰ νὰ φτάσουμε στὴ νέα πεζογραφία δὲν πέρασε μόνον μισὸς περίπου αἰώνας, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἠθογραφία ἐμφανίσθηκαν τὸ κοινωνικό, τὸ κοινωνιστικό, τὸ ψυχογραφικὸ ἀφήγημα (διήγημα ἢ μυθιστόρημα) καὶ τέλος ἡ πεζογραφία - μαρτυρία. Ἔχουμε πλέον τὴ διάσταση τοῦ συγγραφέα - μάρτυρα, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ δημιουργὸς κομίζει ἀποδείξεις, ντοκουμέντα. Τὰ νέα κείμενα εἶναι μαρτυρίες μιᾶς ἐποχῆς, ὅπως χαρακτήρισε τὴν καινούργια πεζογραφία ὁ Κ.Ι. Δεδόπουλος στὸ βιβλίον του «Οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ὄραματα».

Ἡ νέα λογοτεχνία ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ ὀδυνηρὰ προβλήματατά του, μὲ τὰ καθημερινά του βάσανα, ἀλλὰ καὶ τὴς προσδοκίης του γιὰ εἰρήνη καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ὄραματα πού συνεχῶς διαφεύδονται. Ὁ φόβος τοῦ πολέμου, ὁ φόβος τῆς πείνας, ὁ ἐντοπισμὸς τῶν κρίσιμων διεργασιῶν στὴ μεταπολεμικὴ κοινωνία, ἡ καταπίεση τοῦ προσώπου ἀπὸ τὴν κάθε λογῆς βία καὶ ἐξουσία (στὶς ἐξουσίες οἱ συγγραφεῖς συγκαταλέγουν καὶ τοὺς κομματικὸς μηχανισμούς), εἶναι τὰ κυρίαρχα θέματα στὴν πεζογραφία αὐτή. Μία τέτοια ἢ παραπλήσια θεματογραφία προϋποθέτει τὴν αὐξημένη εὐθύνη τῶν δημιουργῶν, οἱ ὁποῖοι κάποτε αὐτοδιορίζονται κοινωνικοὶ ἀπόστολοι ἢ ὁδηγοί. Ἡ ἴδια θεματογραφία ἐπιβάλλει αὐστηρὲς φόρμες στὴ δόμηση τοῦ πεζογραφήματος, νέους τρόπους γραφῆς καὶ νέες μορφές, ἔχει ὡς ἀπαραίτητους ὅρους τὴ λιτότητα καὶ τὴν ἐπισήμανση τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς.

Ἡ νέα πεζογραφία στὶς ἀκραῖες στιγμὲς τῆς δὲν ἀρκεῖται σὲ μιά, ἔστω ἔντονη, ἀπολογητικὴ στάση ἢ διαμαρτυρία. Προχωρεῖ περισσότερο, κηρύχνει τὴν ἀνταρσία. Γίνεται ἐπιθετικὴ, ἀποδοκιμάζει τὴν ὅποια βία, καυτηριάζει τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, ξεγυμνώνει τὴν ὑποκρισία, μαστιγώνει μὲ πάθος τὴν ἀδικία καὶ τὴν καταπίεση, μάχεται μὲ θέρμη καὶ τόλμη γιὰ τὴν προσωπικὴ ἐλευθερία. Συνάμα στηλιτεύει καὶ στιγματίζει τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν ἀπάθεια, τὴν ἔλλειψη τῆς ἁγίας (Σαμαράκης) ἢ τῆς εὐλογημένης (Σπύρος Πλασκοβίτης) ἀνησυχίας γιὰ ὅσα παράλογα συμβαίνουν στὸν πλανήτη μας.

Πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀξιολογότεροι ἐκπρόσωποι τῆς πεζογραφίας πού ἀποκαλοῦμε *αἰχμηρὴ*, εἶναι ὁ Ἄρης Ἀλεξάνδρου τοῦ «Κιβώτιου» καὶ ὁ Ἀντώνης Σαμαράκης μὲ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ ἔργο του, στὸ ὅποιο εἰδικότερα θ' ἀναφερθοῦμε. Γιὰ τὴν πεζογραφία τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀπάντηση πού ἔδωσε ὁ ἴδιος σὲ συνέντευξή του πρὸς τὸν κριτικὸ Δημήτρη Ραυτόπουλο τὸ 1975: «ὅπως τό 'χω ξαναπεῖ, *Δεσμώτης τῆδε ἴσταμαι τοῖς ἔνδον ρήμασι πειθόμενος*. Ἐχοντας περάσει ἀπὸ τὰ ξερονήσια καὶ τὴς φυ-

λακές, νιώθω πώς είμαι συγκρατούμενος όχι μόνο με όσους υποφέρουν στα φασιστικά στρατόπεδα, μα και με όσους βασανίζονται στο 'Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ. Νιώθω αλληλέγγυος και συνυπεύθυνος με όσους αγωνίστηκαν, αγωνίζονται και θα αγωνιστούν έναντιόν όλων τών τυράννων, έστεμμένων και τραγισκοφόρων, έναντιόν όλων τών δεσποτῶν, γαλονάδων και ρασοφόρων». 'Απόψεις του πρόωρα χαμένου συγγραφέα διαφωτιστικές για την ουσία τῆς τέχνης του.

Δέν είναι τυχαία, οὔτε ἄσχετη πρὸς τὸ εἶδος τῆς πεζογραφίας τοῦ Σαμαράκη ἡ συχνὴ ἀναφορά του, στὶς συνεντεύξεις πρὸς τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης, σὲ στίχους Γερμανοῦ ποιητῆ, ὁ ὁποῖος συμβουλεύει τοὺς ὁμοτέχνους του (παραθέτω τὸ νόημα τῶν στίχων):

«Τὰ κείμενά σας νὰ μὴν εἶναι τὸ λάδι γιὰ τὰ γρανάζια τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ἡ ἄμμος ποὺ θὰ δυσχεραίνει ἢ θὰ ἐξουδετερώνει τοὺς ἐξουσιαστικοὺς μηχανισμούς».

Τὰ κείμενα τοῦ Σαμαράκη φτάνουν συνήθως ἕως τὴν αἰχμὴ τῆς λεπίδας. 'Αποκαλυπτικὴ τῶν προθέσεων τοῦ πεζογράφου εἶναι ὅσα τόνισε, στὴν 'Αθήνα, σὲ διάλεξή του, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀργότερα στὸ Λαμιώτικο περιοδικὸ «Πνευματικὴ Ροῦμέλη» (Φλεβάρης 1982). Κρίσιμα μάλιστα σημεῖα τῆς διάλεξῆς του αὐτῆς ἐπαναλαμβάνονται σὲ μεταγενέστερες συνεντεύξεις του, ἀποδείξει τῆς σημασίας τὴν ὁποία ἀποδίδει ὁ Σαμαράκης σὲ σταθερὸς ἀρχές, ποὺ ἀναφέρονται στὸν προορισμὸ τῆς πεζογραφίας καὶ στὴν εὐθύνη τοῦ συγγραφέα. "Ἄς διαβάσουμε λίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ περιοδικό. «Τὸ ὕφος (τῆς σημερινῆς πεζογραφίας) εἶναι πιὸ ἄμεσο, κατευθεῖαν, οἰκεῖο, φιλικό, ὄχι πιὰ περιέργο, ὄχι πιὰ μὲ ἀπαστράπτουσα χρυσοποικιλτὴ καλλιέπεια ἐργαστηρίου (...) Αἴσθημα εὐθύνης ἔχει ἡ πεζογραφία μας σήμερα (...) 'Ο πεζογράφος, εἴτε στὴν 'Ελλάδα εἴτε ἀλλοῦ, αἰσθάνεται νὰ τὸν βαραίνει τὸ χρέος συμμετοχῆς στὸν κοινὸ ἀνθρώπινο πόνο (...). 'Η πεζογραφία μας σήμερα εἶναι πεζογραφία ἐναντίωσης. Πρέπει νὰ ἐναντιώνεται στὰ κακῶς κείμενα μὲ πάθος καὶ ἀγνόητα προθέσεων (...) 'Επαναστατημένη ἡ πεζογραφία μας, θέλει νὰ συμβάλει στὸ γκρέμισμα τῶν χωρὶς οὐσιαστικὸ ἀντίκρισμα μύθων. Συχνὰ εἶναι κυνικὴ — καὶ πῶς νὰ μὴν εἶναι σὲ μιὰ ἐποχὴ τόσο κυνικῆ; (...) Τὸ ἐφιαλτικὸ σήμερα ὠθεῖ τὴν πεζογραφία μας σὲ ἐξέγερση ἐνάντια στὸ ἀπάνθρωπο καὶ στὸ χυδαῖο ποὺ σὲ πολλοὺς τομεῖς ἐπικρατοῦν δυστυχῶς (...) "Οχι παθητικὴ ἡ πεζογραφία μας ἀλλὰ ἐπιθετικὴ (...) Σ' ἕναν κόσμον ἀποσύνθεσης, ἀποδιοργάνωσης ἡ πεζογραφία προσπαθεῖ νὰ βρεῖ καὶ νὰ φωτίσει καὶ νὰ προβάλλει μιὰ βεβαιότητα, μιὰ ρεαλιστικὴ ἐλπίδα. 'Η πεζογραφία μας σήμερα εἶναι πεζογραφία 'Αντίστασης».

Τὰ τρία ἀπὸ τὰ ἐννέα διηγήματα ποὺ περιέχονται στὴ συλλογὴ διηγημάτων ΤΟ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟ μὲ τίτλους «Τὸ Διαβατήριο», «Μάθημα ἀνατομίας κλπ.» καὶ «'Η τελευταία ζαβολιά» γράφτηκαν καὶ δημοσιεύτηκαν στὰ χρόνια 1971-1973, δηλαδὴ στὴν περίοδο τῆς δικτατορίας. Τὰ διηγήματα αὐτὰ εἶναι ἐκτενῆ, κάτι ποὺ δέν συναντᾶται συχνὰ στὸν Σαμαράκη, καὶ καταλαμβάνουν τὸ μισὸ βιβλίον. Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τους ἡ ἐξέγερση σὲ ἀκραία μορφή. Βέβαια τοῦ πεζογράφου μας ὅλα τ' ἀφηγήματα εἶναι κείμενα ἐναντίωσης, περιέ-

χουν άμεσα ή έμμεσα διαμαρτυρία για όσα στραβά και ανάποδα συμβαίνουν στον κόσμο μας. Μερικά όμως πεζογραφήματα φτάνουν στην αιχμή της λεπίδας. Οί ήρωές τους είναι συνήθως μικρομεσαίοι, έργενηδες ή παντρεμένοι χωρίς παιδιά, κατά κανόνα μεσόκοποι, με την ήσυχη κι επίπεδη ζωή τους. Όστόσο κάποιο γεγονός κεντρίζει την τιμιότητα που μέσα τους φωλιάζει, τους εξεγείρει και τους υποχρεώνει σε αίφνidia αλλαγή, σε άπροσδόκητη έκρηξη. Η μεταβολή αυτή αποτελεί τον πυρήνα της διήγησης. Ένδεικτικά αναφέρουμε τους ήρωες ή μάλλον τους αντίήρωες της λιγοςέλιδης συλλογής του ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΕΛΠΙΣ: Κατώτερος υπάλληλος ύπουργείου, 47 έτών, παντρεμένος χωρίς παιδιά «Ξανθός Ίππότης». Δημόσιος υπάλληλος, γραφεύς Α' τάξεως (δηλ. κατώτερος), καμιά σαρανταπενταριά χρονώ, έργενης «Ό τοΐχος». Συνταξιούχος κατώτερος σιδηροδρομικός ό ένας ήρωας, «θα ήταν ίσαμε σαράντα χρονώ, ίσως περισσότερο, είχε ένα πρόσωπο συνηθισμένο», ό άλλος «Σ' ένα συνοριακό σταθμό». Ίδιωτικός υπάλληλος, άπόφοιτος γυμνασίου, άνεργος, ηλικίας 30-35 έτών «Ό ήλιος εκαιγε πολύ...», κατώτερος υπάλληλος ύπουργείου «Μιά νύχτα...», γκρίζοι κρόταφοι, καθημερινή φθορά, διαψεύσεις, τά χαρακτηριστικά του μοναχικού άνθρώπου στο διήγημα «Τό σπίτι», ένα πολύ συνηθισμένο πρόσωπο, στο τελευταίο διήγημα.

Άς επανέλθουμε όμως στη συλλογή ΤΟ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟ. Άπό τά τρία διηγήματα τό αξιολογότερο, αλλά και σημαντικότερο για τό θέμα μας, είναι τό όμώνυμο της συλλογής. Ό ήρωας είναι βοηθός λογιστή, έτών 51, έργενης. Την ασάλευτη μικροζωή του έρχεται να ταραξει ή έπιθυμία να περάσει την έτήσια άδειά του στο έξωτερικό, όπου δεν έχει μέχρι τότε ταξιδέψει. Φροντίζει την εκδοση του πρώτου διαβατηρίου του με συγκίνηση και λαχτάρα. Προφανής ή ψυχική εύφορία του «μικρούλη βοηθού λογιστού», ή όποία διακόπτεται άπότομα από την άρνηση του ολοκληρωτικού καθεστώτος, που έχει επιβληθεί στη χώρα του, να του χορηγήσουν διαβατήριο, όχι διότι είναι έναντίον του καθεστώτος, αλλά γιατί δεν έχει έπιδείξει δραστηριότητα, υπέρ του Συστήματος, όπως τό καθεστώς αυτοαποκαλείται.

Έξάλλου ή ειδική ύπηρεσία, που όνομάζεται «Τομεύς Συναισθηματικής Άπολυμάνσεως Πολιτών» ανακαλύπτει ότι στο παρελθόν ό λογιστής έγραφε ποιήματα, κάτι που ό ίδιος έχει ξεχάσει, κι αυτοί οι νεανικοί στίχοι του κατηγορούνται από τον «Ύποτομέα Συναισθηματικών Μικροβιολογικών Έξετάσεων» ότι πάσχουν από καθίζηση επαναστατικού πνεύματος υπέρ του Συστήματος. Αρχίζουν τώρα διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον άρμόδιο υπάλληλο και στο λογιστή για τ' ανταλλάγματα που όφείλει να προσφέρει στο καθεστώς για να λάβει τό περιπόθητο διαβατήριο. Ό άρμόδιος υπάλληλος δεν αναφέρεται με τ' όνομά του άλλ' ως «άνθρωπος - γομολάστιχα». Έδώ μια παρέκβαση. Σε πολλά κείμενα του Σαμαράκη [όπως στο μυθιστόρημα ΤΟ ΛΑΘΟΣ, στα διηγήματα «Όδός Ταχυδρομείου», «Άρνούμαι» από την όμώνυμη συλλογή και σε άλλα] παραλείπεται σκόπιμα ή άναγραφή τόπου, χρόνου και όνομάτων. Με άλλα λόγια δεν όνομάζονται δρόμοι, πλατείες, θέατρα κλπ. με τρόπο που να προσδιορίζεται ή τοπογραφία των περιστατικών που ιστορούνται, ούτε αναφέρονται χρονολογίες. Έτσι τά κείμενα του Σαμαράκη αποκτούν μια παγκοσμιοτητα. Συγκεκριμένα στο «Διαβατήριο» εκτός από τον

βοηθό λογιστοῦ και τὸν ἄνθρωπο - γομολάστιχα ἔχουμε τὸν Ἄνωτερο Τομε-
 ἀρχη, χωρὶς κι ἐδῶ ἀναγραφή ὀνομάτων πού θά καθόριζαν τὸν τόπο ἢ ἔμμεσα
 τὴν ἐποχή, και χωρὶς βεβαίως χρονολογίες. Δύο ποδοσφαιρικές ὀμάδες ἀναφέ-
 ρονται ὡς ΑΓΩΝ και ΤΥΦΩΝ, ὀνομασίες πού μποροῦν νὰ ὑπάρξουν σὲ ὁποι-
 ἀδήποτε χώρα.

Ἄς ἐπιστρέψουμε στὸ διήγημα, πού μᾶλλον ἔχει τὴ μορφή νουβέλας. Ὁ
 ἀνθρωπάκος ἀποδέχεται σχεδὸν εὐκόλα τ' ἀνταλλάγματα πού τοῦ ζητοῦν,
 ὑπόγραψε ἤδη ὁμολογία πίστεως ὑπὲρ τοῦ Συστήματος και εἶναι ἔτοιμος ν'
 ἀπαγγεῖλει σὲ εἰδικὴ ἐκπομπὴ τῆς τηλεόρασης τὸ ποίημα πού κατόπιν ἀνωθεν
 ἐντολῆς τώρα ἔγραψε και μὲ τὸ ὁποῖο ἐξυμνεῖται τὸ Σύστημα. Κεντρικὸς πυ-
 ρήνας τοῦ ποιήματος εἶναι ὁ στίχος «Ἐνὰ εἶναι τὸ Σύστημα». Ἐνῶ τὰ πάν-
 τα εἶναι ἔτοιμα γιὰ τὴν ἐκπομπή, ξαφνικά, ἀπροσδόκητα (ὅπως συμβαίνει συ-
 χνὰ στὰ ἀφηγήματα τοῦ Σαμαράκη) ὅλα ἀλλάζουν στὸν ἥρωά μας πού ἐξεγει-
 ρεται, διότι «ἡ συνείδηση δὲν εἶναι οὐδέτερη, δὲ γίνεται νὰ εἶναι οὐδέτερη, δὲ
 γίνεται νὰ μένει οὐδέτερη μπροστὰ σὲ ὅσα πάσχουν ἄνθρωποι ἀπὸ ἀνθρώ-
 πους», καθὼς μονολογεῖ τὴν ὥρα πού ἀρχίζει ἡ ἐκπομπή. Ὁ ταπεινός, κατα-
 πιεσμένος, μεσόκοπος ἀνθρωπάκος ἀνακτᾷ τὴν ἀνθρωπιὰ του, ἐπαναστατεῖ.
 Ἐνῶ μέχρι ἐκεῖνη τὴ στιγμή, στὸ ἐνδεχόμενο κάποιας ἀντίστασης κατὰ τοῦ
 Συστήματος, ἡ σύνεση τοῦ ὑπαγόρευε τὴ φρόνιμη σκέψη «Τρελὸς εἶμαι ἐγὼ
 νὰ γίνω τρελός;» δηλαδὴ νὰ μοιάσει μὲ τοὺς ἀντιστασιακοὺς νέους τῆς χώρας
 του, τώρα κάνει ἐντελῶς ἀντίθετες σκέψεις. Ἐτσι στὴν ἐκπομπὴ πού βγαίνει
 στὸν ἄερα ἀντὶ γιὰ τὸ στίχο «Ἐνὰ εἶναι τὸ σύστημα», ἀπαγγέλλει τέσσερις
 φορές, ὅσο προλαβαίνει πρὶν οἱ τεχνικοὶ συνέλθουν ἀπὸ τὴν ἐκπληξη και διακό-
 ψουν τὴ ζωντανὴ ἐκπομπή, τὴ φράση «Ἐνας εἶναι ὁ Ἄγών», παρότι πολὺ κα-
 λὰ γνωρίζει πόσο σκληρὰ θά τιμωρηθεῖ ἡ ἀνταρσία του αὐτῆ. Νὰ πῶς περιγρά-
 φει ὁ πεζογράφος μας τὴν ἀπότομη, βαθιὰ ἀλλαγὴ, μὲ τὴν ὁποία θά κλείσουμε
 ἐτούτῃ τὴν ἀνακοίνωσή μας:

«Τρελὸς εἶμαι ἐγὼ νὰ γίνω τρελός; Ναι, τρελός εἶμαι!, αὐτὴ ἡ μυστικὴ
 φωνὴ ἀκούγεται ἄξαφνα μέσα του, σιριτᾶει μέσα του, σπάει τὰ δεσμὰ της
 μέσα του, Τρελός εἶμαι, ναι, τρελός σὰν τοὺς νέους τῶν 16 χρονῶν, τῶν 20
 χρονῶν!... Νέος εἶμαι κι ἐγὼ, ποιός τόλμησε νὰ πεῖ ὅτι δὲν εἶμαι νέος; 51
 χρονῶν νέος εἶμαι, 51 και τρελός!... Και ἔχω τώρα νὰ κάνω μιὰ Ὁμολογία
 Πίστεως, μιὰ ἄλλη Ὁμολογία Πίστεως πού εἶναι ὅ,τι πιὸ γνήσιο και ὅ,τι πιὸ
 βαθὺ διασώζεται στὴν ψυχὴ μου, γιατί ἕνας εἶναι ὁ Ἄγών και παντοῦ και
 πάντα, ἕνας εἶναι ὁ Ἄγών γιὰ νὰ μὴ σβῆσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πά-
 θος γιὰ ἐλευθερία και γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπότητα λιγότερο ἀπάν-
 θρωπη».

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΔΗΜΟΥΛΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

«ΕΥΘΥΝΗ»: Διακόσια τεύχη

«Ευθύνη» Διακόσια τεύχη: «*Η θάλασσα*» (Αύγουστος 1988). Προσωπικά χαιρόμαι τους σταθμούς στο βίο τῶν περιοδικῶν. Γνωρίζω τὸ τί μόχθος, ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ χρειάζονται γιὰ τὴν ἔκδοση περιοδικοῦ στὸν τόπο μας, ὅπου τὰ γράμματα δεινοπαθοῦν. Προπάντων νὰ κρατήσεις τακτικότητά σ' ἓνα περιοδικὸ εἶναι πιά θέμα «γενναιότητος». Γι' αὐτὸ πολὺ μὲ συγκίνησε τὸ «διακοσιοστὸ τεῦχος» τοῦ περιοδικοῦ «*Ἐλευθερίας καὶ γλώσσας*» (πολὺ ὀρθὸ τοῦτο), τοῦ Αὐγούστου 1988. Προσωπικὰ γνώριζα τὴν πρώτη περίοδο τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, κάπου σ' ἓνα μεταίχμιό τῆς ὄριμής μου ἡλικίας καὶ τὸ χαίρομαι. Ἄλλὰ τακτικὸς ἀναγνώστης του ὑπῆρξα (ἀνελλιπῶς καὶ ἐπαρκῶς) στὴ νέα του περίοδο. Μάλιστα μοῦ δόθηκαν συχνὰ εὐκαιρίες νὰ τὸ ἐπισημάνω. Ἐπιπλέον εἶμαι καὶ συνεργάτης του στὸν ποιητικὸ λόγο.

Πάντως ὁ πραγματικὸς τομέας τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ εἶναι ὁ δοκιμακὸς λόγος. Ἔχει βέβαια τὰ σχόλια του καὶ τὴν κριτικὴ του ἀλλὰ πάλιν νιώθεις τὸν «ἀέρα» τοῦ δοκιμίου καὶ σ' αὐτά. Ἀσφαλῶς δὲν λείπουν καὶ τὰ ποιητικὰ ὁμιλήματα, πού κι' αὐτὰ συνήθως ἔχουν κοντὰ στὰ ἄλλα κι' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ σχολιασμοῦ. Ἐκεῖνο ὅμως πού πρώτα - πρώτα διαβάζω εἶναι τὸ τελευταῖο κείμενο σχολίων: τίτλος «*Ἀκροβολισμοί*». Τοῦτο σοῦ δίνει τὴ διεθνή κίνηση ὡς οὐσία κι' ὄχι ἀπλῆ πληροφορία χωρὶς χρῶμα. Ἄλλὰ καὶ τὸ σκίτσο «*Τὸ χαμόγελο*» (μὲ αὐτὸ κλείνουν οἱ σελίδες τοῦ περιοδικοῦ) εἶναι χάρμα ἐξυπνάδας, πού ταυτόχρονα σχολιάζει οὐσιαστικὲς καταστάσεις στὴν κοινωνία μας.

Καὶ τώρα λίγα λόγια γιὰ τὸ τεῦχος 200. (Αὐγούστος 1988). Τὸ τεῦχος περιέχει, στὴν ἔκτασή μιᾶς σελίδας, κείμενα γιὰ τὴ «*Θάλασσα*». Πολλοὶ συνεργάζονται, γνωστὰ πρόσωπα τοῦ περιοδικοῦ, πού πάντοτε τοὺς παρέχει σελίδες γιὰ ἔκφραση, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λογοτέχνες, πού ἔχουν προσφέρει τὸ λιθαράκι τους σ' αὐτὸ τὸ νοελληνικὸ πολιτισμὸ μας. Ἀπὸ προσωπικὴ συνήθεια (καλὴ ἢ κακὴ) θὰ περιοριστῶ στοὺς Κυπρίους συνεργάτες: Ἡβῆ Νησιώτου, Κυριάκος Πλησῆς, Κύπρος Χρυσάνθης στὸ κύριο μέρος τοῦ περιοδικοῦ, καὶ Κώστας Μιχαηλίδης στὸ μέρος «*Προσανατολισμοί*». Οἱ δύο πρώτοι συνεργάζονται μὲ πεζὸ κείμενο, ὁ τελευταῖος μὲ ποίημα, πού σχετίζεται μὲ τὴν Ἀμμόχωστο, ὅπου καὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Τὸ πεζὸ τοῦ Κ. Πλησῆ, διαιρεῖται σὲ δύο μέρη: Τὸ πρῶτο μέρος ἔχει τίτλο «*Ἡ θάλασσα τῶν αἰσθήσεων*», στὸ ὁποῖο σχολιάζονται οἱ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ θάλασσα διὰ τῆς ὀράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς, τῆς ὄσφρησης καὶ τῆς γεύσης. Τὸ δεύτερο μέρος ἔχει τίτλο «*Ἡ θάλασσα τῆς ἐπιφάνειας καὶ τοῦ βάθους*», στὸ ὁποῖο μᾶλλον ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς μιλά. Προσωπικὰ προτιμῶ τὸ πρῶτο μέρος.

Πάντως τὸ θέμα «*Θάλασσα*» κοιτάζεται ἀπὸ ποικίλες πλευρὲς (προσωπικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ) καὶ πολὺ ὀρθὰ ἔχει ἐπιλεγεῖ — καλοκαιρινὴ περίοδος εἶναι, στὴν ὁποία βασιλεύει ἡ θάλασσά μας χωρὶς τίς πυρκαγιὲς πού ἀνάβουμε στὰ δάση μας, ἀνεξάρτητα ἂν μεσουρανοῦν ἄλλου εἴδους πυρκαγιὲς μ' ἐπίκεντρο τὴ σωματικὴ ὁμορφιά.

Είλικρινῆ συγχαρητήρια ὀφείλουμε ὅλοι οἱ ἐπαρκεῖς ἀναγνώστες στὴν ψυχὴ τοῦ περιοδικοῦ τὸν Κώστα Τσιρόπουλο.

Τὸ ἔνθεο πάθος του, τὸ ἀνυποχώρητο, συντηρεῖ ὅλα.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Βύρωνα: *Το Νησί*, μετ. Β.Μ. Ραΐζη.

Με τις εκδηλώσεις για τα διακόσια χρόνια από τη γέννηση του Λόρδου Βύρωνα συνέπεσε η μετάφραση του ποιήματός του *Το Νησί ή ο Κρίστιαν και οι Σύντροφοί του* από τον καθηγητή Μ.Β. Ραΐζη (Ευσταθιάδης 1987, 128 σελίδες). Θέμα του ποιήματος (και των χολλυγουντιανών εκδοχών της *Ναυτικής Ανταρσίας* που επίσης βασίζονται εν μέρει στα γεγονότα του 1789) είναι η ρομαντική φυγή από τον κόσμο της Βιομηχανικής Επανάστασης και του προκαθορισμένου «καθήκοντος» στον κόσμο της «απλής ανθρωπιάς» και των «ευγενών αγρίων» του Ρουσσώ.

Ο ανθυποπλοίαρχος Κρίστιαν Φλέτσερ και οι σύντροφοί του, αφού απαλλάσσονται από τον σκληρό και υπερβολικά φιλόδοξο κυβερνήτη του βρετανικού πολεμικού «Μπάουντυ» και τους περί αυτόν, επιστρέφουν στον επίγειο παράδεισο του εξωτικού νησιού Τουμπονέ. Εκεί «ευτυχία για αιώνες», «κλιμαθάλασσα γαλάζια» και το «φέγγος της σελήνης» — ένας κόσμος χωρίς αλαζονεία, ματαιοδοξία και προσποίηση, χωρίς χρέη τιμής, χωρίς απλήρωτους λογαριασμούς, μαραμμένες γεροντοκόρες και μελαγχολικούς νέους, όπως θα έλεγε ο Μέλβιλ του *ΤΥΡΕΕ* ή ο Σουίφτ των *Ταξιδιών του Γκάλλιβερ*. Η κατάσταση όμως αυτή δεν μπορεί να κρατήσει πολύ. Οι στασιαστές ταπεινώνονται ή εξοντώνονται από την επίσημη δικαιοσύνη και το ναυτικό κατεστημένο της Αγγλίας· ο Κρίστιαν, αμετανόητος, «άγριος σιωπηλός, θλιμμένος», αυτοκτονεί.

Το νησί (1823) συγγενεύει στενά με έργα του Βύρωνα όπως το *Τσάιλντ Χάρολντ* (1812, 1816, 1818), το *Μάνφρεντ* (1817) και το *Κάιν* (1821). Ο ήρωας είναι ο απόκληρος της «καλά οργανωμένης» κοινωνίας, ο πλάνητας, ο αντάρτης, ο γνήσιος (αυτοκαταστροφικός) Ρομαντικός που «προδιαγράφει» τον μοναχικό άνθρωπο στην κατοπινή λογοτεχνία, από τον Ντοστογιέφσκι ως τον Έσσε. «Αυθαίρετος», «δύστροπος και τολμηρός», τέλεια βυρωνικός, ο Κρίστιαν περιφρονεί την «Αφθονία» (BOUNTY) του «πολιτισμένου κόσμου» και αποτολμά το κοινωνικά ανέφικτο. Όπως όμως παρατηρεί ο μεταφραστής στον Πρόλογο του (σελ. 21), το επιμύθιο είναι ότι «υπάρχει μεν ένας επίγειος παράδεισος όπου το ...ὄνειρο της απόλυτης ανεξαρτησίας ...του ατόμου μπορεί να γίνει πραγματικότητα». Αλλά «η οργανωμένη κοινωνία ...δεν μπορεί ν' ανεχθεί την περιφρόνηση των περιορισμών που επιβάλλει στο σύνολο... Έτσι επεμβαίνει και επαναφέρει με τη βία αυτούς που δεν ανέχονται τα όρια ενός «καθήκοντος» που τους έχει προκαθορίσει. Αν η επαναφορά δεν είναι εφικτή, τότε αδιάστατη η κοινωνία τιμωρεί και εκδικείται».

Η μετάφραση είναι μορφικά και, ως επί το πλείστον, λεκτικά πιστή. Η απόφαση του κ. Ραΐζη να αποδώσει τα δίστιχα του Βύρωνα με ομοιοκατάληκτα δεκαπεντασύλλαβα δίστιχα (και όχι με ανομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο, π.χ.) οφείλεται στην πεποίθησή του ότι «ένα ποίημα είναι μορφή με νόημα» και, συνεπώς, «οι καλλιτεχνικές ιδιότητες του έργου δεν πρέπει να αγνοηθούν σε μια μετάφραση που θα αποδίδει με ακρίβεια μόνο το νόημα» (σελ. 29). Βέβαια, το δίστιχο, με την επιγραμματι-

κή του αυτοτέλεια, είναι εξαιρετικά δύσκολο είδος και, σε ποίημα 1393 στίχων, πρέπει να είναι εξουθενωτικό για το μεταφραστή που θέλει να διατηρήσει τη μορφή του πρωτοτύπου χωρίς σημαντικές απώλειες. Βυρωνιστής και έμπειρος μεταφραστής της ποίησης, ο κ. Ραΐζης χρησιμοποιεί όλα τα προσφερόμενα μεταφραστικά τεχνάσματα για να επιτύχει το στόχο του, ακόμη και — σε λίγες περιπτώσεις — το «παραγέμισμα» του στίχου με «ουδέτερες» λέξεις ή φράσεις προκειμένου να βγάλει πέρα το μέτρο, χωρίς όμως να αλλοιώνει το ύφος και τον τόνο του ποιήματος στο πρωτότυπο. Οπωσδήποτε, οι καλύτερες στιγμές του ποιήματος (και στη μετάφραση) είναι οι περιγραφές των φυσικών τοπίων και της γυναίκας - Φύσης, της ιθαγενούς Νεύχα:

*Γυναίκα στην ανάπτυξη, παιδί στην ηλικία...
νήπιο κόσμος παιδικού, αγνό στο φυσικό του
— θερμό, ωραίο, πρόωρο και στον ερωτισμό του
ωσάν τη νύχτα σκοτεινό, νύχτ' αστροφωτισμένη,
ή σαν σπηλιά που άστραφτε με κρύσταλλα σπαρμένη...
με τους Έρωτες της όλους γύρω πάνω στα νερά,
λάγνα σαν γλυκός υπνάκος πούρχεται πρώτη φορά...
σαν κοκκινωπό κοράλι, απ' το κύμα που σκουραίνει
και σε μωβ σπηλιά τραβάει δύτη καθώς κατεβαίνει.*

Η επιμελημένη μετάφραση, ο περιεκτικός πρόλογος και οι σημειώσεις του καθηγητή Ραΐζης συνιστούν ένα εκδοτικό γεγονός που δεν θα έπρεπε να περάσει απαρατήρητο στην Κύπρο.

ΣΠΥΡΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΚΡΙΝΕΙ ΤΑ ΑΚΟΛΟΥΘΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κλαίρη 'Αγγελίδου: «'Εν Δήμω 'Αμαθοῦντος», Κύπρος 1988.

Ἡ προσφυγιά (ἢ πιὸ παρηγορητικά ὁ «έκτοπισμός») εἶναι συμβάν σὰ μαχαιριὰ ἕως τὸ κόκκαλο, ἀνίατη πληγὴ, προπάντων γιὰ μιὰ σχηματισμένη πιά ἡλικία, μὲ ἀναμνήσεις καὶ συμφέροντα. Ἄλλὰ καὶ κάποιοι χαμοὶ ἀγαπητῶν προσώπων σὲ μιὰ δύσκολη, μάλιστα, καμπὴ τοῦ βίου δὲν εἶναι ἀπλοὶ χαμοὶ μὲ φιλοσοφία καὶ παρηγοριά, ἀλλὰ θάνατοι μὲς τῇ ζωῇ κι' ἄς ἔχεις ἀντοχὴ νὰ τοὺς βαστάξεις, γιὰτὶ ἀντιμετωπίζεις εὐθύνες ἔναντι τρίτων προσώπων. Αὐτὰ τὰ δυὸ φοβερὰ συμβάντα, προσφυγιά καὶ χαμὸς συζύγου, δίνουν καὶ τὸ ρυθμὸ καὶ τὰ θέματα στὴν ποίηση τῆς Κλαίρης Ἀγγελίδου, πὸς κυκλοφόρησαν μὲ τὸ σημαδιακὸ τίτλο «'Εν Δήμω Ἀμαθοῦντος» (Κύπρος 1988). Ἡ ποιητικὴ αὐτὴ συλλογὴ τῆς Ἀγγελίδου διαιρεῖται σὲ τρεῖς ἐνότητες: α) «'Εν Δήμω Ἀμαθοῦντος», β) «Στοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀνώφλι», καὶ γ) «Ἐπίμετρο».

Ἡ ἐνότητα «'Εν Δήμω Ἀμαθοῦντος» πραγματικά εἶναι ποίηση (μερικὰ ποιήματα εἶναι Ποίηση μὲ κεφαλαῖο) ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν προσφυγιά, μὲ ποικιλία θεμάτων, συναισθημάτων καὶ μερικῶν εὐρημάτων. Βασικὸ στοιχεῖο, εὐπρόσδεκτο, ἡ βεβαιότητα γυρισμοῦ στὰ πατρικὰ ἐδάφη, κι' ἄς φαίνεται καμμιά φορὰ σὰν ἀπλὴ ἐλπίδα ἢ εὐχή. Ἄλλὰ τούτῃ ἡ βεβαιότητα δὲν μειώνει τὴν τραγικότητα τῆς προσφυγιάς. Κανονικὰ θ' ἄρχιζα τὸ σχόλιό μου μὲ τὸ ποίημα «Στὴν Ἀμαθοῦντα» ὅπου θάψανε τὸν Σαλαμῖνιο Ὀνήσιλο κι' οἱ ἀπόγονοί του τὸ 1974 ἀράζουν ἐδῶ κατατρεγμένοι. Τοῦτο εἶναι ἡ τραγικὴ εἰρωνεία τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ αὐτὸ θὰ πηγαινα ἀναδρομικὰ στὶς πρῶτες σελίδες ὅπου ἡμερολογιακὰ ἀναγράφονται, σὲ περίοδο μῆνης (1987), ἡ ὑποχρεω-

τική αναχώρηση από τὸ Βαρώσι, με τὸ τραγικὸ παιγνίδι τῶν λέξεων «προσφυγιά» καὶ «έκτοπισμός» ποὺ καταλήγει στὴ συμβουλὴ τῶν «καλῶς ἐχόντων»: «Τί χάσατε;/ Ἐχετε καινούρια πόλη,/ ἔχετε καινούργια σπίτια, ψωμί.../ Τί χάσατε;». Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ἀκραῖα, ἡ ποιήτρια καταγράφει ἐνθύμια ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Ἀμμοχώστου, τοποθεσίες, ἱστορικὰ πρόσωπα, ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀλλὰ καὶ νεώτερα γεγονότα (Αὐξεντίου καὶ ἄλλοι) γιὰ νὰ ταίσει τὸν πόνο τῆς ἀθέλητης ἀπομάκρυνσης ἀπὸ ἓνα ἱστορικὰ καὶ συναισθηματικὰ δικό μας τόπο. Ὅμως ἡ εὐμάρεια καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν πολλῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή μας (ἂν λέγεται ἀπελευθέρωση) μᾶς ἔφερε τὸν ἐχθρὸ στὰ μέρη μας. Ἀλλὰ καὶ ἡ τωρινὴ μας ἀπραξία ἐπισημαίνεται. Βέβαια, πολλοὺς ἐλεύθερους συλλογισμοὺς σὲ μικρὲς ποιητικὲς συνθέσεις συναντᾶς, ἀλλὰ δυὸ ξεχωριστὰ ποιήματα ἐπισημαίνω: ἓνα χαρούμενο (τὸ μοναδικὸ) μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἀνοιξίης, σὰ νὰ προμηνᾷ τὴν ἐπιστροφή («Ντύνομαι τίς ἀνταύγειες τοῦ ἡλίου») καὶ τὸ «εὐρηματικὸ» ποίημα «Τὸ παλιὸ γραμμόφωνο», ποὺ παραθέτω:

Ἔχω ἓνα παλιὸ γραμμόφωνο

His Master's Voice.

Κληρονομιά ἀπ' τὴ μάνα μου,

κι' ἓνα μονάχα δίσκο γραμμοφώνου,

σπασμένο

ποὺ σταματᾷ συνεχῶς

στὸ ἴδιο σημεῖο:

"Ὀμορφὴ ποῦναι ἢ Ἀμμόχωστος

κι ἢ θάλασσα καθρέφτης.

"Ὀμορφὴ ποῦναι ἢ Κερύνεια μας

κι ὁ Ἄη Λαρκὸς τῆς στολίδι.

"Ὀμορφὴ ποῦναι ἢ Καντάρια μας

τῆς Ῥήγαινας καμάρι.

"Ὀμορφὴ ποῦναι ἢ Μόρφου μας

ἀπέραντο τῆς γῆς περβόλι.

"Ὀμορφὴ ...η ...η ...η ...η...

"Ἔσπασε ὁ δίσκος.

Ξανακουρδίζω τὸ παλιὸ γραμμόφωνο

Μετακινῶ τὴ βελόνα ἐλάχιστα,

κι ἀρχίζει:

Θέλω νὰ πάω στὸ σπίτι μου...

Θέλω νὰ πάω στὸ σπίτι μου...

Θέλω νὰ πάω στὸ σπίτι μου...

Θέλω...

Δὲν ἔχει ὁ δίσκος ἄλλη φράση παρακάτω.

Ἡ δευτέρη ἐνότητα «Στοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀνώφλι» ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐρωτικὲς σημειώσεις γιὰ τὸν Νίκο, τὸν σύζυγο τῆς ποιήτριας, ποὺ ἔφυγε πρόωρα ἀπὸ τούτη τὴ γῆ. Εἰλικρινεῖα πλημμυρίζει τοὺς στίχους, ἓνας ἐσωτερικὸς παλμὸς χαρακτηρίζει καὶ τὰ ποιήματα ἀκόμα μετὰ τίς καθημερινὲς ἐκφράσεις, σὰ νὰ θυμᾶται ἡ ποιήτρια καὶ τραγουδᾷ μετὰ τὴ νυχτερινὴ τῆς μοναξιά ὅταν ἀντίκρου τὸ φεγγάρι τὴ φέρνει σὲ ἄλλους κόσμους. Θὰ τιτλοφοροῦσα τὴν ἐνότητα αὐτὴ ὡς παραλλαγὲς στὸ βασικὸ θέμα «ἀγαπημένος σύζυγος». Εἶναι ἓνα πολὺ συγκινητικὸ γεγονὸς τῆς ποιήτριας, ἄριστα μεταφερόμενο στὸν στίχο.

Εὐτυχημένες καὶ μελωδικὲς ποιητικὲς συνθέσεις περιέχει ἡ τρίτη ἐνότητα τὸ «Ἐπίμετρο». Ἐκεῖνα μάλιστα γιὰ τὸ παιδί ἀποπνέουν ὑπέροχη τρυφερότητα. Ἀλλὰ

καί τ' ἄλλα ἐμπνευσμένα ἀπὸ περιστατικά ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρου μὲ τὴν καλωσύνη, τὴν «καλημέρα», τὴν ὁμορφιά, τὴν ἀγάπη, μ' ὄλο πού ἡ σειρὰ τελειώνει μὲ τὴν ἀνάμνηση τῆς Ἀμμοχώστου μὲ τὴν πολὺ αἰσιόδοξη ἐπιφώνηση, στὸ νεκρὸ ψαρὰ τὸν Ἀναστάση:

« Ἀναστάση... Ἀνάσταση... Ἀνάσταση... ».

Γενικά ὁ ἐλεύθερος στίχος τῆς συλλογῆς ρέει ἄρμονικά, τὸ λεξιλόγιο ἐκλεκτό, συχνὰ μὲ χρῆση λέξεων ἀπὸ ὅλες τὶς γλωσσικὲς περιόδους τοῦ ἑλληνισμοῦ καί, προπάντων, παντοῦ κυριαρχεῖ ἐκείνη ἡ ποιητικὴ οὐσία, πού δὲν καθορίζεται μὲ λόγια. Ὅπως δὴποτε ἡ ποίηση τῆς Κλαίρης Ἀγγελίδου τοποθετεῖται στὰ πρῶτα ἐπίπεδα τῆς κυπριακῆς ποιητικῆς παραγωγῆς: εἶναι ὁ ἀντιπροσωπευτικότερος γυναικεῖος λόγος τῆς Κύπρου ὡς σήμερα.

Κ. Μητσάκης: «Σημεῖα ἀναφορᾶς», Ἀθήνα 1987

Στὸ βιβλίο «Σημεῖα ἀναφορᾶς» ὁ Κ. Μητσάκης μάζεψε διάφορα κείμενά του, δημοσιευμένα σὲ περιοδικὰ καὶ τόμους (συνήθως ἀφιερωματικούς). Ἔτσι μᾶς δίνει τὸν κριτικὸ καὶ φιλολογικὸ λόγο του σ' ἓνα σῶμα καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ τὸν διασώζει ἀπὸ τὴ διάσπαση (ποιὸς θ' ἀναζητοῦσε τὰ κείμενα ἀπὸ διάφορες ἐκδόσεις — κι' ἂν τις εἶχε) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μᾶς εὐκολύνει νὰ καθορίσουμε τὰ βασικὰ σημεῖα τῶν κριτικῶν του ἀποτιμήσεων γιὰ πρόσωπα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Βασικά ὁ Μητσάκης ἐξετάζει καὶ κρίνει τὰ πρόσωπα μὲ ἀγάπη καὶ σεβασμὸ πρὸς τὶς ἀρχές τους, χωρὶς νὰ παραβλέπει τὶς «φιλολογικὲς», κυρίως, ἀρχές. Γιὰ μερικοὺς (π.χ. Γ.Μ. Παναγιωτόπουλο) μιλά πολὺ συναισθηματικά, θάλεγα φτάνει στὸν λυρισμὸ, ἀσφαλῶς ἀπὸ ἀγάπη στὰ πρόσωπα καὶ τὴν πνευματικὴ τους συμβολή. Οἱ ἀπόψεις του διατυπώνονται σαφεῖς μὲ ἀπολύτως λιτὸ ὕφος, χωρὶς ἀμφίσημα μπερδέματα, πού χρησιμοποιοῦν πολλοὶ στὰ τύπου δοκιμῶν γραπτὰ τους. Τὰ πάντα ἔχουν τὴν παραπομπή τους ὥστε ἂν θέλεις ἐλέγχεις ἢ τὰ ἀναζητᾶς γιὰ περαιτέρω μελέτη.

Ὁ τόμος διαιρεῖται σὲ τέσσερα μέρη ὡς ἐξῆς: α) Μελέτες γιὰ τὴ λόγια παράδοση στὴν Τουρκοκρατία. β) Μελέτες γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. γ) Μελέτες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Καὶ δ) Μελέτες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία. Ἐδῶ ἐνδιαφέρουν οἱ δύο τελευταῖες ἐνότητες.

Μερικὰ σημεῖα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν θὰ σχολιασθοῦν. Ὁ συγγραφέας γιὰ τὴν ποιήτρια Ἀγγελικὴ Πάλλη σημειώνει πὼς δια τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ποιημάτων της γράφτηκαν στὴ νεότητά της ἀπὸ ἀντίκτυπο τῆς ἐθνεγερσίας μας, ὕστερον γλωσσικά, μ' ὄλο πού αὐτὴ κοιτάζει ν' ἀκολουθήσει τὸ σολωμικὸ παράδειγμα, ἀνήκουσ ποιητικὰ στὸν εὐρωπαϊκὸ ρομαντισμὸ τοῦ 19ου αἰῶνα. Συζητᾶ τὴν «Εἰκασία» (Κασσιανή) τοῦ Δ.Ν. Βερναδάκη, πού εἶναι ἕμμετρο ἐρωτικὸ μυθιστόρημα, τὸ ἀναλύει, ἐξετάζει τὴ γλῶσσα, μὲ τὴν εἰσήγηση νὰ ἐπανεξετασθεῖ ἡ παραγωγή μας στὴν καθαρῆουσα χωρὶς τὴν προκατάληψη πού ὑπάρχει. Ὁ Κ.Π. Καβάφης στὴν ποίησή του ἐκφράζει τὴν παρακμὴ τοῦ δυτικῆ κόσμου, αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ πού ἄρχισε μὲ τὴν Ἀναγέννηση. Βρισκόμαστε ἀκριβῶς στὴν περίοδο σὲ παρόμοια μ' ἐκείνη τῆς περιόδου 3ου αἰῶνα π.Χ. - 3ου αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τὴν ὁποία πολλὰ ἐμπνέεται ὁ Καβάφης. Τὸ ποίημα « Ἀλαφροί-σκιωτος » τοῦ Ἀγγ. Σικελιανοῦ εἶναι ποίημα φυσικὸ καὶ μεταφυσικό, σὲ δύο ἐπίπεδα στὰ ὁποία κινεῖται ὁ ποιητής. Ἀνάλυση τοῦτου τοῦ ἔργου ἔκαμε μὲ μορφή προλόγου ὁ ἴδιος ὁ Σικελιανὸς καὶ τὸ ἀναφέρει ὁ Πρεβελάκης. Κάμνει ἀναφορὰ στὶς πολιτικοκοινωνικὲς θέσεις τοῦ Γ. Σεφέρη, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ βιβλίου τοῦ Νίκου Ὁρφανίδη. Στὸ μίλημά του γιὰ τὸν Ὀδυσσεά Ἐλύτη καταγράφει τὴν

προεργασία για τὸν συρρεαλισμὸ καὶ ἐπισημαίνει τὸ 1935 τὴν ἐμφάνιση τοῦ 'Ελύτη. Ὑστερα προχωρεῖ σὲ σύντομους χαρακτηρισμοὺς τῶν διαφόρων συλλογῶν τοῦ νομπελίστα αὐτοῦ ποιητῆ μας. Σὲ μιὰ ἄλλη μελέτη ἀναλύει τὴν ἐπίδραση τοῦ Πολέμου τοῦ 1940 στὴν ποίηση τοῦ 'Ελύτη καὶ τὶς δοκιμὲς τοῦ ποιητῆ ὥσπου φτάνει στὸ «'Αξιὸν ἔστιν». Ἀναλύει τὴ συνολικὴ ποίηση τοῦ Παν. Κανελλόπουλου μὲ πολλὲς παρατηρήσεις καὶ καθορισμὸ τῶν χώρων ποὺ κινήθηκε αὐτή. Συναισθηματικὸ σημεῖωμα μὲ παρουσίαση ποιήματος εἶναι ἡ Μνήμη Γιώργου Ἰωάννου. Γιὰ τὴ γλώσσα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης μιλά, τὴν ἐξέλιξή της πρὸς τὴ δημοτικὴ, τὴν ἐπανεμφάνιση τῆς καθαρεύουσας μὲ ἄλλο τρόπο στοὺς συρρεαλιστὲς ποιητὲς.

Συνεχίζουμε τὰ σχόλια καὶ ἐπισημάνσεις στὶς Μελέτες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία. Ἀπὸ τὸν συγγραφέα σημειώνεται πῶς ὁ Δημ. Βικέλας ὡς λογοτέχνης ἐξακολουθεῖ νὰ ἐνδιαφέρει τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ σήμερα μὲ τὸν «Λουκὴ Λάρα» του. Ἐξετάζονται οἱ προεργασίαι ὥσπου νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν «Καπετὰν Μιχάλη» ὁ Ν. Καζαντζάκης, μὲ βάση τὶς ἐπιστολὲς του. Ἐξετάζεται πῶς γεννήθηκε τὸ μυθιστόρημα «Τὰ ἑπτὰ κοιμισμένα παιδιὰ» τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου καὶ γίνεται ἀναφορὰ στὸ μεσαιωνικὸν αὐτὸν μῦθο. Κατατάσσονται σὲ δυὸ ομάδες τὰ δοκίμια τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Ἀκολουθεῖ συναισθηματικὸ γραπτὸ μῆμης γιὰ τὸν Παναγιωτόπουλο. Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Πέτρου Χάρη «Ἡμέρες ὄργης», λέγει πῶς ἀντιπροσωπεύει πολὺ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Δεκέμβρη, εἰδωμένο μὲ βλέμμα ἐξεταστικὸ μετὰ μιὰ σημαντικὴ χρονικὴ ἀπόσταση. Χαρακτηρίζεται τὸ ταξιδιωτικὸ τοῦ Γ. Ἄμποτ, μὲ ἀναφορὲς σὲ ἄλλους ταξιδιογράφους. Τέλος ἡ μελέτη γιὰ τὴ «γενιά τοῦ '30» μὲ χαρακτηρισμοὺς γενικὰ γιὰ τοὺς στόχους καὶ τὰ ἐπιτεύγματά της καὶ κριτικὲς ἐπισημάνσεις τῶν βασικῶν πεζογράφων της ἰδιαίτερα κοιτάζεται.

Ἕνας κόσμος κινεῖται στὰ μελετήματα αὐτὰ τοῦ Μητσάκη, πληροφορίες, κριτικὲς τοποθετήσεις, ποὺ σοῦ ξυπνοῦν τὴ διάθεση νὰ ξαναδιαβάσεις τὰ ἀναφερόμενα κείμενα μὲ μιὰ ἄλλη ὀδηγητικὴ γραμμὴ.

Γεράσιμος Ρηγάτος «Ἀρρώστιες καὶ θάνατος παιδιῶν στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία».

Τὸ βιβλίον «Ἀρρώστιες καὶ θάνατος παιδιῶν στὴ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία» (1821-1922) τοῦ γιαιτροῦ Γεράσιμου Ρηγάτου (ἔκδ. τοῦ Ἰδρύματος ἐρευνῶν γιὰ τὸ παιδί) εἶναι μιὰ ἀξιόλογη μελέτη, ποὺ μὲ τὶς συνεχεῖς παραθέσεις ἀποσπασμάτων ἢ συνόλων (στὴν περίπτωσιν τῆς ποίησης) γίνεται ἕνα ἐλκυστικὸ ἀνάγνωσμα γιὰ ὅλους καὶ ὄχι μόνο γιὰ τοὺς εἰδικούς.

Σὲ σύντομα κεφάλαια καὶ μὲ συνεχῆ παραδείγματα ἀπὸ σχετικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα σχολιάζονται σύντομα, ὁ συγγραφέας ἐκθέτει τὴν τραγικὴ θέση τοῦ παιδιοῦ ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ παρόντος αἰώνα. Ἐξετάζει τὴν κακοποίηση τοῦ παιδιοῦ γενικὰ ἀπὸ τοὺς γονιοὺς, τὸν δάσκαλον, τὸν ἐργοδότη μὲ τὴν ἔλλειψη προστατευτικῆς νομοθεσίας, τὴ θραύσιν ποὺ κάνουν οἱ ἐπιδημίες στὸν παιδικὸ πληθυσμὸ, τὴ σκληρὴ συμπεριφορὰ τῶν ἐνηλίκων ἔναντι τοῦ παιδιοῦ. Συνεχίζει μὲ τὶς ἀναφορὲς στὸ παιδί καὶ στὸν θάνατό του στὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία καὶ ποίηση. Γιὰ νὰ καταλήξῃ στὶς ἀσθένειες τῶν παιδιῶν καὶ στὰ ἀτυχήματα.

Χαρακτηριστικὸ, ποὺ ἐπισημαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν συγγραφέα εἶναι ἡ ποιικιλία τῶν μορφῶν καταπίεσης τῶν ἀνηλίκων, ποὺ διασώζει στὰ διηγήματά του ὁ Παπαδιαμάντης. Στὸν ἀριθμὸ τῶν ἀποσπασμάτων - δειγμάτων, ποὺ ἀνθολογεῖ ὁ συγγραφέας περιλαμβάνονται καὶ μερικὰ κυπριακῆς προελεύσεως. Π.χ. διηγήματα τοῦ Κώστα Ἐλευ-

Θεριάδη (έκδ. Γ. Κατσούρη), απόσπασμα από ποίημα του Βιζυηνοῦ «Τὸν πτωχὸν τῆς Κύπρου» τὸ ἐξῆς:

*Πεινῶ, μαννούλα μου πεινῶ,
ἔβγα ἔξ' ἀπὸ τὸ χῶμα!
Δὲν ἔφησαν ἀκόμα
κανὰ ψωμὶ στὸν οὐρανό;...*

*"ὦ! σπλαχνιστῆτε τὸ μικρὸ
δότε ψωμὶ νὰ φάγει
ψωμάκι νὰ τοῦ πάγει
πρὶν τὸν εὐρεὶ κι' αὐτὸν νεκρόν.*

Σὲ ὑποσημείωση βρίσκεται ἡ πληροφορία πὼς τὸ στιχοῦργημα αὐτὸ γράφτηκε τῆ δεκαετία τοῦ 1870, πού ὑπῆρχε μεγάλη ἀνομβρία στὴν Κύπρο. Σὲ μιὰ ἄλλη ὑποσημείωση ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ πὼς στὰ φαρμακεῖα συχνάζανε οἱ γραμματισμένοι (γιατροί, καθηγητές, δικηγόροι) καὶ συζητοῦσαν. Μοῦ θύμισε τοῦτο παρόμοια συνήθεια στὸ φαρμακεῖο τοῦ Εὐτυχίου (θεῖου τῆς μάνας μου), ὅπου συχνάζανε διάφοροι, πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὰ γράμματα· ἐκεῖ ἦταν καὶ τὰ γραφεῖα τῆς μικρῆς στὸ σχῆμα ἐφημερίδας ὁ «Κυπριακὸς Τύπος», τὸ «Τυπούδι» ὅπως λεγόταν.

Ὁ συγγραφέας μιλώντας γιὰ τὰ διάφορα θέματά του παραπέμπει σὲ ὑποσημειώσεις καὶ δίνει καὶ μερικὰ σύντομα βιοβιβλιογραφικὰ τῶν συγγραφέων πού ἀναφέρει. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου δημοσιεύεται σχετικὴ βιβλιογραφία.

Τῆ σημασία τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν πού ἀναφέρονται στὸ παιδί ἀπὸ ὄλες τὶς γωνίες ἐξηγεῖ ὁ καθηγητὴς Σπύρος Δοξιάδης, πού προΐσταται τῶν ἐργασιῶν τοῦ «Ἰδρύματος ἔρευνῶν γιὰ τὸ παιδί».

Γεωργὴ Διλιμπόη: «Τὸ ὄγδοο φωνῆεν», Ἀθήνα 1988.

Ὁ Γεωργὴς Διλιμπόης μὲ τολμηρὸ τρόπο, ἀλλὰ εὐρηματικὸ συχνά, ἀντιμετωπίζει μὲ πένα δηκτικὴ ἕνα εὐρὸ κοινωνικὸ φάσμα ἀλλοπρόσαλων καταστάσεων, στὴν ποιητικὴ του συλλογὴ «Τὸ ὄγδοο φωνῆεν». Ἡ διατύπωσή του εἶναι ὀπωσδήποτε «ἔξυπνη» καὶ σὲ ἐκπλήττει συχνότατα. Ἀπλός, λιτὸς ὁ στίχος, διανοήματα σαφῆ πού δίνονται συχνά ἀντιθετικά. Πιθανὸ σὲ μερικὰ θέματα ἀπὸ πρώτη ματιὰ νὰ παρεξηγεῖται, ἀλλὰ ἂν αὐτὰ συγκριθοῦν μὲ ἄλλες ἀπόψεις του, τότε ξεκαθαρίζει ἡ πρόθεσή του. Π.χ. δὲν ἀσεβεῖ ἔναντι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κακίζει τὶς ἐκκλησιαστικὲς συμπεριφορές, πού ἀνακατεῦν τὸ Θεὸ στὶς ἀπαράδεκτες πράξεις τους.

Ὅμως ἀνάμεσα στὰ χαρακτηριστικὰ του δηκτικὰ ποιήματα ἐμφανίζονται ἐδῶ κι' ἐκεῖ κάποιοι λεπτοὶ τόνοι, ὅπως π.χ. «Πόσο μ' ἀρέσουν» (οἱ λαϊκὲς γυναῖκες), προπάντων τὸ γοργὸ ποίημα «Σᾶς λέω» πού τὸ καταγράφω ἐδῶ:

*Ἡ χλόη μου χαμογελά,
σας λέω μου χαμογελά.
Τῆς χαμογέλασα κι ἐγώ,
σεμνά.*

*Το περιστέρι με κοιτάζει,
σας λέω με κοιτάζει.
Το κοιτάξα κι ἐγώ
εκστατικά.*

Ο αυγερινός μου τραγουδά,
 σας λέω τραγουδά.
 Του τραγουδώ κι εγώ
 ουράνια.

Ένα παιδάκι με πικραίνει,
 σάς λέω με πικραίνει.
 Μα δεν το πικρανα κι εγώ
 το ορκίζομαι.

Κώστας Γιαγκουλλής: «Ποιητάρικα Α'», Λευκωσία 1988.

Πολύ όρθα ο Κώστας Γιαγκουλλής μάς έδωσε σ' ένα τομίδιο με τίτλο «Ποιητάρικα Α'» μικρές έργασίες του, δημοσιευμένες σε περιοδικά κι' εφημερίδες. Αύτα τὰ σύντομα κείμενα, πού συχνά δίδονται στον τύπο με κάποια εύκαιρία, μπορεί νά περιέχουν σημαντικά από τή φιλολογική άποψη στοιχεία. Μέσα όμως στον εφήμερο μάλιστα τύπο, μετά τού γρήγορο διάβασμά τους ρίχνονται στ' άχρηστα κι' έτσι πάει ένα ύλικό χαμένο ή πού δύσκολα τὸ ἐξευρίσκεις όταν τὸ χρειαστείς.

Στὰ «Ποιητάρικα Α'» περιλαμβάνονται δώδεκα έργασίες, περισσότερο σύντομες, αλλά μερικές με ούσιώδη στοιχεία κυρίως στὸ χώρο τῆς «ποιητάρικης» τέχνης. Π.χ. στη χρήση τοῦ ποιητάρικου δίστιχου μπορούν ν' ανευρεθοῦν ενδιαφέροντα στοιχεία, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Χρυσόστομου Ἰωάννου, πού χρησιμοποιεῖ στὸ ποίημά του «Ποίημα Ἐρωτικόν» στίχους ἀπὸ τὸν «Ἐρωτόκριτο» τοῦ Κορνάρου. (Σὲ πιδ παλιὰ χρόνια γνώριζα κυρία τῆς Λευκωσίας, πού μάς τραγουδοῦσε «Ἐρωτόκριτο»). Περισσότερα γιὰ τὸ ποιητάρικο ἐρωτικὸ τραγούδι μιᾶ σὲ μιὰ ἄλλη ἐργασία του ὁ Γιαγκουλλής, στὴν ὁποία (γιὰ ἐπιστημονικούς λόγους ἀληθείας) δείχνει περιπτώσεις οἰκειοποίησεως παραδοσιακῶν τραγουδιῶν ἢ ἀπὸ κείμενα ἄλλων ποιητάρηδων καὶ διασκευῆς παραδοσιακῶν ποιημάτων, παραθέτοντας δείγματα καὶ συγκρίσεις. Ἐπὶ πλέον καθορίζει τὸ περιεχόμενο τῶν ἐρωτικῶν τραγουδιῶν (ὄρκοι - ὑποσχέσεις, κατάρες - ἀπειλές, ἔρωτος ἀποτελέσματα, εὐχές, παινέματα ἀγαπητικῆς). Σὲ μιὰ ἄλλη ἐργασία ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὸ «Οἱ γέροι πλάτανοι» τοῦ Α.Π. Μαπούρα (πὸ εἶναι ποιητῆς διδακτικός), μορφικὰ καὶ θεματικά. Στὴ διάλεξή του «Ἡ Ζωὴ καὶ ὁ θάνατος στὴν κυπριακὴ ποίηση» με πολλὰ δείγματα ἀπὸ τὸ ἔργο διαφόρων ποιητάρηδων. Μιὰ ἄλλη ἐργασία του μιᾶ γιὰ τὸ πῶς ἀντίκρουσε ἡ λαϊκὴ ποίηση τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ 1974. Πολλὸν ἐνδιαφέρουσα ἐργασία εἶναι ἡ «Οἱ ποιητάρηδες καὶ οἱ ντελάληδες ὡς φορεῖς εἰδήσεως» με ἀναφορὰ στοὺς κυριώτερους ντελάληδες (μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὁ γνωστός μας Νίκος Καρύδης). Ἀκολουθοῦν τρεῖς ἐργασίες σχολίων στὶς ποιήσεις τῶν Ἠλία Γεωργίου, Χρ. Τουραπῆ καὶ Γ. Ἀτσίκου (ὁ τελευταῖος, ποιητάρης, αὐλιστῆς καὶ χορευτῆς). Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ὅσα γράφει ὁ Γιαγκουλλής γιὰ μιὰ ἔκφραση τοῦ Σεφέρη, πὸ ἀπαντᾶται σὲ Κύπριους ποιητάρηδες, καὶ γιὰ τὸν Δ. Λιπέρτη σχετικά με τὴ συμπεριφορά του ἐναντι τῶν ποιητάρηδων.

Ἄλλες οἱ ἐργασίες αὐτῆς τοῦ Γιαγκουλλῆ διαφωτίζουν πολλὰ σημεῖα τῆς λαϊκῆς μας ποιητικῆς παραγωγῆς.

Παγκύπρια Πορεία Ἀγάπης Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', ἀρ. 9 1988, Λευκωσία.

Ἡ κυκλοφορία τοῦ ἐτήσιου δελτίου τῆς «Παγκύπριας Πορείας Ἀγάπης Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'» ἀποτελεῖ ἕνα εὐπρόσδεκτο γεγονός ἀπὸ διάφορες πλευρές.

Ἀπὸ τὴ μιὰ πληροφοροῦμαστε σφαιρικὰ τὸ τί σημαντικὸ ἔχει γίνει μὲ ἐπίκεντρο τὴν ἀδιαμφισβήτητη προσωπικότητα τοῦ *Μακαρίου Γ'* (οἱ διαφωνίες σὲ λεπτομέρειες κλπ., ποὺ εἶναι φυσικὴ συμπεριφορά, δὲν μειώνουν μιὰν προσωπικότητα). Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ ἀνθολογία ἀπὸ ὀμιλίες, συνεντεύξεις καὶ δηλώσεις τοῦ *Μακαρίου* ἐπαναφέρουν στὴ μνήμη τῶν πιὸ παλιῶν σταθμοὺς ἢ καταστάσεις τῆς τοπικῆς μας ζωῆς, σὲ πολλοὺς κλάδους, ποὺ μὲ τὴ χρονικὴ ἀπόσταση καὶ τὴ μείωση τῶν φυσικῶν πολιτικῶν - κομματικῶν ἀντιφωνιῶν, σὲ ὑποχρεώνουν σὲ ἀνακατατάξεις. Ἀλλὰ — καὶ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρεῖται σημαντικὸ — δείχνουν στοὺς νεώτερους τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ *Ἐθνάρχη* καὶ συμβάλλουν στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς τοὺς ἀποψης, ποὺ στηρίζεται πιά σὲ πρῶτο χέρι, στὰ ἔγγραφα.

Ὅμως, ἡ δημοσίευση ὀμιλιῶν καὶ κειμένων προσώπων ποὺ γνώρισαν τὸν *Μακάριο* ἀπὸ συνεχῆ συνεργασία ἢ ἄλλων ποὺ μελέτησαν μ' εὐρύτητα πνεύματος τὶς δραστηριότητές του, ὠφελεῖ γενικὰ καὶ ἐπιπλέον συντηρεῖ τὴ μνήμη. Γιὰ τὴ συντήρηση αὐτῆ ἢ «*Παγκύπρια Πορεία Ἀγάπης*» ἀξίζει τὸ σεβασμὸ μας. Μὲ τὴ γνωριμία, τὴ συντήρηση καὶ τὴν ἀδέσμευτη κριτικὴ δημιουργεῖται κι' ἓνα ἄλλο κέρδος καθαρὰ πνευματικὸ καὶ κοινωνικὸ. Τὰ ἔσοδα χρησιμοποιοῦνται γιὰ σπουδές, γιὰ πλουτισμὸ βιβλιοθηκῶν σχολείων καὶ ἄλλα συναφῆ μὲ τὴν πρόοδο καὶ εὐημερία κυρίως τοῦ σχολικοῦ πληθυσμοῦ.

Τὸ φετινὸ ἔνατο δελτίο (19 Ἰανουαρίου 1988) μὲ τὴν ἔγνοια τῆς *Οὐρανίας Κοκκίνου*, τὴν ἐπιμέλεια τοῦ *Πάτροκλου Σταύρου* καὶ τὴ σχετικὴ δαπάνη ἀπὸ τὸν *Χρῆστο Λεβέντη*, διαιρεῖται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος: *Κείμενα - Διακηρύξεις - Ἀνακοινώσεις* δίνονται οἱ κινήσεις καὶ δραστηριότητες τῆς «*Παγκύπριας Πορείας Ἀγάπης*», οἱ ὀμιλίες τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας προσώπων γιὰ τὸ «πῶς εἶδαν τὸν *Μακάριο* — ὕμνος βέβαια ἀλλὰ καὶ πληροφορίες καὶ χαρακτηρισμοί, πολὺπλευρο κοίταγμα τοῦ ἔθνάρχη — ἢ ὀμιλία τῆς *Μαίρης Π. Σταύρου* «Ὁ Ἐθνάρχης *Μακάριος*», ποὺ ἔγινε σὲ συνέδριο τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὀμιλίες τοῦ *Πάτροκλου Σταύρου*, τοῦ *Εὐάγγ. Μουτσόπουλου*, τοῦ *Γεώργιου Σ. Ἰωαννίδη* μὲ θέμα «Ἡ πνευματικὴ πορεία τοῦ *Μακαρίου*» — πολὺ ἐνδιαφέρον κείμενο, χαρακτηριστικὸ μὲ βάση τὴ στενὴ γνωριμία καὶ συνεργασία τῶν δυὸ ἀνδρῶν — τοῦ *Μιχ. Τριανταφυλλίδη*, τῆς *Οὐρανίας Κοκκίνου*, τοῦ προέδρου *Σπύρου Κυπριανοῦ* καὶ ἄλλων, μὲ κατάληξη ἓνα ποίημα τοῦ *Θεοκλῆ Κουγιάλη*, ποὺ ἀρχίζει μὲ αὐτοὺς τοὺς στίχους:

*Περπάτησε με καλοσύνη ἀνάμεσά μας
Ἀγγιξε με το δάχτυλο την κάθε μας πληγὴ
Ξαγρῦπνησε στο προσκεφάλι της ἀρρώστιας μας
Ευλόγησε τον ἰδρωτὰ μας
Κι ὅταν το καράβι που θα τον ἔφερνε στο φως και την αἰώνια ἀγάπη
σῆκωσε πανί
Γύρισε προς τα πλήθη που τον ἀκολουθοῦσαν κι ἄφησε την ἀγάπη του
να ἐξηγηθεῖ με λόγια:*

*Πορευτεῖτε μες στην ἀγάπη μου
Ὅπως πορευτήκα κι ἐγὼ μες στη δική σας.*

Τὸ δεῦτερο μέρος ἀσχολεῖται μὲ τοὺς λογαριασμοὺς - ἰσολογισμοὺς - ὑποτροφίες.

Τὸ τρίτο: *Κείμενα τοῦ Ἐθνάρχη Μακαρίου - Φωτογραφίες*. Τοῦτο τὸ μέρος ἀποτελεῖ τὴν πιὸ βαριὰ προσφορά τῆς «*Παγκύπριας Πορείας Ἀγάπης*». Μπορεῖ ὁλ' αὐτὰ νὰ εἶχαν δημοσιευτεῖ ὡς ἐπικαιρότητες τότε στίς ἐφημερίδες. Σήμερα, ὅμως, δοσμένα στὴ δύσκολή μας, ἀνεργάτιστη ἐποχῇ, συχνὰ μᾶς συνταράζουν, ἀνεξάρτητα πῶς δείχνουν τὶς ἀπόψεις καὶ θέσεις τοῦ *Μακαρίου*. Νᾶναι τραγικὴ σύμπτωση ἢ ὀμιλία του

στη Διάσκεψη του Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς γιὰ τὸ προσφυγικὸ πρόβλημα τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς (Λευκωσία 1969);

Πολλὰ ἔχει νὰ ἀνθολογήσει, τόσον ὁ ἱστορικός, ὅσο καὶ ὁ ἀπλὸς Ἕλληνας ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Ἐθνάρχη, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συνεργατῶν τῆς ἔκδοσης.

Πόπη Σωτηρίου: «Ἄοδοι», Λευκωσία 1988.

Ἡ ποιήτρια Πόπη Σωτηρίου προτιμᾷ νὰ ἐκφράζεται μὲ τοὺς κάπως σουρεαλιστικούς ἤχους: ἐλεύθεροι συνδυασμοὶ γιὰ σχηματισμῶν εἰκόνων, ἀνάμιξη ἑτεροθαλῶν καταστάσεων, ἀλλὰ μὲ ὀλοφάνερη συγκίνηση, μιὰ νοσταλγία σὲ κάποιον προσωπικὸ τῆς ποιήτριας παρελθόν, στὸ ὁποῖον ὅμως ἔχουμε καὶ ἄλλοι κάποια θέση π.χ. οἱ συλλήψεις κατὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1955-1959, οἱ ἀγῶνες τότε στὴ Λευκωσία, ἡ ὁδὸς Χατζηγιωργάκη μὲ τὶς φασαρίες τῶν μαθητῶν (μὲ τὸ πολὺ τραγικὸ, σήμερα πιά συνεχῆς ἐρώτημα: «Ὁ ἀγῶνας ἄρχισε, ὁ ἀγῶνας προδόθηκε, ὁ ἀγῶνας δὲν τελειώνει...».

Πιὸ ἐλεύθερα διαρθρωμένα μὲς τῇ σουρεαλιστικῇ τους γραμμῇ εἶναι τὰ ποιήματα τῆς δεύτερης ἐνότητας τῆς ποιητικῆς συλλογῆς «Ἄοδοι». Θυμίζουσι εἰκόνες ἀπὸ ἀμερικανικὲς ταινίες, μὲ διαμφισβητούμενους τύπους. Τὸ μόνον ποὺ δὲν καταλαβαίνω εἶναι ἡ σὲ πρῶτο πρόσωπο ἐξομολογήσεις ἄρρενος, ἐνῶ ἡ σύνθεση γίνεται ἀπὸ ποιήτρια, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἀστυνομία κρατοῦσε τὸ σημειωματάριό του». Κι' αὐτὸ πάλι τὸ κατὰ ἐνότητα ποιήμα μυρίζει πολὺ Ἀμερικὴ (σημειώνεται «Μοντρέαλ 1986») ἀπὸ ταινίες γιὰ μᾶς ποὺ ζοῦμε ἐδῶ.

Ἡ συλλογὴ μεταφράζεται στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν *Fred A. Reed* (δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ κρίνω τὸ ἀγγλικὸ κείμενο). Ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὰ «*Τυπογραφεῖα Θεόφρες Λτδ*» ἐξαιρετική.

Πίτσα Σωτηράκου: «Ὁ Ἀντώνης δὲ θὰ σκολάσει ἀπόψε».

Ἐνα σύντομο μυθιστόρημα (τῇ συντομίᾳ τὴν ἀπαιτεῖ πιά ἡ ἐποχὴ μας μέσα στὶς πολλές τῆς διασπάσεις) εἶναι τὸ βιβλίον τῆς Πίτσας Σωτηράκου, ποὺ ἔχει τίτλο «Ὁ Ἀντώνης δὲ θὰ σκολάσει ἀπόψε». Τὸ χαρακτηρίζω σύντομο μυθιστόρημα ἢ λιγοσέλιδο — 120 σελίδες — γιὰτί, ἐνῶ τὸ κύριον πρόσωπον καταφανέστατα εἶναι ἡ Βαγγελῆ, ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῆς, μὲ δεῦτερον πρόσωπον τὸν ἄντρα τῆς Ἀντώνη, ἐν τούτοις πολλὰ δευτερεύοντα πρόσωπα κινοῦνται, τὸ θέμα (ἀπεργία κλπ.) ἀφορᾷ πολὺ πληθυσμὸν. Ἐξᾴλλου, ἔστω καὶ μὲ λίγα λόγια ἢ πράξεις σύντομα περιγραφόμενες, νοιώθει κίνηση πλῆθους.

Ἡ ὑπόθεση ἐκτυλίσσεται σ' ἓνα οἰκισμὸν μεταλλείων. Σ' αὐτὸν τὸ ζεῦγος Ἀντώνη καὶ Βαγγελῆς, παίρνει τὸ μεγαλύτερον βᾶρος. Κυρίως ὅμως καταγράφονται οἱ διάφορες ψυχολογικὲς καταστάσεις τῆς Βαγγελῆς σὲ διάφορα περιστατικὰ στὴν ἀρχὴ αὐτὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου σὲ ἀνυπόφορες συνθῆκες, κι' ὕστερα τοῦ γενικότερου βίου τοῦ οἰκισμοῦ μὲ κορύφωμαν τὴν περίοδο τῆς ἀπεργίας. Στὰ διάφορα περιστατικὰ παρεμβάλλονται βίαια ἄλλα γυναικῶν τοῦ οἰκισμοῦ, ποὺ συμπληρώνουν ἔτσι τὴν περιγραφήν τοῦ τρόπου ζωῆς σ' αὐτὸ τὸν χῶρον. Ψυχολογικὴ καταγραφή γίνεται καὶ στὸ ἄτομον τοῦ Ἀντώνη μὲ κορύφωμαν τὴν ἀπεργοσπαστικὴν του ἐνέργειαν στοὺς φούρνους τοῦ ἐργοστασίου, ὅπου βρῆκε καὶ τὸν θάνατον.

Ἡ πλοκή τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ ἐλκύει ιδιαίτερα. Ἔχει μιὰ γοργότητα, ἀλλὰ καί ἀρκετὴ ζωηράδα. Συχνὰ σὲ ὦρες ἀναπολήσεις λέγεται τὸ παρελθόν, παρεμβάλλονται ἀπλὰ καὶ καθημερινὰ συμβάντα ἀπὸ τὸ νοικοκυριό, πὺ δημιουργεῖται μιὰ μεγάλη ποικιλία. Πολλὸ ζωντανὸ οἱ διάλογοι μ' ἕνα ξεχωριστὸ ὕφος, θὰ τῶλεγα ἀνέμελο, γιατί δὲν «φιλολογεῖ» ἡ συγγραφέας, ἀλλὰ κοιτάζει νὰ μεταφέρει τὸν καθημερινὸ ἀστόλιστο (ἀλλὰ ζωντανὸ) λόγο.

Σταμ. Α. Ἐποστολάκης: «Ὁ θάνατος τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου στὴ Λαϊκὴ Ποίηση, (ἀνατ.) Χανιά 1987.

Ἡ λαϊκὴ ἀντίκρυση μερικῶν γεγονότων δείχνει ἀψευδέστερα τὴ σημασία τους — εἶναι ἡ λαϊκὴ ἱστορία καὶ τὸ λαϊκὸ σχόλιο. Ἐπὶ αὐτῇ τῇ θέσῃ πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ιδιαίτερα ἡ ἐργασία τοῦ Σταμ. Α. Ἐποστολάκη πὺ τιτλοφορεῖται «Ὁ θάνατος τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου στὴ λαϊκὴ ποίηση». Καὶ ἐπειδὴ στὴ Δυτικὴ Κρήτη δὲν γίνονται ἐκδόσεις ριμαδῶρων (οἱ ἀντίστοιχοι μὲ τοὺς δικούς μας ποιητάρηδες) ἡ διάσωση ὑλικοῦ γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου ἀπὸ τὸν Ἐποστολάκη πρέπει νὰ θεωρεῖται προσηφωρά.

Σ' αὐτῇ τὴν ἐργασία τοῦ Ἐποστολάκη παρουσιάζονται α) ριζίτικα τραγούδια (τρία), β) μαντινάδες (ἐννιά), γ) θρηνητικὲς ρίμες (ἐννιά). Αὐτὰ σχολιάζονται λιτά, ἀλλὰ καίρια μὲ πλήρεις παραπομπές. Ἐργασία ἀπλὴ καὶ ὑποδειγματικὴ, ἰδίως στὶς διαπιστώσεις τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀντίκρυση τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὸν κρητικὸ λαό.

Δημοσιεύονται ἐδῶ δυὸ ριζίτικα:

2. «- *Θωρῶ τση Κρήτης τα βουνά μαύρα κι' αραχνιασμένα,
Παιδιά, βοριάς τ' ἀράχνιασε για Νότος τα πλακῶνει;
- Μῆτε βοριάς τ' ἀράχνιασε, Νότος δεν τα πλακῶνει
ο Βενιζέλος πέθανε, γι' αὐτὸ πενθοφοροῦνε.
Κλαῖσιν τον κάμποι και βουνά, κλαῖσιν τον τα λαγκάδια,
κι' ο Ψηλορείτης δέρνεται, ποτές του δεν θα πάμει
τον Αρχηγό του να θρηνεῖ και να μοιρολογάται...»*
3. «- *Τρεις καπετάνιοι κάθουνται εις τον Προφήτ' Ἡλία,
και κλαίγουνε λυπητερά το Γέρο Βενιζέλο.
- Ἐῶπνα, καημένε γέροντα και μη βαροκοιμάσαι,
και πήραν Φράγκοι το Μωριά κι' οι Γερμανοὶ την Κρήτη,
κι' ἐσύ κοιμάσαι ἀμέριμνος...»*

Τιμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸν Τάκη Βαρβιτσιώτη.

Τὰ τιμητικὰ ἀφιερῶματα σὲ λογοτέχνες δίνουν μιὰν ἱκανοποίηση στὸν ἐργάτη τοῦ λόγου, πὺ καταξοδεύεται πνευματικὰ (καὶ ἀπὸ ὦρες ζωῆς), ταυτόχρονα ὅμως γνωρίζουν στὸ εὐρύτερο κοινὸ τὴν προσφορὰ τοῦ ἐργάτη αὐτοῦ — καὶ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερο σ' αὐτῇ τῇ χειρονομία.

Τὸ «Τιμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸν Τάκη Βαρβιτσιώτη», ἐκδοση τοῦ «Συνδέσμου Ἐκδοτῶν Βορείας Ἑλλάδας» (1988), δίκαια τιμᾶ τὸν ποιητὴ Τάκη Βαρβιτσιώτη, πὺ μᾶς ἔδωσε ἕνα πολὺ λυρικὸ ἔργο σὲ νεωτερικὸ κλίμα, μ' ὅλο πὺ τὸ συμβολιστικὸ κλίμα συχνὰ δίνει τὸ παρόν του. Τὸ βιβλίο περιλαμβάνει κατ' ἀρχὴν τὰ τῆς εἰδικῆς τελετῆς, πὺ ἔγινε στὸ Βελλίδειο Πολιτιστικὸ Κέντρο γιὰ ν' ἀπονεμηθεῖ στὸν τιμῶ-

μενο Χρυσό Μετάλλιο για τήν προσφορά του στα ἑλληνικά γράμματα. Πλάι σ' αὐτά προστίθενται πολλά για καλύτερη γνωριμία μας με τὸ ἔργο τοῦ τιμωμένου καὶ με ἄλλα για τὴ ζωὴ του, τὶς σχέσεις του, τὸ πῶς ἀντιμετώπισαν τὴν ποίησή του ἄρκετοὶ λογοτέχνες με βάρους. Στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου δημοσιεύονται τὰ χαιρετιστήρια μηνύματα (Ἐλύτη, Ρίτσου, Βρεττάκου, Πέτρου Χάρη, Γ.Θ. Βαφόπουλου καὶ ἄλλων). Ἀκολουθοῦν φωτοτυπίες χειρογράφων ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ποιητὴ κατὰ διαφόρους καιροὺς. Τὸ βάρους ἀσφαλῶς πέφτει στὶς πολὺ κατατοπιστικὲς ὁμιλίες τῶν Χρήστου Λαμπρινοῦ καὶ Κώστα Στεργιόπουλου — σύντομες ἀλλὰ πολὺ καθοριστικὲς.

Βοηθητικὸ για γνωριμία, προπάντων για τὴ φιλολογικὴ μελέτη δημοσιεύονται σ' ἐπίμετρο τὰ ἐξῆς: α) *Χρονολόγιο* (ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βαρβιτσιώτη, στὸ ὁποῖο δίνονται πολλὲς λεπτομέρειες μ' εὐχάριστο τρόπο — γνωριμίες, ἐπισκέψεις, μικρὰ σχόλια, πληροφορίες, ἐξομολογήσεις). β) *Κριτικὴ* για τὸ ποιητικὸ ἔργο του (ἑλληνικὴ καὶ ξένη), ποὺ δείχνει τὴ στάση πολλῶν ἔναντι τοῦ ποιητικοῦ λόγου τοῦ Βαρβιτσιώτη. γ) *Ἐργογραφία* (ἔργα καὶ βιβλιοκρισίες για τὸ καθένα). δ) *Μεταφράσεις ποιημάτων τοῦ Βαρβιτσιώτη* σὲ διάφορες γλῶσσες (με ξένη βιβλιογραφία). ε) Μερικὲς ἀπὸ τὶς σημαντικότερες μελέτες για τὸ ἔργο τοῦ Βαρβιτσιώτη ('Αλ. Ἀργυρίου, Γ. Θέμελη, Ἄ. Καραντώνη, Κ. Τσιρόπουλου καὶ ἄλλων).

Τὸ βιβλίο κοσμεῖται με πολλὲς φωτογραφίες τοῦ Βαρβιτσιώτη καὶ με διάφορους λογοτέχνες, δικούς μας καὶ ξένους, καὶ σὲ ποικίλες ἐκδηλώσεις. Ἐπιπλέον φωτογραφίες χειρογράφων.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς τὸ βιβλίο διαβάζεται εὐχάριστα, σοῦ κινεῖ τὴν περιέργεια καὶ ὅπως εἶναι καταταγμένη ἡ ὕλη με τὶς διάφορες διακοπὲς ἀπὸ τὶς φωτογραφίες δημιουργεῖ στὸν ἀναγνώστη ἕνα εἰδικὸ αἶσθημα ποικιλίας.

Πάντως ἀξίζει στὸν Βαρβιτσιώτη τούτη ἡ τιμὴ, ποὺ μᾶς τὸν γνωρίζει πολὺπλευρα.

Γ. Π. Σαββίδη: «Μικρὰ Καβαφικὰ» (δεύτερος τόμος) 1987

Ἀσφαλῶς δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ κρίνω «φιλολογικὰ» τὰ σχόλια καὶ τὶς θέσεις τοῦ Γ.Π. Σαββίδη, ποὺ συναντᾷ στὴν ἔκδοσή του «Μικρὰ Καβαφικὰ» δεύτερος τόμος, Ἀθήνα 1987. Πάντως αὐτὰ τὰ καβαφικὰ (καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών μου) δείχνουν τὸν «μελετημένον» φιλόλογο τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας: Κριτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν κειμένων, συγκρίσεις καὶ ἀξιολογήσεις, συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις, καὶ πάντοτε μ' ἕνα ἀπλόχερο ὕφος, ὅπου καὶ τὸ λίγο πείραγμα (καλότροπο, καμμιά φορὰ καὶ τσουχτερό). Θᾶλεγε ἐκπληκτικὴ «καβαφικὴ γραμματολογία» καὶ μάλιστα σὲ συνέχῃ ἐξέλιξη (ἂν δὲν φοβόμουν τὸ σαββίδειο πείραγμα).

Ὅμως σὰν ἀναγνώστης χάρηκα κυρίως τὰ κείμενα τοῦ Καβάφη, ποὺ δείχνουν τὸν ποιητὴ πολὺ ἐνδιαφέρον πρόσωπο ἀπὸ πολλὲς πλευρές: αἰσθητικὲς ἀπόψεις, ἀντίκρουση τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος, ἐκπαιδευτικὲς ἀπόψεις καὶ ἐνδιαφέροντα, ποὺ διασαφηνίζονται ἀπὸ τὰ σχόλια καὶ τὶς παραπομπὲς τοῦ Σαββίδη.

Πολὺ διαφωτιστικὸ γενικὰ για τὴν κίνηση Καβάφη εἶναι τὸ Ἐπίμετρο 3, «Ὁ Καβάφης ἐκφράζει τὸν Μείζονα Ἑλληνισμό» (συνέντευξη με τὸν Γιώργο Πηλιχὸ (1983). Σ' αὐτὸ περιλαμβάνονται καὶ πολλὰ φιλολογικὰ αὐτοβιογραφικὰ τοῦ Σαββίδη, ὅπου καὶ μερικοὶ δηκτικοὶ χαρακτηρισμοὶ για τὶς στάσεις ἄλλων. Ἐπίσης σ' αὐτὸ τὸ κείμενο — ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα — γίνονται ἀναφορὲς σὲ Κυπρίους.

Ἄλλὰ καὶ τὰ εὐρετήρια νομίζω πῶς πολλὰ προσφέρουν στοὺς ἐνδιαφερομένους γενικὰ για τὸν Καβάφη. Βιβλιογραφικὰ ἐπίσης βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὸ βιβλίον αὐτό.

Π.χ. «*Κείμενα του Γ. Βρισμιτζάκη τυπωμένα σε αὐτοτελείς ἐκδόσεις*». Ἐπὶ πλέον θέσεις ὑγιεῖς σὲ θέματα φιλολογικά, π.χ. τὶς δημοσιεύσεις ἐπιστολῶν στὸ ἐπίμετρο «Ἐνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Ἄγρα...».

Εἶναι, φαίνεται, θέμα ζωῆς γιὰ τὸν Γ. Σαββίδη καθετὶ γύρω ἀπὸ τὸν Καβάφη. Ἄπὸ τὸ ἀρχεῖο Καβάφη, ποῦ κατέχει, καὶ μὲ τὴ συνεργασία βοηθῶν του, θὰ δώσει — ἂν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ — ἓνα σφαιρικό ἔργο γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ τὶς ἐπιδράσεις του στὸ νεοελληνικό λόγο. Βέβαια, σὲ μερικὰ κείμενά του ὁ Σαββίδης ἐκφράζει τολμηρὲς (ἄς τὶς ποῦμε) ὑποψίες, οἱ ὁποῖες ὁμως σὲ προβληματίζουν. Π.χ. στὴν ὑπόφία του πὼς ὁ Καβάφης δὲν ἔγραφε πὼς «εἶμαι καθαρευουσιάνος» ἀλλὰ «δὲν εἶμαι καθαρευουσιάνος» (ἢ παράλειψη τοῦ «δὲν» ὀφείλεται σὲ τυπογραφικό λάθος). Ἐξἄλλου, οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Καβάφη δείχνουν μιὰ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα.

Δημήτρης Χ. Φαφούτης: «*Οἱ μικροὶ στρατιῶτες*», 1987.

Ἕνας καινούργιος λυρισμὸς παρουσιάζεται στὴν ποίηση πολλῶν νέων. Αὐτὸς ὁ λυρισμὸς ξεκινᾷ ὀπωσδήποτε ἀπὸ μερικὰ διδάγματα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ, ἀλλὰ λογικεύεται ἀρκετὰ ὥστε νὰ γίνεται δεκτὸς ἀπὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικό κοινὸ (τὸ λίγο - πολὺ ποῦ ὑπάρχει, ἀνεξάρτητα ἂν συνεχῶς μειώνεται).

Στὴν περιοχὴ αὐτὴ τοῦ νέου (ἄς τὸν ποῦμε) λυρισμοῦ ἀνήκει καὶ ἡ ποίηση τοῦ *Δημήτρη Χ. Φαφούτη*, ποῦ περιέχεται στὴ συλλογὴ του «*Οἱ μικροὶ στρατιῶτες*». Λιγόστιχα, συμπτικνωμένα ποιήματα, μ' ἓνα μελωδικὸ μὴ ἐπιδεικτικὸ ἦχο, κάπως ἐλαφρὰ μελαγχολικά (θυμίζουν τὶς τάσεις τῆς συμβολιστικῆς σχολῆς ποῦ ἀγγίζουν περισσότερο καθημερινὲς χορδές, ἀποφεύγοντας τὰ μεγάλα (ὅπως τὰ ἐννοοῦμε) γεγονότα) εἶναι τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς. Ἀσφαλῶς, ὑπάρχουν ἐπεκτάσεις σὲ μερικὰ ποιήματα ποῦ ἀντιμετωπίζουν συγκινησιακὰ ὑπονοούμενες γενικὲς καταστάσεις. Ἀλλὰ κι' αὐτὲς μεταφέρονται πολὺ στὸ ἄτομο τοῦ ποιητῆ, καὶ ὑποχρεωτικὰ παίρνουν τὸν προσωπικό τόνο. Τὸ ποίημα π.χ. «*Μικροὶ Στρατιῶτες*» πολὺ εὐρὺ μὲ τὰ ὑπονοούμενά του καὶ τὴν εὐρύτητα μέσα στὴν ὁποία περιλαμβάνονται πολλοὶ (μανάδες, γειτονιές, ἀγαπητικιές). Δίνεται ἐδῶ δείγμα ἢ «*Χαρτογράφηση*»:

*Τ' ἀπογεύματα ἀνέβαινε στὸν κίτρινο λόφο.
Ἦρες ἀπ' τὴ σκληρὴ κορφή του
χαρτογραφοῦσε ἓναν ἄλλο κόσμο.
Κάποτε τὸ παρατράβηξε μέχρι τὴν ἄλλη αὐγὴ
ὅπου τὸν βρῆκε ὁ ἥλιος σὲ στήλη ἄλατος
Καὶ ἡ ἡπειρος πάνω στὸ χαρτὶ καταποντίστηκε
μ' ἓνα στίγμα ἀνεξίτηλης προσδοκίας.*

Μιχ. Μαραθεύτης: 35 χρόνια παιδείας. Ἄφιέρωμα τιμῆς.

Εἶναι μιὰ καλὴ συνήθεια νὰ σημειώνεις τὴν ἀφυπηρέτηση ἑνὸς πνευματικοῦ ἐργάτη ἢ νὰ ἐπισημαίνεις κάποιον σταθμὸ του κατὰ τὴν πνευματικὴ του πορεία, μὲ μιὰ ἔκδοση, ποῦ νὰ κοσμεῖ τὴ βιβλιοθήκη καὶ νὰ παραδίδεται κατὰ κάποιον τρόπο στὴ μελλοντικὴ γενιά. Αὐτὸ ἱκανοποιεῖ τὸν ἐργάτη καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ λόγος σου ὁ τιμητικὸς δὲν εἶναι πανηγυρικά λόγια, ποῦ τὰ παίρνει ὁ ἄνεμος, ἀλλὰ μιὰ πιὸ σταθερὴ καὶ ὑπεύθυνη πνευματικὴ σου ἐκδήλωση.

Με αυτή την άποψη πήρα στα χέρια μου τόν καλοτυπωμένο με κόσμια εμφάνιση τόμο του *Μιχαλάκη 'Ι. Μαραθεύτη*, πού ἔχει τόν δηλωτικό τίτλο «35 χρόνια παιδείας», ἕνα τιμητικό τόμο γιά τόν ὁποῖο φρόντισαν συνάδελφοι καί μαθητές τοῦ τιμωμένου.

Στόν τόμο αὐτό, ἐκτός ἀπό τό σύντομο βιογραφικό σημείωμα, τίς κρίσεις γιά τόν ἄνθρωπο καί τό ἔργο του, πού νομίζω περιορίστηκε σέ πολύ λίγους, καί τήν πολύ χρήσιμη ἐργογραφία τοῦ τιμωμένου, περιλαμβάνονται ἑπτά ἐνότητες μέ ἐργασίες ὡς ἑξῆς:

- 1) Θέματα Παιδείας (Γενικά καί 'Ανώτερη 'Εκπαίδευση)
- 2) Νεοελληνική Λογοτεχνία
- 3) Παιδική Λογοτεχνία
- 4) Δοκίμια
- 5) 'Εθνικά θέματα
- 6) Γιά τή Νεολαία ("Αρθρα καί ἐπιστολές πρὸς τὰ νιάτα)
- 7) Λογοτεχνικές Σελίδες

'Η ἐνότητα 8 εἶναι κρίσεις γιά τόν Μαραθεύτη καί τό ἔργο του καί ὄχι δικές του ἐργασίες.

'Από τόν ὄγκο αὐτό μ' ἐνδιαφέρει κυρίως ὅ,τι ἀφορᾷ τή λογοτεχνία. 'Ακριβῶς σ' αὐτό θά περιοριστεῖ ἡ παρουσίασή μου, ἀφήνοντας τὰ ὑπόλοιπα σέ εἰδικούς.

'Από τόν λογοτεχνικό κύκλο ξεχωρίζει σαφέστατα ἡ ἐνότητα «Παιδική λογοτεχνία». Σ' αὐτή ἔριξε πολύ ἐαυτό, γνώση καί πείρα ὁ Μαραθεύτης. 'Εκτός ἀπό τό κείμενο γιά τήν εἰρηνική συνύπαρξη, πού ὑπηρετεῖ μέ τόν τρόπο της ἡ παιδική λογοτεχνία, ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουν ἡ μελέτη «'Η ἀνάπτυξη τῆς Κυπριακῆς παιδικῆς λογοτεχνίας», πού κατατάσσει ἐπιστημονικά τήν κυπριακή παραγωγή στόν κλάδο αὐτό, καί ἡ «Κριτική παιδικοῦ βιβλίου», στήν ὁποία καθορίζονται μέ εὐστοχία τὰ βασικά στοιχεῖα κριτικῆς καί μερικές διαφορές ὡς πρὸς τόν τρόπο καί τόν στόχο πού ἔχει ἡ κριτική γενικά, πάλι μέ συσχετισμό πρὸς τήν κριτική παιδικοῦ βιβλίου. Βέβαια, ἡ παιδαγωγική ἄποψη ὑπολογίζεται πολύ ὀρθά σέ ὅλα τὰ κείμενα τῆς ἐνότητας αὐτῆς. 'Η ἰδέα τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης, πού κάπως συνεχῶς τονίζεται, νομίζω πὼς εἶναι ὑπερβολική ἀπό τήν πρακτική πλευρά καί ὄχι τήν καθαρά θεωρητική κι ἄς τήν εὐχόμεσθε.

Σέ δεύτερη μοίρα τοποθετῶ τὰ κείμενα μέ θέματα ἀπό τή νεοελληνική λογοτεχνία. Περιλαμβάνει ὁμιλίες, σημειώματα καί κριτική βιβλίου. Τό κείμενο - διάλεξη γιά τόν Ξερόπουλο στηρίζεται πάνω στίς ὁμολογίες τοῦ λογοτέχνη αὐτοῦ, τήν ἐπίδραση τοῦ Παλαμᾶ τήν βλέπει σήμερα νά ἐνεργεῖ ἔμμεσα, κοιτάζει τοὺς θεατρικούς ἥρωες τοῦ Καζαντζάκη ἀπό τή φιλοσοφική τους θέση, στόν Καβάφη ἐξετάζει τήν ἰδέα τοῦ οἰκουμενισμοῦ καί μέσα σ' αὐτήν τήν ἐρμηνεύει, στόν Αἰμίλιο Αἰμιλιανίδη ('Αχιλλέα Αἰμίλιο) ἀναλύει τὰ ἱστορικά κυρίως διηγήματά του, λιγότερο τὰ ἄλλα του ἔργα καί συμπληρώνει τό κείμενό του μέ συνέντευξη μέ τόν συγγραφέα, ἀναλύει τὰ διηγήματα τοῦ 'Α. Γεωργιάδη - Κυπρολέοντα, ὑποστηρίζοντας τίς ἀπόψεις του μέ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀπό αὐτά... Βέβαια τὰ κριτικά του σημειώματα περισσότερο εἶναι παρουσιάσεις μέ κάποιες κριτικές παρατηρήσεις γιά τὰ ἔργα ἢ τοὺς συγγραφεῖς τους.

Βαρύτητα λόγου καί θέσεων ξεχωρίζω στήν ἐνότητα τῶν «Δοκιμιῶν». 'Εχω τήν ἄποψη πὼς ἐκεῖνα τὰ δοκίμια τοῦ Μαραθεύτη πού ἄπτονται τῆς Παιδείας ὑπερτεροῦν τῶν ἄλλων τόσο στό θεωρητικό μέρος, ὅσο, προπάντων, στόν στόχο γιά πρακτική ἐφαρμογή τους. Τὰ σύντομα δοκίμια τῆς ἐνότητας αὐτῆς μοιάζουν περισσότερο μέ ἀπλά σημειώματα, μέ βαρύτητα βέβαια, ἀλλά ὑποχρεωτικά χωρίς ἀνάπτυξη.

'Η ἐνότητα «Λογοτεχνικές σελίδες» ὑστεροῦν σέ σχέση μέ τὰ ἄλλα κείμενα τοῦ Μαραθεύτη. 'Εξᾶλλου αὐτές εἶναι μᾶλλον δείγματα, πού λένε πὼς ὁ τιμωμένος ἀσχολήθηκε καί μέ τήν καθαρή λογοτεχνία καί ὄχι μόνο μέ τό δοκίμιο καί τὰ μελετήματα

πάνω σὲ λογοτεχνικά θέματα. "Όμως θὰ παραθέσω ἐδῶ τὸ ποίημα «Εὐλογία τῆς ζωῆς», ποῦ εἶναι ἐξομολογητικὸ τῆς φθινοπωρινῆς ὥρας τοῦ τιμωμένου:

*Δειλινὸ. Καὶ τὸ κελᾶδημα στ' ἀπόβραδο
ὁμοία ηγεῖ με τῆς αὐγῆς τὸ πρῶτο,
τὸ παρθενικὸ τραγοῦδι τῆς ἀγάπης.
Καὶ στὸ πολὺχρωμο λυκόφως τῆς ζωῆς
χαρούμενο σέρνουν χορὸ
τὰ πρῶτα ὄνειρα κι οἱ πόθοι,
σαν τότε, ποῦ σ' ἓνα ὀλοπόρφυρο
ελπιδοφόρο λυκαυγῆς
τοῦ βίου ὀραματίζονταν εὐγενικοὺς ἀγώνες.*

*Ω, εὐλογία τῆς ζωῆς! Τὸ λυκαυγῆς
να σμίγει ἀρμονικὰ με τὸ λυκόφως
κι οἱ λευκανθοὶ τῆς ἀνοιξῆς
τοῦ φθινοπώρου τοὺς καρποὺς ν' ἀρωματίζουν.*

"Όμως πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐνότητα εἶναι ἡ «Κρίσεις γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο του- ὅπου μιλοῦν ἐργάτες διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν καμμι-
ἂν ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν τιμώμενο. Μὲ αὐτοὺς συνεργάστηκε σὲ διάφορους κλάδους κι ἐκτιμήσανε τὴν ἀντίστοιχη προσφορά του. Στὴν τιμητικὴ γι' αὐτὸν ἐκδήλωση ἔδωσαν μ' ἐνθουσιασμὸ τὸ παρόν τους πρὸς τιμὴν του.

Ἡλία Σιμόπουλου: α) Ἐσπερινὸς Ἀπόλογος, β) Οἱ πληγῆς καὶ τὰ παράθυρα.

Μιά ἐπίσκεψη στὸ ἐρειπωμένο κι ἐγκαταλειμένο γενέθλιο χωριό, ὅπου μερικοὶ γέροι μένουν ξεμοναχιασμένοι, ἐμπνέει τὸν ποιητὴ Ἡλία Σιμόπουλο. Ἡ ἐπίσκεψή του γίνεται στὰ προχωρημένα του πιά χρόνια. Κάποιος σεισμὸς κάποτε μετέτρεψε σ' ἐρείπια τὸ χωριό. "Όμως ἡ φύση μένει, δὲν ἄλλαξε, μένει ὁ καστανόλογγος, μένει ὁ οὐρανὸς μὲ τὰ αἰώνια ἀστέρια του, τὰ χορτάρια θὰ βλαστήσουν ὅπως πάντα στοὺς συνηθισμένους των τόπους. Τὸ πατρικὸ σπίτι ἐρήμωσε, σαρακοφαγωθήκανε τὰ ἐπιπλα, ξεθώριασαν οἱ φωτογραφίες. Ὡστόσο, ἡ μνήμη μένει. Κι' ὅπου ὑπάρχει μνήμη ζεῖ τὸ παλιὸ τοπίο μὲ τὸν παλιὸ του ἐκεῖνο ρυθμὸ, τὸ ρυθμὸ τῶν παλιῶν μας ἡμερῶν.

Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ «Ἐσπερινὸς ἀπόλογος» ἀποτελεῖ τὸν ἀπόλογο τῆς ἐπίσκεψης στὸ γενέθλιο χωριό, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὸν ἀπόλογο μιᾶς ζωῆς μὲ ὁδηγὸ τὴν ἐπιστροφή, μὲ τὴ δύναμη τῆς ἀνάμνησης σὲ κεῖνες τὶς παλιῆς χρονολογίες. Ἀπλὴ σὲ ὅλα ἡ πρώτη ἐνότητα τῆς συλλογῆς ποῦ ἔχει τίτλο «Τὸ πατρικὸ μου σπίτι». Ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρῆς εἰκόνες - ἐνθυμήσεις ντυμένες μιὰ λεπτὴ συγκίνηση, χωρὶς ἐπιδείξεις ἢ κυνηγητὰ εὐρημάτων. Δὲν ἔκαμνε δηλ. ὁ ποιητὴς τέχνη, ἀλλὰ ἀπλῶς ἔλεγε τὸν ἀνθρώπινο πόνο του μὲ εἰλικρίνεια κι' ἔκαμνε... ποίηση (κι' ἄς φαίνεται παράλογο ἢ δῆλωση πῶς δὲν ἔκαμνε «τέχνη»).

Πιὸ συνθετικὴ εἶναι ἡ δευτέρη ἐνότητα, ποῦ ἔχει τίτλο «Μικρὸ χορικό σὲ λά μινόρε». Στὰ ποιήματα τῆς ἐνότητος αὐτῆς ὑπάρχει, στὸ βάθος καὶ σὲ μερικὰ μὲ πλήρη ἀναφορά, ἡ συγκίνηση τοῦ ποιητῆ, ποῦ βλέπει τὸ ἐρειπωμένο χωριό. "Όμως ὁ πολὺ προσωπικὸς τόνος, ἡ ἀτομικὴ ματιὰ τοῦ πολὺ στενοῦ οἰκογενειακοῦ χώρου, ἐγκαταλείπεται συχνὰ γιὰ νὰ στοχαστεῖ ὁ ποιητὴς εὐρύτερα κι' ἄς ἀναφέρει κάθε λίγο τὸν ἐαυτὸ του. Λιγαστεῦει ἐδῶ ἡ ἀπλότητα, ἴσως καὶ ἡ πολὺ προσωπικὴ συγκίνηση καὶ δίνονται εἰκόνες μὲ πλατύτερο ἐνδιαφέρον.

Σ' ένα άλλο θεματολογικό χώρο και όχι μορφικά κινείται η δεύτερη συλλογή του 'Ηλία Σιμόπουλου, που τιτλοφορείται «Οί πληγές και τὰ παράθυρα». 'Η συλλογή διαιρείται σὲ τέσσερις ἐνότητες. Στὴν πρώτη ἐνότητα κυριαρχεῖ ἡ λύπη, κάποτε καὶ ὁ θυμός, οἱ κάποιες διαφεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ κατηγορία γιὰ κάποιες γύρω καταστάσεις, ἀκόμα καὶ ἡ θύμιση ἀπὸ τὸ ἐρειπωμένο χωριὸ τῆς προηγούμενης συλλογῆς, μὲ ἄμεση ἢ ἔμμεση δῆλωση πὼς σώζει τὸν ποιητὴ ἢ ποίηση. 'Η ἐνότητα αὐτὴ πού ἔχει τίτλο «Στοὺς δρόμους τῆς βροχῆς», περιλαμβάνει καὶ τὸ ποίημα «Προσωπογραφία», ὅπου περιγράφεται ἡ ψυχικὴ κατάσταση τοῦ ποιητῆ.

Στὴ δεύτερη ἐνότητα, πού τιτλοφορεῖται «'Ο αἰώνας τῆς καταιγίδας», ὁ ποιητῆς ἀσχολεῖται λιγότερο μὲ τὰ προσωπικά του παθήματα. Τὸν ἐνδιαφέρουν οἱ γύρω καταιγίδες στὴν κοινωνικὴ - πολιτικὴ ζωὴ, μάρτυρες καὶ οἱ νεκροί, οἱ ἐξορισμένοι γιὰ πολιτικούς λόγους ποιητές, οἱ ἐκτελεσμένοι σὲ δύσκολες τοῦ τόπου μας ἐποχές, ὅπως στὴν Κατοχὴ, οἱ αἰχμαλωσίες. Καὶ πάλιν κάπου - κάπου ἀναμιγνύει καὶ τὸ πρόσωπο τῆς ποίησης καὶ τοῦ ποιητῆ. 'Ωστόσο, δὲν τὸν ἀπολείπει ἡ ἐλπίδα, συγκρίνοντας τὴ ζωὴ μὲ τὴν ἀνακύκλωση στὴ φύση.

'Η ἐνότητα «'Ιμεροὶ» (τὸ λέει κι' ὁ τίτλος) μᾶς φέρνει στὸν κόσμο τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς αἰσιοδοξίας, πού δίνουν οἱ παλμοὶ τῆς καρδιάς. Καὶ καταλήγει ἡ συλλογὴ μὲ τὸ ποίημα - ἐνότητα «'Ο ὕμνος τῆς εἰρήνης», στὸν ὁποῖον ὁ ποιητῆς καταριέται τὸν πόλεμο. 'Αδιαμφισβήτητᾶ ἡ εἰρήνη γεννάει εὐγενικούς συλλογισμούς καὶ ὁδηγεῖ πάντοτε σὲ ἀγαθὰ ἔργα. Ποιὸς δὲν τὴν ἀποζητᾶ; 'Η διαφορὰ μας μὲ τὸν ποιητὴ βρίσκεται στὸ σημεῖο πὼς τὴν καλωσορίσαμε μὲ ἰαχές, ἕνα ὄνειρο ἀκόμα ἀπραγματοποίητο μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα.

Σαράντου Παυλέα: *Συνειδησιακὸ 'Υπόγειο*.

Χειμαρρῶδῃ ποίηση θ' ἀποκαλοῦσα τὸν ἔμμετρο λόγο τοῦ Σαράντου Παυλέα. "Οχι τόσο γιὰ τὸ πολυσέλιδο τῶν ποιητικῶν του συλλογῶν καὶ τὴ μεγάλη τακτικότητά τῶν ἐκδόσεών τους, ὅσο γιὰ τὶς μεγάλες συνθέσεις του, τὶς πολύστιχες, σὲ παραλλαγές κεντρικοῦ θέματος, γεμᾶτες ἀκατάσχετο λυρισμό, πληθῶρα ἀφάνταστη εἰκόνων καὶ ποιικιλία ἤχων.

'Η συλλογὴ «Συνειδησιακὸ 'Υπόγειο» μὲ ὑπότιτλο «Ποίηση γραμμένη σὲ θῆκες ἰατρικῶν γαντιῶν» σελίδες πυκνοῦ κειμένου 412, πιστοποιεῖ τὸ ἀψευδὲς τοῦ λόγου μου. 'Εκατοντάδες ποιήματα σὲ πολυσύλλαβο στίχο γεμίζουν τὶς σελίδες, χωρὶς νὰ μπορεῖς νὰ τὰ κατατάξεις σ' ἐνότητες μὲ βάση τὸ θέμα ἢ τὴ μορφή κατὰ τὸ πλεῖστον. Δύο ἐνότητες μπορεῖς νὰ δεχτεῖς, τὴ μιὰ μορφικά, τύπος διαλογικὸς μὲ διάθεση πεζοτράγουδου (παρόλο πού τὸ πεζοτράγουδο συνήθως ἔχει πολὺ λυρικὸ χαρακτήρα) καὶ δυὸ πολύτιχες συνθέσεις, οἱ ὁποῖες στὴν πραγματικότητά μιὰ εἶναι, μὲ κεντρικὸ θέμα τὴν Παναγία. Τὰ ὑπόλοιπα ἑκατοντάδες ποιήματα, παρόλο πού νιώθεις πὼς μερικὰ εἶναι γραμμένα ἴσως τὴν ἴδια ὥρα συνέχεια, δὲν τὰ βλέπεις ὡς ἐνότητες.

Εἶναι ἀφάνταστη ἡ γκάμα τῶν εἰκόνων καὶ τῶν παρομοιώσεων στὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς (πού ἰσχύει καὶ γιὰ προηγούμενες συλλογές τοῦ Παυλέα). Εἰκόνες ἀπὸ τὸ φυσικὸ τοπίο ἕως σὲ μικρολεπτομέρειες τοῦ βιολογικοῦ κύκλου ζῶων, ἐντόμων καὶ φυτῶν, εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη (μαθηματικά, γεωμετρία), εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ φιλολογία γενικά, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴ συνθηματολογία τῆς, εἰκόνες ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ - ἐκκλησιαστικὸ κύκλο. 'Αδύνατο νὰ κατατάξεις τοῦτο τὸ ὕλικὸ καὶ νὰ τὸ σχολιάσεις, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ σοῦ διαφύγουν πολλὰ. Οἱ συνδυασμοὶ αὐτῶν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν παρομοιώσεων γίνονται μὲ ἀπρόβλεπτο τρόπο, καὶ γιὰ τὸν

ειδικό, αναμιγνύονται περίτεχνα στις πολυστιχες συνθέσεις και σου πλαταίνουν αφάνταστα τὰ νοήματα και τὰ μηνύματα τοῦ ποιητῆ. Χρειάζεται διάβασμα με πολλά διαλείμματα, λίγες - λίγες σελίδες, κι' επαναλείψεις για τις συνθέσεις, για να συλλάβεις τὸ ἀκέραιο νόημα και νὰ μὴ μείνεις σὲ μιὰ γενικότητα, ἔστω κι εὐχάριστη ἀπὸ τὴν ἀποψη θαυμασμοῦ. Και πάλιν στὸ μυαλό σου θὰ μείνει τὸ «χειμαρρῶδες αἶσθημα», με τις εκπλήξεις ἐδῶ κι' ἐκεῖ, μ' ἓνα ἀναρίθμητο πλοῦτο ἰδεῶν, ἀπόψεων και γνώσεων χωρίς νάσαι καταταγμένα με σύστημα.

Σ' ἓνα σχολιασμό, ὑποχρεωτικά ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματική μου ἰδιότητα θάθελα νὰ προβῶ για τὸν ὑπότιτλο, σὲ παρένθεση, τῆς συλλογῆς «θῆκες ἰατρικῶν γαντιῶν». Τὸν βλέπω μᾶλλον ὑποτιμητικά και ὄχι με τὴν ἔννοια τῆς ...ἀδηφίας και καθαρότητας, (δηλ. μιᾶ χωρίς μολύνσεις και δηλητηριάσεις ὁ ποιητῆς) ἀν τὸν συνδυάσω μ' ἓνα ποίημά του σαφῶς κατὰ τῶν γιαιτρῶν (ἀνεξάρτητα ἀν ἔχει μερικῶς δίκαιο ἢ ὄχι), ποῦ ἔχει τίτλο «'Εκλαιγε ὁ Θεὸς 'Ασκληπιὸς με δάκρυ πικρό», τὸ ἐξῆς:

Συνάντησα στοὺς δρόμους τῆς Αἰωνιότητος τὸν 'Ασκληπιὸ
κι ἔκλαιγε με γοερὰ δάκρυα και
ντρεπόταν για τὴν καταγωγή του τὴν 'Ελληνική
γιατι οἱ σύγχρονοι γιαιτροὶ εἶχαν μεταμορφώσει
σ' αἰσχυρὴ ἐμπόρισσα και ὑποκριτική τὴ γιαιτρική
και δὲν ἀγαποῦσαν τὸν ἄνθρωπο και τὸν χρησιμοποιοῦσαν
σὰ νὰ 'ταν ἓνα πειραματόζωο, για νὰ μαθαίνουν, νὰ μαθαίνουν,
τὴν πλήρη τους τὴν ἄγνοια νὰ γεμίζουν,
νομίζοντας πὼς πουλᾶνε ὑψηλὴ ἰατρική
γι' αὐτὸ και τὸ κατάντημά μας γενικῶς ἔχυνε στὸν οὐρανὸ
ὁ Κύριος 'Ασκληπιὸς μας ἀνήλιαγο δάκρυ και πικρό.

'Επιπλέον και ἀπὸ κάποιους στίχους του στὸ ποίημα «Τὸ ἄσπρο και τὸ μαῦρο», τοὺς ἐξῆς:

«'Ὁ ἄνθρωπος για τὸν ἄνθρωπο παγίδα
διαμαρτύρονται γιατι τοὺς 73 καρκινοπαθεῖς τοὺς κάναμε πειραματόζωα
κακοποιοῦμε καθημερινὰ παντοῦ τὸν 'Ιπποκράτη...».

Προσωπικά θὰ σταθῶ εἰδικὰ στις ἐξαιρετικές δύο συνθέσεις του για τὴν Παναγία. Ξεχωρίζουν τόσο ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ἔργο ὡς ἀνάταση και πλάτος ἀνθρώπινο, χωρίς ἀμφισβητήσεις ἀπὸ ὅποιονδήποτε. Δηλώνω τὸ θαυμασμό μου κι ἄς νοιώθω συχνὰ τις επαναλείψεις. Φαίνεται πὼς ὁ ποιητῆς θέλει νὰ πεί τὸν τελικό του λόγο και ἀπὸ τὴ χειμαρρῶδη διάθεσή του δὲν σταματᾶ γιατι δὲν ικανοποιεῖται, τουλάχιστον πνευματικά και ὄχι ἄπλως ἔμμετρα ἐκφραστικά. 'Ολοφάνερη ἀντιλαμβάνεσαι τὴν ἀνθρώπινη πίστιν τοῦ ποιητῆ στὸν μεσολαβητικό χαρακτήρα τῆς Παναγίας. 'Απ' εὐθείας ἢ με ἀντιθετικό τρόπο ἐπικαλεῖται ὁ ποιητῆς τὴν Παναγία τόσο για προσωπικές του τοποθετήσεις κι ἐπιθυμίες ὅσο και γενικά λυτρωτικές ἐνέργειες για ὄλο τὸν κόσμο. Συχνὰ καταγγέλλει τις ἠθικές παραβιάσεις σὲ διάφορες χῶρες και στὸν δικὸ μας χῶρο με σκοπὸ τὴ μεσολάβηση τῆς Παναγίας για διόρθωση. 'Ακριβῶς στις συνθέσεις αὐτὲς ὑπάρχει και ἡ μερίδα τῆς Κύπρου.

'Αδιαμφισβήτητα ὁ Σαρ. Παυλέας γράφει ποίηση ὄχι μόνο τῶν λόγων και τῶν αἰσθημάτων ἀλλὰ και τῶν στοχασμῶν και τῶν ἰδεῶν, ἓνα συγκέρασμα λυρισμοῦ και στόχασης λυτρωτικό για τὸν ἴδιο και για τὸν ἐπαρκῆ ἀναγνώστη. Μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς συνεχῶς ἀντιδρᾷ πρὸς τὰ γύρω με ποίηση. Μιὰ εἶδηση, ἓνα γεγονός, μιὰ περαστική σκέψη, ἓνας θόρυβος, ἢ μιὰ λιακάδα ἢ ἓνα διάβασμα τοῦ ξυπνοῦν τὸν στίχο ἀντί νὰ τὰ σχολιάσει ἀλλοιῶς. Εἶναι κι αὐτὸ ἓνας τρόπος ζωῆς.

Πάνου Ταλιαδώρου: *Ἡ μπαλάντα τῆς νέας ζωῆς*.

Εἶναι ὀρθὸ νὰ φυλάγονται σὲ συρτάρια κείμενα — νὰ μπαίνουν κατὰ κάποιον τρόπο στὸ «ψυγεῖο» — καὶ ξαφνικὰ νὰ ἐπαναφέρονται στὸ φῶς σὲ συνδυασμὸ μὲ νεώτερα κείμενα ἄλλου ὕφους, ἄλλων διαθέσεων καὶ ἄλλων στόχων; Εἶναι μιὰ ἀπορία ποῦ ἔχει καὶ δικαιολογητικά καὶ ἐλαφρυντικά. Ἴσως βιωτικοὶ καὶ ἐπαγγελματικοὶ λόγοι νὰ ὑποχρεώνουν τὸν συγγραφέα νὰ παραμερίσει τὸ ἔργο του καὶ κάποτε — ἴσως ἀπὸ ἓνα αἴσθημα νοσταλγίας πρὸς τὴν παλιά του ἐποχὴ — νὰ ὑποχρεώνεται νὰ τὸ ἐπαναφέρει στὴ δημοσιότητα, περισσότερο μὲ τὴ διάθεση ὀνείρου παρά μὲ τὴν αἴσθηση τῆς ἐνεργοῦ ἀνάμιξης. Αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ἔχω διαβάζοντας τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Πάνου Ταλιαδώρου, ποῦ τιτλοφορεῖται «*Ἡ μπαλάντα τῆς νέας ζωῆς*» (1986). Ἡ συλλογὴ διαιρεῖται σὲ τέσσερις ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἐνότητα (*Ἡ μπαλάντα τῆς νέας ζωῆς*) καὶ ἡ τρίτη («*Μηνύματα τῆς ἐπαρχίας*») ἀνήκουν σ' ἓνα παρελθόν, ἀντίθετα πρὸς τὴ δευτέρη ἐνότητα (Κύπρος, νεράιδα τοῦ γιαιλοῦ), ποῦ ἀνήκει στὴν τωρινή, μετὰ τὸ 1974, ἐποχὴ μας. Ἡ τέταρτη ἐνότητα (*Μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ ζωὴ*) περιέχει μᾶλλον σκέψεις, προϋόντα πείρας ἀπὸ τὴ ζωὴ κι ὡς εἶναι φυσικὸ ἀνήκουν στὴν τωρινὴ προχωρημένη πιά ἡλικία τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Πάνος Ταλιαδώρος ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια ἀσχολήθηκε ἐνεργὰ μὲ τὰ γράμματα καὶ τὶς συνδικαλιστικὲς κινήσεις τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου, πάντοτε μὲ προσοχὴ καὶ συνέπεια. Εἶχε πάντοτε ἓνα μέτρο σὲ ὅλα. Μετὰ τὴν ἀφυπηρέτησή του ἀφοσιώθηκε στὶς Κυπροσοβιετικὲς σχέσεις καὶ πάλι μὲ μέτρο καὶ πάντοτε μέσα στὸν κύκλο τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὶς ἀρχὲς τῶν ἄλλων.

Στὴν πραγματικότητα ὁ Πάνος Ταλιαδώρος ἐμφανίζεται στὰ γράμματα μὲ συνεργασία του στὸ περιοδικὸ «*Κυπριακὰ Γράμματα*» (τὸ δηλώνει καὶ ὁ ἴδιος σὲ συνοδευτικὸ σημείωμα). Ἀπὸ τὸ «*Εὐρετήριο «Κυπριακῶν Γραμμάτων 1934-1956*» τοῦ Ἀνδρέα Λοῦ βρίσκω 48 συνεργασίες του (ποίησι, διήγημα, κριτικὴ).

Ἀπὸ τὶς ἐνότητες τῆς συλλογῆς του ἡ τρίτη μὲ τίτλο «*Μηνύματα τῆς ἐπαρχίας*» ξεχωρίζει καὶ γιὰ τὰ θέματα, χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεσοπολέμου στὴν Κύπρο, καὶ γιὰ τὸ ὕφος τῆς τὸ κάπως ἀτημέλητο, μέσα στὸν κύκλο Καρυωτάκη καὶ Τεύκρου Ἀνθία.

Σὲ δευτέρη μοίρα τοποθετεῖται ἡ πρώτη ἐνότητα, ποῦ τιτλοφορεῖται: «*Ἡ μπαλάντα τῆς νέας ζωῆς*». Τὸ αἴσθημα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, ποῦ εἶχε κι ὅλας παρουσιαστεῖ στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸ 1930 στὴν ποίησι πολλῶν, πλημμυρίζει τὰ ποιήματα τῆς ἐνότητας αὐτῆς. Ἐμφανίζονται βέβαια καὶ οἱ πρῶτες νύξεις γιὰ τὸ ναυάγιο τῶν παλιῶν ἰδεῶν κι οἱ ὀραματισμοὶ καινούριων κόσμων, ὅπως καὶ μιὰ διάθεση κοινωνικῆς κριτικῆς καὶ διαμαρτυρίας πρὸς τὸ Θεο, χωρὶς ὅμως τὶς σαφεῖς ἐπαναστατικὲς νότες.

Ἡ τρίτη ἐνότητα, ποῦ τιτλοφορεῖται «*Κύπρος, νεράιδα τοῦ γιαιλοῦ*», περιέχει ποιήματα — προσπάθειες νὰ ἐνταχθοῦν στὸ νέο ποιητικὸ κλίμα, χωρὶς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἄλλων ἐνοτήτων. Ἐπίσης ἡ ἀνάμιξη, ἔστω καὶ προσεκτικὰ πολιτικῶν συνθημάτων εἰρήνης καὶ προσέγγισης τῶν δυὸ κοινοτήτων τῆς Κύπρου, δὲν προσφέρει αἰσθητικά. Ὡστόσο, ἓνα ποίημα μὲ τίτλο «*Παναρθρώπινο*», στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς μίλησε σὰν ποιητῆς εἰλικρινά, προκαλεῖ τὴν προσοχὴ.

Κάπως τολμηρὸς, μὲ φανερὸ πολιτικὸ προσανατολισμὸ, παρουσιάζεται ὁ ποιητὴς στὴν τέταρτη ἐνότητα, ποῦ τιτλοφορεῖται «*Μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ ζωὴ*». Ἀπὸ καθαρὴ ποιητικὴ ἄποψι δὲν ὑπάρχει ἰδιαιτέρο στὰ σύντομα ποιήματα τῆς ἐνότητας αὐτῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς εἰρωνείας καὶ τῆς σάτιρας.

Ἑλευθερία Παπαδάκη: *Ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου στὴν ποίηση τοῦ Γιώργου Βαφόπουλου.*

Μοῦ εἶναι ἀγαπητὸς ποιητὴς καὶ φίλος ὁ Γιώργος Βαφόπουλος — τοῦ ἀφιέρωσα μιὰ ἐνότητα ποιημάτων μου ὅπου καὶ μερικοὶ ἀπόηχοι ἀπὸ τὴν ποίησή του ὅπως γράφει ὁ Δημ. Παπακωνσταντίνου. Ἔτσι ἡ διάλεξη τῆς *Ἑλευθερίας Παπαδάκη* σὲ φυλλάδιο μὲ τίτλο «*Ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου στὴν ποίηση τοῦ Γιώργου Βαφόπουλου*» μὲ βρῆκε προετοιμασμένο νὰ τὴν καλοδεχτῶ. Ἄλλὰ καὶ ἡ κάπως πλατιά μου γνωριμία μὲ τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ μοῦ δίνει καὶ κάποια εὐκολία νὰ συλλάβω τὶς ἀπόψεις καὶ θέσεις τῆς Παπαδάκη καὶ ἀσφαλῶς νὰ τὶς κρίνω.

Στὴν ἀρχὴ τῆς διάλεξης - φυλλάδιου καταγράφεται ἡ προσωπικὴ ἱστορία τοῦ Βαφόπουλου, ὁ καθορισμὸς τῆς ἐποχῆς του στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ πρωτοποριακὴ θέση του στὰ γράμματα τῆς ἀπελευθερωμένης πιά πόλης. Πολὺ ὀρθᾶ γίνεται αὐτὸ — τὸ σημειώνει κι ὁλας ἡ ὁμιλήτρια - συγγραφέας μὲ τὰ ἐξῆς, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ βάση τῆς διαμόρφωσης τοῦ προσωπικοῦ χαρακτήρα: α) *Οἱ γενικὲς ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς του* καὶ β) *Οἱ ὑποκειμενικοὶ παράγοντες, ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ τὰ βιώματα.*

Ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου σημειώνει ἡ ὁμιλήτρια - συγγραφέας ἐμφανίζεται ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ Βαφόπουλου συλλογῆς «*Τὰ ρόδα τῆς Μυρτάλης*». Ἡ ἔννοια αὐτὴ εἶναι δεμένη μὲ τὸν ἔρωτα. Φέρνει διάφορα παραδείγματα ἀπὸ τὶς ἄλλες συλλογὲς τοῦ ποιητῆ, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιώνονται οἱ σχέσεις του καὶ τὰ ὄραματά του ἀπὸ τὶς συγκρίσεις μὲ τὸ ἐξομολογητικὸ του «*Σελίδες αὐτοβιογραφίας*». Καὶ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ θανάτου, ποῦ συνδέεται μὲ τὴν πρώτη του γυναίκα Ἀνθούλα, ἐπανέρχεται ὁ ποιητὴς, στὴ χαρὰ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ σύνδεσμό του μὲ τὴ δεύτερὴ του γυναίκα τὴν Ἀναστασία. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου εἶναι τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς βαφοπούλειας ποίησης, κατὰ τὴν ὁμιλήτρια - συγγραφέα. Συμφωνοῦμε πέρα ἔως πέρα, πῶς πολὺ τὸ προσωπικὸ πάθημα ἐπέδρασε πάνω στὴν ἔκφραση τοῦ Βαφόπουλου, μὲ ἐπικεντρο τὸν ἔρωτα.

Ἡ διάλεξη - φυλλάδιο, μὲ τὴ σαφήνεια τῶν θέσεων, ποῦ θέτει ἡ ὁμιλήτρια καὶ τὶς ὑποστηρίζει μὲ μαρτυρίες ἀπὸ κείμενα τοῦ τιμωμένου, διαφωτίζει, προβληματίζει ἀλλὰ καὶ τέρπει αἰσθητικά.

Χάρη Σακελλαρίου - Θανάση Καραγιάννη: *Ὁδηγὸς παιδικοῦ - νεανικοῦ βιβλίου 1986* (Ἀθήνα 1986).

Κυκλοφοροῦν σήμερα ἀρκετὰ παιδικὰ - νεανικὰ βιβλία σὲ ἀντίθεση πρὸς κάποια περασμένα χρόνια. Ἡ «*Γυναικεία Λογοτεχνικὴ Συντροφιά*» καὶ «*Ὁ Κύκλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Παιδικοῦ Βιβλίου*» μὲ τοὺς διαγωνισμοὺς τους, τὶς συγκεντρώσεις καὶ τὰ συνέδρια, ὅπως καὶ τὴν κατὰ τὰ ἄλλα διευκολυντικὴ δράση ἐκδοτικῶν οἴκων, μεγάλος σχετικὰ ἀριθμὸς βιβλίων ἀποτείνεται στὸ παιδί. Ἡ ἀπλὴ ἀναγραφή τίτλων, χωρὶς καθορισμὸ θέματος καὶ ἡλικίας δὲν διευκολύνει τὸ γονεὺ στὴν ἐπιλογὴ του. Γι' αὐτὸ πρέπει κάποιος ὑπεύθυνος ἔντυπο νὰ πληροφοροεῖ. Μερικὰ περιοδικὰ διαθέτουν γιὰ παιδιὰ κριτικὲς - πληροφοριακὲς στήλες γιὰ τὸ παιδικὸ βιβλίον καὶ μερικοὶ θυσιάζουν κάποιον χρόνον νὰ κρίνουν καὶ νὰ καθοδηγήσουν τοὺς ἐνδιαφερομένους.

«*Ὁ Χάρης Σακελλαρίου καὶ Θανάσης Καραγιάννης* μὲ τὸ βιβλίον τους «*Ὁδηγὸς Παιδικοῦ - Νεανικοῦ Βιβλίου 1986*» ἔχουν σκοπὸ νὰ ὑποδείξουν τὰ κατάλληλα γιὰ τὶς διάφορες ἡλικίες τῶν παιδιῶν βιβλία ποῦ κυκλοφορήσανε στὸν ἐλληνικὸ χῶρον ἀπὸ τὸ 1986.

Ἡ κατάταξη τοῦ ὕλικου γίνεται ὡς ἑξῆς: σύντομη περίληψη, ἐπισημάνση ἀρετῶν καὶ ἀδυναμιῶν, καθορισμὸς τῶν μηνυμάτων καὶ ὑπόδειξη γιὰ ποιά ἡλικία εἶναι κατάλληλο. Στὸ τέλος μάλιστα δίνεται πίνακας βιβλίων γιὰ ὁμάδες ἡλικιῶν καὶ πίνακας βιβλίων κατὰ εἶδος.

Στὸν ὁδηγὸ περιλαμβάνονται ντόπια παραγωγή, ἀλλὰ καὶ μεταφράσεις, γιὰ τίς ὁποῖες καταγράφονται διασκευές, προηγούμενες ὅμοιες ἐργασίες κλπ., πρᾶγμα χρήσιμο γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὸν δάσκαλο.

Μὲ ὕφος προσεκτικὸ καὶ κατανοητὸ, μὲ σαφεῖς παρατηρήσεις χρήσιμες στὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ στὸ δάσκαλο, ποὺ θᾶθελε νὰ βοηθήσει τοὺς μαθητὲς μὲ σχετικὲς συστάσεις, κρίνονται τὰ βιβλία.

ΠΟΙΚΙΛΙΑ

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΛΟΪ·ΖΟ ΚΥΘΡΑΙΩΤΗ 15.11.1988

Μια εἶδηση του μισοῦ λεπτοῦ, στο Ραδιόφωνο καὶ τὴν Τηλεόραση, ἓνα μονόστηλο στὴν πίσω σελίδα των εφημερίδων, ἀνάγγειλε το βράδῳ τῆς Δευτέρας τον πρόωρο θάνατό σου. Ἐτσι σεμνά...

Μῆσα, ὁμῶς ἀπὸ τίς ὀλίγες λέξεις, μέσα ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναφορά, τὸ ὄνομά σου καὶ μόνο, ἦταν αρκετὸ, γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὴ μεγάλη ἀπώλεια: Λοῖ·ζος Κυθραιώτης.

Νέος, εἶχες ξεκινήσει μὲ ἓνα ὄραμα καὶ μιαν ἐλπίδα.

Με τὰ ἐφόδια του Παγκυπρίου Γυμνασίου που ἦταν, τότε, ουσιαστικὰ ἀνώτατο καὶ ὄχι τυπικὰ ἀνώτερο εκπαιδευτήριον, ἀναχωρεῖς γιὰ τὴν Αθήνα καὶ διέρχεσαι μὲ τίς πιο καλὲς προοπτικὲς τὰ προπύλαια του πανεπιστημίου.

Ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ, ἦλθαν χρόνοι δίσεκτοι: Ὁ παγκόσμιος πόλεμος, γιὰ νὰ διαλύσει τὰ πάντα.

Σε ἔχασε ἡ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη. Ἀλλὰ σε κέρδισε ἡ δημοσιογραφία.

Τὴν υπηρέτησες πιστὰ καὶ υποδειγματικὰ. Πέρασες ἀπὸ εφημερίδες του κύρους καὶ τῆς ὑπόστασης μίας «Ἐλευθερίας» καὶ ἐνός «Ἐθνους» που στὴν ἐποχὴ τους, ἦταν σχολές.

Δημιούργησες τὴν «Ἐθνικὴ» που ἐδίδαξε πως ὁ δημοσιογράφος οφείλει καὶ νὰ δυσαρεστεῖ.

Ἐτήρησες τὸ του Ξενοφώντος. Ὅτι, δηλαδή, ἡ ἀμεροληψία εἶναι ἡ πιο δύσκολη ἀρετὴ...

Δεν εἶναι διόλου τυχαῖο ὅτι ἐπελέγης ὡς γραμματέας τῆς Ἐθναρχίας καὶ ὡς ἰδιαιτέρος γραμματέας του Προέδρου καὶ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου.

Καὶ μόνο ἡ ἐπιλογὴ σου ἀπὸ ἐκεῖνον ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ τῆς ἀξίας, μὲ τὴν ὁποία σε ἐπροίκησαν οἱ μοῖρες.

Στο Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου ανέβηκες στα 1963. Σε μια περίοδο που ήταν ανάγκη — και τότε δεν είναι — να στελεχωθούν καιρία πόστα με ανθρώπους, που πέρα από τη γνώση θα είχαν και την επίγνωση.

Απέπνεες μιαν αρχοντιά, που όχι μόνο δεν δημιουργούσε απόσταση, αλλά που σου επέβαλλε το χρέος. Στο μέγα χρέος, που όλοι οφείλουμε σ' αυτή τη γενέθλια Γη, εσύ ανταποκρίθηκες, στην κρίσιμη ώρα.

Αναχωρείς, χωρίς να οφείλεις. Αναχωρείς και σου οφείλουμε, ιδιαίτερα οι νεώτεροι. Σου οφείλουμε, κατ' ελάχιστον, ένα μέρος από το «ευ ζην».

Όσοι κι αν έλθουν, όσοι κι αν περάσουν από το Τμήμα Ειδήσεων του ΡΙΚ, θα έχουν κληροδοτημένη τη φράση: «Από εδώ πέρασε ο Λοΐζος Κυθραιώτης».

Ο θάνατος είναι κοινή ανθρώπινη μοίρα. Αλλ' είναι προνόμιο ο θάνατος, που αφήνει μνήμη αγαθή.

Αυτό το προνόμιο, της αγαθής μνήμης, σου ανήκει.

Και είναι το μόνο, που μπορεί και πρέπει να δώσει παρηγοριά, στη σύτροφό σου, στα παιδιά σου, στ' αδέρφια σου, στους φίλους σου.

Το φως που εκπέμπει η μετάστασή σου, προβάλλει την αγαθή και αμόλυνη μνήμη που αφήνεις.

Αυτά τα λουλούδια εκ μέρους όλων μας, στο Τμήμα Ειδήσεων, αποτελούν έκφραση της αγάπης, της εκτίμησης και του σεβασμού προς τη μνήμη σου.

ΣΠΥΡΟΣ ΚΕΤΤΗΡΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Δαυλός ('Αθήνα), Εύθύνη ('Αθήνα), Περίγραμμα ('Αθήνα), Πνευματική Ζωή (Καλλιθέα), 'Ηπειρωτική 'Εστία ('Ιωάννινα), 'Ελληνικός 'Αστὴρ ('Ιωάννινα), Νέα 'Εποχή (Λευκωσία), Τὸ περιοδικὸ (Λευκωσία), Πόρφυρας (Κέρκυρα), Vue Touristique (Βρυξέλλες), Οἰκογένεια καὶ σχολεῖο (Λευκωσία), 'Ανακύκλωση ('Αθήνα), Νέα Πορεία (Θεσσαλονίκη), Βορειοελλαδικὰ (Θεσσαλονίκη), 'Ελεύθερο Πνεῦμα ('Ιωάννινα), Φῶς στὴν πορεία τοῦ λαοῦ (Νίκαια), Φιλολογικὴ Στέγη (Πειραιῶς), Soviet Literature (Μόσχα), 'Υγεία (Λευκωσία), Μακεδονικὴ Ζωὴ (Θεσσαλονίκη), Ηῶ (Κορυδαλλός).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Κ. ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΣ: Μυστήριο, 'Αθήνα 1988.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΑΛΑΝΟΣ: 'Εκλογή Α' (1964-1988), Πάτρα 1988.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ: Κυπριακή Βιβλιογραφία 1987, Λευκωσία 1988.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΠΙΤΤΑΡΑ: Στίς ἔρημες αὐλές τοῦ 'Ιουλίου, 'Αθήνα, 1988.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΠΙΤΤΑΡΑ: — Καὶ θυμᾶμαι..., 'Αθήνα 1988.

ΜΙΧ. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ: Προεκτάσεις, Λευκωσία 1988.

ΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ: 'Ο οἶκος τῶν προβάτων, Λευκωσία 1988.

- ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Δέκα αντιποιήματα σὲ ὑφασματογραφίες (γ' ἔκδ.), Λευκωσία 1988.
- ΜΑΡΟΥΛΑ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ - ΛΟ·Ι·ΖΙΔΟΥ: 'Η ἀκοίματη φωτιά, 'Αθήνα 1988.
- ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΜΙΟΣ: 'Ιστορίες τοῦ Μιτσόροκη, Κύπρος 1988.
- ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: Σύγχρονοι Σουηδοὶ ποιητές, 'Αθήνα 1988.
- ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΑΜΠΑΔΑΡΗ: 'Ασύνορα κόσμος, 'Αθήνα 1988.
- ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ: 'Αρχαία 'Ελληνική Λογοτεχνία, Λευκωσία 1988.
- ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΔΙΚΗ: 'Η Μονὴ Κύκκου ὁ 'Αρχιμανδρίτης Κυπριανὸς καὶ ὁ τυπογράφος Μιχαὴλ Γλυκῆς, Λευκωσία 1989.
- ΜΑΓΙΑ - ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΣΟΥ: Λύκαινα τοῦ φεγγαριοῦ, 'Αθήνα 1987.
- ΣΤΑΥΡΟΣ ΦΩΤΙΟΥ: Κυπριακὴ μαρτυρία, Λάρνακα 1988.
- Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ο θρύλος τοῦ Μπαίρον, 1988.
- ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ: Ψαλμοὶ (τεῦχος VII), Λευκωσία 1988.
- ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΗ: 'Απόσβησε ἡ φλόγα ἢ ἱερή, 'Αθήνα 1988
- ΑΝΔΡΟΥΛΑΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ - ΜΟΥΖΟΥΡΟΥ: 'Αχτιδούλες (β' ἔκδ.), Λευκωσία 1988.
- ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΗ: 'Η ἱστορία τῶν 'Ιωαννίνων, 'Αθήνα 1988.
- Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ: Θεατρικὲς σελίδες, Θεσσαλονίκη 1988.
- JEAN - DOMINIQUE PAOLINI: Κύπρια, Λευκωσία 1989.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Λυρικός Λόγος τόμ. Α' καὶ Β'

(Κρατικὸ Βραβεῖο 'Ελλάδας, Βραβεῖο 'Υπουργείου Παιδείας Κύπρου,
Βραβεῖο 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν)

Δημώδης 'Ιατρικὴ τῆς Κύπρου - Σύμμεικτα

(Χρυσὸ μετᾶλλιο τοῦ 'Ιατρικοῦ Συλλόγου «'Ιπποκράτης»)

"Ἐνα παιδάκι μὲ κυκλάμινα

(Βραβεῖο διηγήματος τῆς «'Ελληνικῆς 'Εταιρείας Χριστιανικῶν Γραμμάτων»)

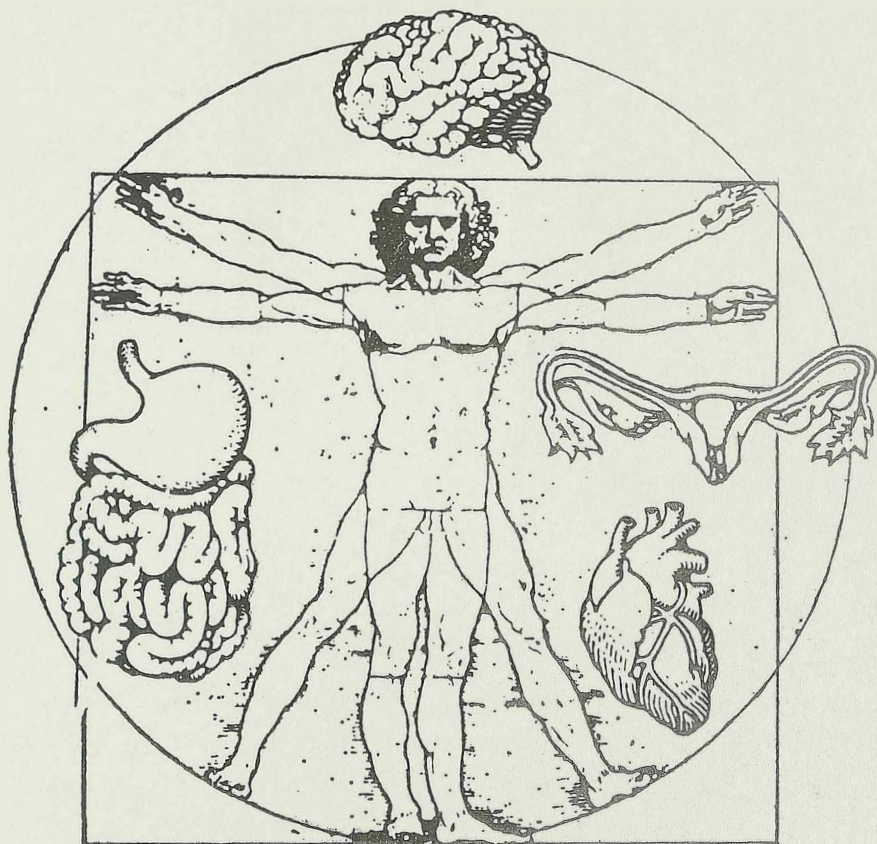
Σὲ ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος»

For the many dimensions of anxiety

ATIVAN*

(lorazepam, Wyeth)

A single anxiolytic

provides deeper, more selective anxiolytic relief

**in both functional and organic disorders
with low-dosage safety
compatible with standard treatment regimens**

Wyeth International Limited
Philadelphia, Pa. 19101 U.S.A.

*trademark

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

η μπύρα σας...

